

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΙ ΚΗΠΟΙ ΚΑΙ ΤΟΠΟΙ

ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΑΣΗ

Κυριακοπούλου Παναγιώτα
Χανιά 2020

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΙ ΚΗΠΟΙ ΚΑΙ ΤΟΠΟΙ

Διάλογοι με την αρχιτεκτονική για την ίαση

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ | **ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ**

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ | **ΚΩΤΣΑΚΗ ΑΜΑΛΙΑ**

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
Χανιά 2020

*Ευχαριστώ θερμά την καθηγήτρια μου Κωτσάκη Αμαλία για την
καθοδήγηση και υποστήριξη καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης
της ερευνητικής μου εργασίας. Ευχαριστώ επίσης την οικογένεια
μου και τους πολίτιμους φίλους μου και συνεργάτες, για την
ουσιαστική τους στήριξη.*

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	09	3. ΕΡΜΗΝΕΙΑ	111
2. ΕΥΡΗΜΑΤΑ	17	ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	121
<i>Προοίμιο – Οι απαρχές – Οι παρακαταθήκες της Αρχαιότητας στο πεδίο των θεραπευτικών κήπων</i>		ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	129
Α. Οι απαρχές των Θεραπευτικών κήπων	20		
Β. Η φύση στον θεραπευτικό τόπο των Ασκληπιείων	28		
ΜΕΡΟΣ Α΄			
Φύση και θεραπευτικοί κήποι στην αρχιτεκτονική των νοσηλευτικών ιδρυμάτων από τον Μεσαίωνα μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο			
Α.1. Μεσαίωνας – 17ος αιώνας: Οι κήποι στα νοσοκομεία και τα μοναστικά θεραπευτήρια	34		
Α.2. 18 ^{ος} – Μέσα 19 ^{ου} αιώνα: Η αναγνώριση της φύσης ως θεραπευτικός παράγοντας στη διαδικασία της ίασης. Οι πρώτες προτάσεις για τον σχεδιασμό θεραπευτικών κήπων σε νοσηλευτικά ιδρύματα	46		
Α.3. 1850 – 1945: Από το κίνημα Nightingale, το σύστημα Kirkbride μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	58		
ΜΕΡΟΣ Β΄			
Φύση και θεραπευτικοί κήποι στην αρχιτεκτονική των νοσηλευτικών ιδρυμάτων μεταπολεμικά μέχρι τη δεκαετία του 1990			
Β.1. 1945-1990: Η υπέρβαση της φύσης από την επιστημονική εξέλιξη	70		
ΜΕΡΟΣ Γ΄			
Φύση και κήποι στην αρχιτεκτονική των νοσηλευτικών ιδρυμάτων από τη δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα			
Γ.1. 1990 – Έως σήμερα: Η επανεμφάνιση της φύσης στους χώρους νοση- λείας υπό τη μορφή θεραπευτικών κήπων	74		
Γ.2. Συνθετικές αρχές σχεδιασμού θεραπευτικών κήπων σε νοσηλευτικά ιδρύματα	80		
Γ.3. Η ασθένεια ως το επίκεντρο σχεδιασμού θεραπευτικών κήπων σήμερα. Ολιστική αντιμετώπιση ψυχής και σώματος.	90		

1.1. Σκοπός Εργασίας

Στην παρούσα ερευνητική εργασία διερευνάται ο ρόλος των θεραπευτικών κήπων και ευρύτερα της φύσης στην αρχιτεκτονική των θεραπευτηρίων, από την αρχαιότητα έως σήμερα θεωρούμενης ως παράγοντα που συμβάλλει στην ίαση των ασθενών.

1.2. Αντικείμενο Εργασίας

Αντικείμενο της εργασίας αποτελούν οι θεραπευτικοί κήποι και τόποι σε νοσηλευτικά ιδρύματα διεθνώς, από την Αρχαιότητα μέχρι και σήμερα, έτσι όπως παρουσιάζονται σε σχέδια, ζωγραφικούς πίνακες και κείμενα.

1.3. Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Τα τελευταία χρόνια διαμορφώνεται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για την βελτίωση της ποιότητας νοσηλείας των ασθενών, της διαμόρφωσης ενός βιώσιμου περιβάλλοντος στους χώρους των νοσοκομείων καθώς και της εφαρμογής εναλλακτικών τρόπων θεραπείας, μια πτυχή των οποίων αποτελούν και οι θεραπευτικοί κήποι. Στον τομέα της αρχιτεκτονικής τοπίου, ήδη από την δεκαετία του '90, το ενδιαφέρον για τον σχεδιασμό θεραπευτικών κήπων παρουσιάζεται με άρθρα σε περιοδικά, όπως το Landscape Architecture και Landscape Design αλλά και σε περιοδικά ιατρικού περιεχομένου όπως το Environment and Behavior. Το πρώτο βιβλίο που εκδόθηκε σχετικά με τον σχεδιασμό θεραπευτικών κήπων στα νοσοκομεία ήταν το «Clare Cooper Marcus, Marni Barnes, Healing Gardens: Therapeutic Benefits and Design Recommendations, John Wiley & Sons, Inc., 605 Third Avenue, New York, 1999», το οποίο αποτελεί μέχρι σήμερα οδηγός για όσους αρχιτέκτονες θέλουν να ασχοληθούν με τον σχεδιασμό θεραπευτικών κήπων¹.

Βιβλία αναφοράς για την παρούσα εργασία αποτέλεσαν:

_ Clare Cooper Marcus, Marni Barnes, Healing Gardens: *Therapeutic Benefits and Design Recommendations*, John Wiley & Sons, Inc., 605 Third Avenue, New York, 1999

_ Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, Therapeutic Landscapes: *An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013

_ Stephen Verderber, *Innovations in Hospital Architecture*, Routledge, 270 Madison Avenue, New York, 2010

¹ Μαρία Γιδάρáκου, “Αρχιτεκτονική τοπίου θεραπευτικών- νοσηλευτικών κήπων: ρόλος, λειτουργίες και αρχές σχεδιασμού”, Διδακτορική διατριβή, Γεωπονική Σχολή Α.Π.Θ., Επibλέπων καθηγητής: Τσαλίκιδης Ι., Θεσσαλονίκη 2008

1.4. Μέθοδος

1.4.1. Μέθοδος – Συλλογή ερευνητικού υλικού

Για τη συλλογή ερευνητικού υλικού πραγματοποιήθηκε:

- 1. Αρχειακή έρευνα (Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής, διμηνιαίο επιστημονικό περιοδικό της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών)
- 2. Βιβλιογραφική έρευνα
- 3. Διαδικτυακή έρευνα

1.4.2. Ερμηνευτική μέθοδος

I. Υπόθεση εργασίας

Θεραπευτικός κήπος σύμφωνα την αρχιτέκτονα Mara Eckerling², ορίζεται ως ο χώρος μέσα στον οποίο ο ασθενής μπορεί να περιηγηθεί, να ηρεμήσει και να θεραπευτεί. Πρέπει να σχεδιάζεται ευσυνείδητα ως θεραπευτικός αποσκοπώντας στην επαναφορά της ψυχικής και σωματικής υγείας του κάθε χρήστη, συμβάλλοντας παράλληλα και στην βελτίωση του νοσοκομειακού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο βρίσκεται. Η προσθήκη της πνευματικής διάστασης στο χώρο, αντιμετωπίζοντας συνεπώς και τον ασθενή σύμφωνα με το ολιστικό πρότυπο θεραπείας, διευκολύνει και επιταχύνει την διαδικασία της ίασης³.

Η ανθρώπινη υγεία, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (Π.Ο.Υ.), ορίζεται ως «μια κατάσταση πλήρους σωματικής, ψυχολογικής και κοινωνικής ευεξίας, και όχι μόνο μια κατάσταση, χωρίς ασθένεια ή σωματική διαταραχή». Η έννοια της υγείας στη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας διέφερε ανά πολιτισμούς, από τους περισσότερους όμως θεωρούνταν ολιστικά σαν ένα είδος αρμονίας μεταξύ του ατόμου και του περιβάλλοντός του.

Για την καλύτερη κατανόηση ανάγκης ύπαρξης θεραπευτικών κήπων στα νοσοκομεία, είναι απαραίτητη μια σύντομη αναφορά στις αντιλήψεις που επικρατούσαν ανά τους αιώνες για την υγεία και την ασθένεια, τη θεραπευτική συμβολή της φύσης και κατ' επέκταση του τόπου στην ίαση των ασθενών καθώς και πως αυτή εμφανίζεται στους χώρους των νοσοκομείων, οι οποίοι επηρεάζουν σταδιακά την αποκατάσταση της υγείας των ασθενών.

² Η Mara Eckerling γεννήθηκε το 1962 στο Ιλινόις των ΗΠΑ. Είναι απόφοιτος του τμήματος Ιστορίας του Πανεπιστημίου University of Illinois το 1983, καθώς και πτυχιούχος τους διπλώματος Juris Doctor από την Νομική σχολή John Marshall Law School το 1987. Ξεκίνησε τις σπουδές της πάνω στην Αρχιτεκτονική τοπίου στο Πανεπιστήμιο του Illinois και κατέχει μάστερ στην Αρχιτεκτονική τοπίου με θέμα τους θεραπευτικούς κήπους, στο πρόγραμμα του Πανεπιστημίου University of Massachusetts.[“Notes about Contributors”, άρθρο στο περιοδικό Journal of Therapeutic Horticulture, Vol. 8, Therapeutic Landscapes: Designing Gardens for Health and Healing, Published by: American Horticultural Therapy Association, 1996]

³ Δένδια Αμαλία, “Η επίδραση του περιβάλλοντος χώρου στην αποκατάσταση ατόμων με ψυχικές ασθένειες και σωματικές αναπηρίες – Θεραπευτικοί κήποι”, Πτυχειακή μελέτη, Σχολή Τεχνολογίας Γεωπονίας, Νοέμβριος 2013, σελ. 20, Ορισμός σύμφωνα με την αρχιτέκτονα Mara Eckerling

Οι πρώτες εμπεριστατωμένες αντιλήψεις για την υγεία και την ασθένεια διατυπώνονται από τους αρχαίους Έλληνες και έχουν μυθολογικό υπόβαθρο. Χαρακτηριστικά ο Πλάτων αναφέρει ότι όσο ο άνθρωπος ζούσε στη φύση, ήταν υγιής και δεν έχρηζε ιατρικής φροντίδας.⁴ Η φύση και οι θεραπευτικές της ιδιότητες στην ψυχολογική και φυσική κατάσταση του ατόμου είχαν αναγνωριστεί και σε άλλους πολιτισμούς όπως των Αιγυπτίων, των Ρωμαίων, των Βαβυλώνιων και των Ασσύριων. Μέχρι και σήμερα υποστηρίζεται από ιθαγενείς της Αφρικής και της Αμερικής ότι η ασθένεια προέρχεται από τη διαταραχή της αρμονικής συνύπαρξης με τη φύση και για να επιτευχθεί η θεραπεία απαιτείται η αποκατάσταση της ισορροπίας.⁵

*«Ηεπούλωση, είναι μια ολιστική διαδικασία ανάκαμψης του μυαλού, σώματος και πνεύματος που οδηγεί σε θετικές αλλαγές και εύρεσης νοημάτων προς την αυτοπραγμάτωση της εσωτερικής ισορροπίας, ανεξάρτητα από την παρουσία ή την απουσία της νόσου»*⁶. Αυτός ο ορισμός δίνει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε ότι η θεραπεία δεν αποτελεί απλώς μια οριστική τελική κατάσταση αλλά πολλές φορές αποτελείται από στάδια και καθορίζεται από παράγοντες που συμβάλλουν στην βέλτιστη ή μη διαδικασία ανάρρωσης⁷.

Ο τόπος, ως ένα αυθύπαρκτο περιβάλλον, μια απόλυτη βάση αναφοράς, συντελεί στη δημιουργία ενός θεραπευτικού συνόλου στο οποίο λαμβάνει δράση η θεραπεία⁸. Στοιχεία του τόπου όπως η φύση, το φως, ο ήλιος, ο αέρας, το νερό, συντελούν στη δημιουργία ενός θεραπευτικού περιβάλλοντος, δημιουργώντας σκηνικά τα οποία επηρεάζουν άμεσα την ψυχολογική και πνευματική κατάσταση του ασθενή. Στη δημιουργία ενός ολιστικού θεραπευτικού τόπου, εκτός από τις κατάλληλες περιβαλλοντικές συνθήκες όπως θερμοκρασία και υγρασία, εξίσου σημαντικό ρόλο κατέχει ο χώρος μέσα στον οποίο πραγματοποιείται η θεραπεία, καθώς και της αλληλεπίδρασης του με το φυσικό τοπίο. Καθώς αυτοί οι χώροι αποσκοπούν στη διατήρηση της υγείας, η επίδραση τους στους ασθενείς αποκτά μεγαλύτερη σημασία. Η εναρμόνιση όλων των στοιχείων που συνιστούν την ποιότητα ενός χώρου και σε απόλυτη συνάρτηση τους με το φυσικό τοπίο, συμβάλλουν στη δημιουργία ενός θεραπευτικού τόπου μέσα στο οποίο εξασφαλίζεται η ίαση του ασθενή⁹.

Χαρακτηριστικά άλλωστε όπως αναφέρει και ο Ιπποκράτης στο έργο του “Περί αέρων, υδάτων και τόπων”: Η υγεία καθορίζεται από την ισορροπία ανάμεσα στις δυνάμεις του περιβάλλοντος και της ατομικής συμπεριφοράς¹⁰. Συνεπώς ο θεραπευτικός τόπος εκτός από την ύπαρξη του κατάλληλου φυσικού τοπίου και αρχιτεκτονικής του χώρου, αποσκοπεί στη δημιουργία μια αρμονικής συνύπαρξης του ασθενή με τα παραπάνω.

⁴ Τούντας Γ., “Κοινωνία και Υγεία”, Οδυσσέας-Νέα Υγεία, Αθήνα 2000

⁵ Burkhardt M., “Healing relationships with nature”, Contemporary therapies in nursing and midwifery, Volume 6, 2000, σελ. 35-40

⁶ Ορισμός από το ινστιτούτο Samuelli. Μη κερδοσκοπικός ερευνητικός οργανισμός αφιερωμένος στη διερεύνηση της ασφάλειας, αποτελεσματικότητας και ενσωμάτωσης πρακτικών θεραπείας και του ρόλου τους στην ιατρική και την περίθαλψη της υγείας

⁷ Jennifer DuBose, Lorissa Mac Allister, Khaterreh Hadi, Bonnie Sakallaris, “Exploring the Concept of Healing Spaces”, άρθρο στο περιοδικό Health Environments Research & Design Journal, Vol. 11(1), 2018, σελ. 44

⁸ Αλίν Μαρουκιάν, “Η Ένταξη της Αρχιτεκτονικής στο Φυσικό Περιβάλλον: Ιστορικοί Σταθμοί και Σύγχρονες τάσεις”, Ερευνητική εργασία, Δ.Π.Θ, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Μάρτιος 2017, σελ. 16

⁹ Έλενα Τσιάντου, “Θεραπεία- Αρχιτεκτονική. Στοιχεία σχεδιασμού του νοσοκομειακού χώρου που ενισχύουν την ευεξία”, Ερευνητική εργασία, Δ.Π.Θ, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Οκτώβριος 2016, σελ. 33

¹⁰ Κωνσταντινίδου Μαρία – Ανθή, Μωυσίδου Ησαΐα, “Οι αισθήσεις και η θεραπευτική του χώρου”, Εισαγωγή στην Αρχιτεκτονική Έρευνα –Διάλεξη, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ξάνθη 2013, σελ. 33

II. Συγκρότηση εργασίας και ερμηνευτικά εργαλεία

Η **ερμηνεία** επιχειρείται μέσω της διερεύνησης της εξέλιξης της αρχιτεκτονικής των θεραπευτικών κήπων παράλληλα με την εξέλιξη των φιλοσοφικών ιδεών για τη σχέση μεταξύ σώματος και ψυχής καθώς και της συμβολής της φύσης στη μεταξύ τους αρμονική σχέση. Γίνεται προσπάθεια να αναδειχθούν οι θεραπευτικοί κήποι ως απαραίτητο εργαλείο στη δημιουργία ενός θεραπευτικού περιβάλλοντος καθώς και της συμβολής τους στην ολιστική θεραπεία του ασθενή.

Διάκριση περιόδων: Στην έρευνα εντοπίζονται δύο χρονολογικές τομές, ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η δεκαετία του 1990, οι οποίες οδηγούν στη διάκριση τριών περιόδων:

1^η περίοδος: Από τον Μεσαίωνα έως τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου η φύση εκτιμάται ως θεραπευτική συνιστώσα στη διαδικασία της ίασης.

2^η περίοδος: Από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι και το 1990, όπου ο ρόλος της φύσης υποβαθμίζεται λόγω των επερχόμενων μεταπολεμικών καινοτομιών στους τομείς της ιατρικής και αρχιτεκτονικής τεχνολογίας.

3^η περίοδος: Από το 1990 έως σήμερα, όπου η φύση αναγνωρίζεται ξανά ως θεραπευτικός παράγοντας στην ίαση των ασθενών.

Τα παραπάνω οδηγούν στη δημιουργία, μετά την ανάπτυξη του Προοιμίου που αφορά τις Απαρχές του ζητήματος κατά την Αρχαιότητα, τριών μερών τα οποία διαμορφώνονται ως εξής:

Προοίμιο – Οι απαρχές – Οι παρακαταθήκες της Αρχαιότητας στο πεδίο των θεραπευτικών κήπων

A. Οι απαρχές των Θεραπευτικών κήπων

B. Η φύση στον θεραπευτικό τόπο των Ασκληπιείων

Αναλύεται η αρχιτεκτονική επιλεγμένων κήπων της Αρχαιότητας, καθώς συμβολικά στοιχεία σύνθεσης τους χρησιμοποιούνται σήμερα ως αναφορές στον σχεδιασμό θεραπευτικών κήπων σε νοσηλευτικά ιδρύματα. Και στην παρουσίαση των παραπάνω κήπων καθώς και του θεραπευτικού τόπου των Ασκληπιείων διακρίνεται μέσω φιλοσοφικών αντιλήψεων η θεραπευτική δύναμη της φύσης και του τόπου στην πνευματική ίαση του ατόμου.

ΜΕΡΟΣ Α΄

Φύση και θεραπευτικοί κήποι στην αρχιτεκτονική των νοσηλευτικών ιδρυμάτων από τον Μεσαίωνα μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο

A.1. Μεσαίωνας – 17^{ος} αιώνας: Οι κήποι στα νοσοκομεία και τα μοναστικά θεραπευτήρια.

A.2. 18^{ος}– Μέσα 19^{ου} αιώνα: Η αναγνώριση της φύσης ως θεραπευτικός παράγοντας στη διαδικασία της ίασης. Οι πρώτες προτάσεις για τον σχεδιασμό θεραπευτικών

κήπων σε νοσηλευτικά ιδρύματα.

A.3. 1850 – 1945: Από το κίνημα Nightingale, το σύστημα Kirkbride μέχρι και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το Μέρος Α' διαιρείται σε τρία κεφάλαια τα οποία προκύπτουν από χρονικές υποδιαιρέσεις της περιόδου

A.1. Από τον Μεσαίωνα μέχρι και τον 17^ο αιώνα, όπου η φύση ταυτίζεται με το Θείον όσον αφορά στις αντιλήψεις περί θεραπείας. Κατά τούτο η ίαση θα επέλθει ως θεϊκή απόφαση διά μέσου της επιρροής της φύσης η οποία ταυτίζεται με το Θείον.

A.2. Από τον 18^ο αιώνα μέχρι και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, όπου η ασθένεια σχετίζεται κυρίως με την ψυχή και η σωματική νόσος θεωρείται ως έκφραση ψυχικού προβλήματος και παράλληλα υποστηρίζεται η φιλοσοφική πεποίθηση ότι η φύση μπορεί να συμβάλλει στην ίαση της ψυχής του ατόμου και κατ' επέκταση του σώματος. Μελετώνται οι θεραπευτικοί κήποι στα ψυχιατρεία, καθώς στον τομέα των νοσοκομείων δεν υπάρχουν αρκετές ενδείξεις για την υιοθέτηση των παραπάνω ιδεών.

A.3. Από το 1850 μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Είναι η εποχή όπου εμφανίζονται οι πρώτες αντιλήψεις ότι οι κήποι στα νοσηλευτικά ιδρύματα μπορούν να συμβάλλουν θεραπευτικά στην σωματική και ψυχική ανάρρωση των στρατιωτών μέσω της εργασίας τους σε αυτούς, γνωστή και ως κηπουρική θεραπεία.

ΜΕΡΟΣ Β'

Φύση και θεραπευτικοί κήποι στην αρχιτεκτονική των νοσηλευτικών ιδρυμάτων μεταπολεμικά μέχρι τη δεκαετία του 1990

Μετά το πέρας του 2^{ου} Παγκοσμίου πολέμου, χάνεται ο μεταφυσικός παράγοντας της φύσης στη θεραπεία, με τις ιατρικές και αρχιτεκτονικές καινοτομίες να υποκαθιστούν την φύση. Δίνεται προσοχή στη θεραπεία από την ασθένεια με τη βοήθεια φαρμάκων και ιατρικών τεχνικών.

ΜΕΡΟΣ Γ'

Φύση και κήποι στην αρχιτεκτονική των νοσηλευτικών ιδρυμάτων από τη δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα

Επικέντρωση στην μοναδικότητα του ατόμου και της ολιστικής του θεραπείας: Ιαση ψυχής και σώματος. Αναβίωση των φιλοσοφικών αντιλήψεων για την άρρηκτη θεραπευτική σύνδεση φύσης – πνεύματος. Αποτέλεσμα, η επανεμφάνιση της φύσης στους χώρους νοσηλείας υπό τον σχεδιασμό θεραπευτικών κήπων, καθιστώντας τους έναν από τους βασικούς παράγοντες που συμβάλλουν στη θεραπεία.

III. Ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει να απαντήσει στα παρακάτω ερωτήματα:

- Ο σχεδιασμός των θεραπευτικών κήπων αναπτύσσει διάλογο με τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό του νοσηλευτικού ιδρύματος και πως αυτό ερμηνεύεται;
- Πως ερμηνεύεται η διαφοροποίηση της φιλοσοφικής πεποίθησης της σχέσης μεταξύ σώματος και ψυχής;
- Πως συνδιαλέγονται οι θεραπευτικοί κήποι των νοσηλευτικών ιδρυμάτων σε σχέση με τις γενικότερες τάσεις της κηποτεχνίας ανά εποχή; Και πως αυτό ερμηνεύεται;
- Υπάρχουν συγκεκριμένα φυτά που χρησιμοποιούνται και πως αυτό ερμηνεύεται;
- Οι βασικές συνθετικές αρχές κατά τον σχεδιασμό των θεραπευτικών κήπων παραμένουν σταθερές ανά τους αιώνες και πώς αυτό ερμηνεύεται;
- Σε ποιες χώρες υπάρχει εντονότερη η χρήση των θεραπευτικών κήπων και πως αυτό ερμηνεύεται;

Ένα από τα αρχαιότερα παραδείγματα θεραπευτικών χώρων ήταν τα Ασκληπιεία, ιεροί χώροι και αναρρωτήρια στην Αρχαία Ελλάδα, καθώς και θεραπευτικοί κήποι που σχεδιάστηκαν με σκοπό την ενδυνάμωση της εσωτερικής αρμονίας και κάθαρσης του ατόμου και των οποίων η ύπαρξη χρονολογείται από την ακμή του ιαπωνικού και περσικού πολιτισμού.

Α. Οι απαρχές των Θεραπευτικών κήπων

Οι πρώτοι κήποι ήταν θεραπευτικοί, ως θρησκευτικοί τόποι. Αποτελούν μια πανάρχαια θεραπευτική σχεδιαστική παρέμβαση με σκοπό την αποκατάσταση του σώματος, του πνεύματος και της ψυχής. Από τους ιερούς κήπους της Περσίας και της Ιαπωνίας, στους περικλειστούς μοναστηριακούς κήπους του Μεσαίωνα έως και σήμερα με τον σχεδιασμό θεραπευτικών κήπων στους χώρους νοσηλείας, οι κήποι καταδεικνύουν την αξία για την δημιουργία μιας θεραπευτικής συνομιλίας με τη φύση η οποία συμβάλλει στην αποκατάσταση της υγείας του ασθενή. Όπως έχει αποδειχθεί από την αρχαιότητα, το σώμα που νοσεί όπως και η διαταραχή της ψυχής και του πνεύματος, μπορούν να καταπραυνθούν μέσα από την επαφή με έναν κήπο.

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΙ Π

ΕΡ
Σ
Ι
Κ
Ο
Ι
Κ
Η
Π
Ο
Ι

Δια μέσου των αιώνων οι περσικοί κήποι αποτελούσαν αναπόσπαστο μέρος στη διαδικασία της θεραπείας αντανάκλωντας και την σχέση μεταξύ φύσης - πολιτισμού. Ο πρώτος περσικός κήπος εντοπίζεται περίπου το 600 π.Χ. και σχεδιάζεται σύμφωνα με τον Ζωροαστρικό καταμερισμό του σύμπαντος στα τέσσερα στοιχεία της φύσης: νερό, αέρας, φωτιά και γη¹¹. Η εκδήλωση ανώτερων αξιών και εννοιών στον σχεδιασμό των περσικών κήπων καθώς και της σύνδεσης και αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπου και φύσης με σκοπό τη θεραπεία, έχει τις ρίζες της στα παραπάνω στοιχεία. Η φιλοσοφία στο σχεδιασμό τους εκφράζεται μέσα από συγκεκριμένες γεωμετρίες και σχήματα κάθε ένα από τα οποία αντιπροσωπεύουν ένα σύμβολο. Εξετάζοντας την αρχιτεκτονική τους μορφή αλλά και τα νοήματα πίσω από κάθε σύμβολο, αντιλαμβανόμαστε μια προσπάθεια ένωσης του θνητού κόσμου με το αιώνιο σύμπαν.

Αρχιτεκτονικά στοιχεία σύνθεσης του περσικού θεραπευτικού κήπου

Η γεωμετρική δομή που ακολουθείται κατά τον σχεδιασμό ενός περσικού κήπου είναι σχεδόν πανομοιότυπη στο σύνολο τους και σχεδιάζονται κατά βάση σύμφωνα με το πρότυπο “chahar-bagh”. Η μορφή τους συνήθως έχει το σχήμα ενός ορθογωνίου, το οποίο διασπάται σε τετράγωνα τμήματα διαμορφωμένα μέσω γραμμικών στοιχείων νερού. Οι άξονες αυτοί διακρίνονται σε κύριους και δευτερεύοντες, με τον κύριο άξονα να οδηγεί τον περιπατητή από την είσοδο στο κεντρικό κτίριο, και τους δευτερεύοντες να δημιουργούν μια ευχάριστη πορεία μέσα στο καταπράσινο τοπίο του κήπου (εικόνα 1).

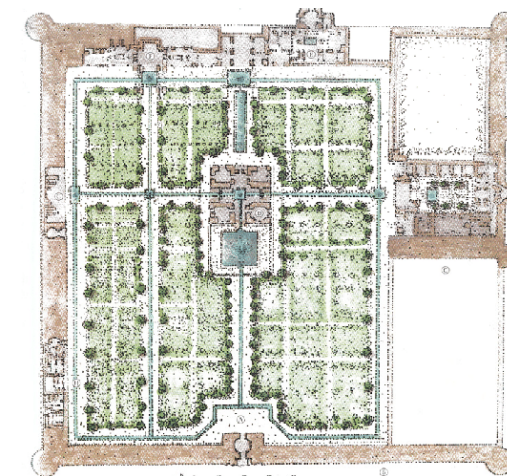
Η δημιουργία εσωστρέφειας χαρακτηρίζει την ιρανική αρχιτεκτονική με αντιπροσωπευτικό παράδειγμα τους περσικούς κήπους. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της περιμετρικής τοποθέτησης τοίχων οι οποίοι ενισχύουν αυτό το χαρακτηριστικό. Λόγω των ορίων συνεπώς που δημιουργούνται, ο καθορισμός της εισόδου στον κήπο κρίνεται απαραίτητος.

Η είσοδος τοποθετείται κατά κόρον στον κύριο άξονα, δημιουργώντας μια γραμμική πορεία η οποία καταλήγει απρόσκοπτα στο κτίριο που βρίσκεται μέσα στον κήπο. Το κτίριο αυτό είναι το μέρος στο οποίο ο περιηγητής - ασθενής μπορεί να επισκεφθεί για να απολαύσει τον κήπο και να θεραπευτεί. Η τοποθέτηση του γίνεται στη διασταύρωση των δύο αξόνων, δημιουργώντας μια ευχάριστη γραμμική πορεία με έντονο το στοιχείο του πρασίνου, από την είσοδο του κήπου μέχρι και το κτίριο.

Η ύπαρξη του νερού αποτελούσε βασικό κριτήριο στον σχεδιασμό ενός περσικού κήπου καθώς αυτό ήταν και το στοιχείο που καθόριζε την δομή του, διαιρώντας τον σε επιμέρους τμήματα. Στην μπροστινή και πίσω όψη του κτιρίου, συγκεντρώνονται οι μεγαλύτερες ποσότητες του νερού αντανάκλωντας τις όψεις του καθώς και τον ουρανό, με σκοπό τη δημιουργία σύνδεσης μεταξύ γης και σύμπαντος.

α

β

γ

1| Η γεωμετρική δομή που ακολουθείται κατά τον σχεδιασμό ενός περσικού κήπου

α. Cheher Sotoon Garden, Isfahan, Iran

β. Fin Garden, Kashan, Iran

γ. Shahzadeh - Manav Garden, Kerman, Iran

¹¹ Leila Mahmoudi Farahani, Bahareh Motamed, Elmira Jamei, “Persian Gardens: Meanings, Symbolism, and Design”, άρθρο στο περιοδικό Landscape Online, Ιανουάριος 2016, σελ. 2

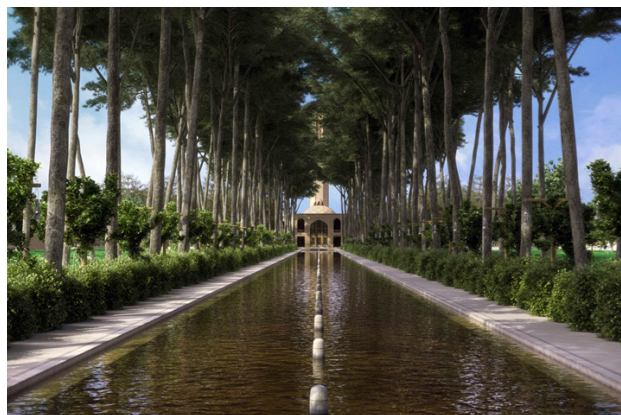
Η έννοια της απομόνωσης αποτελεί ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των Περσικών κήπων. Συνεπώς η δομή και η μορφή τους χαρακτηρίζεται από εσωστρέφεια η οποία υποδηλώνει την ύπαρξη ενός εσωτερικού παραδείσου, ενισχύοντας την πνευματική διάσταση του χώρου. Η ύπαρξη τοίχων περιμετρικά των κήπων, έχει διττή σημασία. Εκτός της δημιουργίας ορίων με το εξωτερικό περιβάλλον, υποδηλώνει και την αντίθεση μεταξύ του καταπράσινου τοπίου με το ξηρό και θερμό κλίμα την περιοχής (εικόνα 2).

Η είσοδος μέσα στον κήπο ακολουθεί μια ιεραρχία η οποία τονίζει και την εσωστρέφεια από την οποία χαρακτηρίζεται. Η περιήγηση στον κήπο σχεδιάζεται με μια πορεία εναλλαγής χώρων από το δημόσιο προς το ιδιωτικό και καθορίζεται από στοιχεία νερού τα οποία οδηγούν προς το κτίριο. Η ιεραρχία αυτή ακολουθείται και στο ύψος και το μέγεθος των στοιχείων που συνθέτουν τον κήπο. Χαρακτηρίζεται από μια συμμετρία η οποία εμφανίζεται μεταξύ των φυσικών και αρχιτεκτονικών στοιχείων σύνθεσης του κήπου, παρέχοντας ρυθμό και αρμονία στο σύνολο.

Η αλληλεπίδραση του επισκέπτη με τη φύση, αποτελούσε βασικό στοιχείο για τον σχεδιασμό των περσικών κήπων. Βασικό εργαλείο για την δημιουργία αυτής της σχέσης ήταν η αποφυγή οπτικών εμποδίων μέσα στον κήπο. Συνεπώς η φιλοσοφία και ο σχεδιασμός τους επιδιώκουν την διατήρηση μιας ανοικτής, γραμμικής προοπτικής, και στη δομή τους καθώς και στην επιλογή των φυτών. Κατά μήκος της μπροστινής όψης του κτιρίου σχεδιάζεται ένας άξονας ο οποίος χαρακτηρίζεται συνήθως από γραμμικά στοιχεία νερού ή χαμηλή βλάστηση με στόχο την άμεση οπτική επαφή με αυτό (εικόνα 3). Η σύνθεση των παραπάνω, με έντονο το στοιχείο του πρασίνου και του νερού στη σύνθεση μιας γραμμικής πορείας με απρόσκοπτη θέα, μαρτυρούν την θεραπευτική συμβολή των στοιχείων της φύσης στην αποκατάσταση του πνεύματος και του μυαλού του περιηγητή.

2| Πανοραμική άποψη του κήπου Shahzadeh, Iran, με το καταπράσινο τοπίο να δηλώνει έντονα την αντίθεση με το ξηρό τοπίο της ερήμου

3| Το στοιχείο του νερού στον κήπο Dowlat Abad Garden, αποτέλεσε ένα από τα βασικά στοιχεία σύνθεσης του κήπου, επιδιώκοντας τη διατήρηση μιας απρόσκοπτης και γραμμικής πορείας μέσα στον κήπο

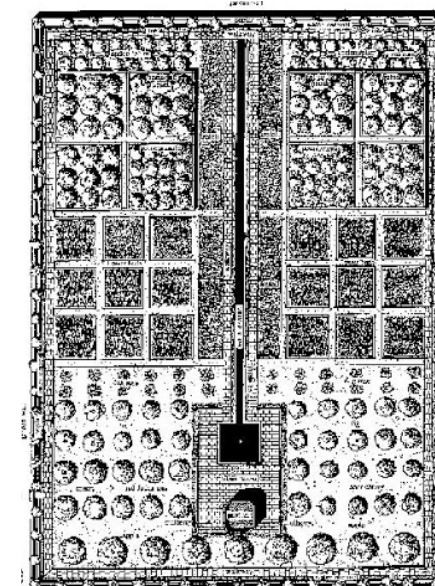
Τα σύμβολα στην αρχαιότητα ήταν αναπόσπαστο κομμάτι έκφρασης εννοιών και πεποιθήσεων σε μια κοινωνία. Διαμορφώνουν έναν πολιτισμό επηρεάζοντας την αρχιτεκτονική του, μέσω της οποίας ενσαρκώνονται οι έννοιες αυτές. Στοιχεία της φύσης, όπως ο ήλιος, το νερό, τα δέντρα ήταν ιερά στους αρχαίους πολιτισμούς και χρησιμοποιήθηκαν σε περσικούς κήπους, επηρεάζοντας τον σχεδιασμό και την αρχιτεκτονική τους μορφή. Στους ανατολίτικους πολιτισμούς η σχέση μεταξύ ανθρώπου – φύσης ήταν ζωτικής σημασίας, θεωρώντας τον εαυτό τους μέρος αυτής. Στους θεραπευτικούς περσικούς κήπους όλα αυτά τα στοιχεία, συνθέτουν έναν τόπο, μέσα στον οποίο ο άνθρωπος μπορεί να περιηγηθεί, να θεραπευτεί και να υμνήσει τη μητέρα φύση.

Εξετάζοντας τις έννοιες αυτές, ανακαλύπτουμε ότι ο κήπος στον περσικό πολιτισμό θεωρείται ως σύμβολο του σύμπαντος, ο οποίος εκφράζεται και παίρνει μορφή μέσα από τη λέξη chahar-bagh. Το “chahar” σημαίνει τέσσερα και το “bagh” σημαίνει κήπος, συμβολίζοντας τις τέσσερις κατευθύνσεις στο σύμπαν (νερό, αέρας, γη, φωτιά)¹². Αυτά τα στοιχεία συνθέτουν τον κήπο, με την τοποθέτηση στοιχείων νερού και πρασίνου τα οποία μαζί δημιουργούν το σύμπαν και αποσκοπούν στην ισχυροποίηση της σχέσης μεταξύ του ασθενή και του Θεού (εικόνες 4, 5).

Το στοιχείο του νερού συμβολίζει την κάθαρση και αποτελεί το πιο ιερό και σημαντικό χαρακτηριστικό στους περσικούς κήπους, καθορίζοντας και τη γεωμετρική τους μορφή. Τοποθετείται συνήθως κεντρικά δημιουργώντας κατακόρυφες και οριζόντιες γραμμικές πορείες μέσα στον κήπο. Η έντονη παρουσία του νερού αναπαριστά τη μεταφορά του ξηρού τοπίου της Περσίας μέσα σε μια μικρή όαση στην οποία δημιουργούνται οι ιδανικές συνθήκες για το επιθυμητό μικροκλίμα.

4| Ο chahar-bagh κήπος του Taj Mahal, India

5| Το μοτίβο σύνθεσης δέντρων και φυτών σε ένα τυπικό chahar-bagh

¹² Leila Mahmoudi Farahani, Bahareh Motamed, Elmira Jamei, “Persian Gardens: Meanings, Symbolism, and Design”, άρθρο στο περιοδικό Landscape Online, Ιανουάριος 2016, σελ. 12

Η δημιουργία ενός καταπράσινου τοπίου μέσω της σύνθεσης διαφορετικών μοτίβων δέντρων και φυτών, κατέχουν εξίσου σημαντικό ρόλο στο σχεδιασμό ενός θεραπευτικού περσικού κήπου. Κάθε ένα από αυτά αντιπροσωπεύει ένα σύμβολο δίνοντας πνοή στον κήπο. Η χρήση δέντρων όπως αιθαλή κυπαρίσσια αντιπροσώπευαν την αθανασία, καθώς ανθοφόρες αμυγδαλιές συμβόλιζαν την αναγέννηση της γης. Εκτός από τον συμβολικό ρόλο που κατείχε η χρήση του πρασίνου στον κήπο, η δημιουργία σκιάσης μέσω της ποικιλίας δέντρων και φυτών καθώς και η αφύπνιση των αισθήσεων του περιηγητή διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στη ζωή του κήπου. Εκτός της ηρεμίας και της γαλήνης που προσφέρει ο περίπατος μέσα στο καταπράσινο τοπίο, τονίζει και την αντίθεση του ξηρού τοπίου της Περσίας, διατηρώντας, μέσω της σκιάσης που προσφέρουν, ζωντανά τα υπόλοιπα στοιχεία που συνθέτουν τον κήπο.

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΙ

Κήποι σχεδιάζονταν για επίδειξη, πνευματικές χρήσεις, ανάρρωση από ασθένειες καθώς και για ψυχική ηρεμία. Παραδείγματα τέτοιων κήπων αποτελούν οι ιαπωνικοί κήποι, όπως οι κήποι Zen και οι κήποι του τσαγιού. Οι πρώτοι εμφανίζονται περίπου μεταξύ 1185 και 1333 αποτελώντας το επίκεντρο του φιλοσοφικού στοχασμού. Χαρακτηριστικό αυτών των κήπων αποτελεί η σύνθεση φυτών και πετρών όπου η φόρμες και η τοποθέτηση τους στο χώρο επιδείκνυαν μια απλοποιημένη έκφραση της φύσης. Αντίστοιχα οι κήποι του τσαγιού, ανταποκρίνονταν κυρίως στον ψυχισμό του ανθρώπου. Η εμπειρία του ταξιδιού μέσα από μια δομημένη πορεία με κατευθυνόμενες θέες, σημεία εστίασης και περιοχές αυτοσυγκέντρωσης, οδηγούσαν στην κάθαρση¹³. Βασικό σχεδιαστικό στοιχείο της διαδρομής αυτής αποτελούσε η τοποθέτηση φυσικών εμποδίων, που είχαν σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε ο περιηγητής να σταθεί, να απολαύσει την φύση, να αφεθεί στις αισθήσεις του και να γίνει ένα με αυτή.

Αρχιτεκτονικά στοιχεία σύνθεσης του ιαπωνικού θεραπευτικού κήπου

Η δομή ενός ιαπωνικού κήπου σχετίζεται άμεσα με τη φιλοσοφία και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του πολιτισμού, καθώς η τέχνη της κηπουρικής και οι θεραπευτικές της ιδιότητες αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι της ιαπωνικής κουλτούρας για πολλούς αιώνες. Βασικό χαρακτηριστικό κατά τον σχεδιασμό ενός θεραπευτικού ιαπωνικού κήπου αποτελεί η σύνθεση αρχιτεκτονικών μορφών και φυσικών στοιχείων τα οποία δημιουργούν ένα σκηνικό όπου ο περιηγητής μπορεί να επισκεφθεί, να ηρεμήσει και να θεραπευτεί. Αυτά τα στοιχεία αναπαριστούν μια μικρογραφία της φύσης. Η χρήση στοιχείων νερού, η έντονη βλάστηση, η δημιουργία μονοπατιών και φυσικών εμποδίων μέσω της χρήσης λοφίσκων, πετρών και γεφυρών, η τοποθέτηση τοιχίων και φραχτών, είναι τα απαραίτητα εργαλεία για τη σύνθεση ενός ιαπωνικού κήπου.

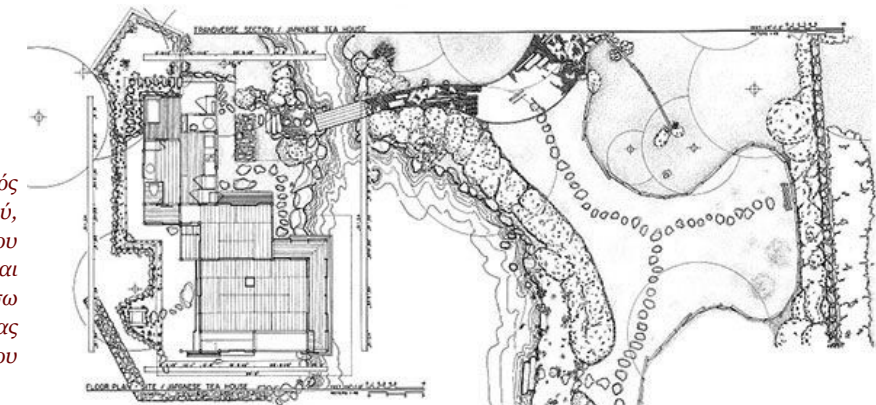
¹³ Μαρία Γιδάρκου, "Αρχιτεκτονική τοπίου θεραπευτικών- νοσηλευτικών κήπων: ρόλος, λειτουργίες και αρχές σχεδιασμού", Διδακτορική διατριβή, Γεωπονική Σχολή Α.Π.Θ., Επibλέπων καθηγητής: Τσαλκιδής Ι., Θεσσαλονίκη 2008, σελ.7

Οι έννοιες της εσωστρέφειας και της απομόνωσης εκτός από τη συμβολική τους σημασία, γίνονται διακριτές και με τη χρήση τοιχίων ή φραχτών, προκειμένου να ενισχυθεί αυτή η αίσθηση. Διακρίνονται σε χαμηλούς φράχτες οι οποίοι ορίζουν περιμετρικά την τοποθέτηση του κτίσματος που βρίσκεται μέσα στον κήπο, και σε αυτούς οι οποίοι ορίζουν την είσοδο του κήπου. Η κατασκευή του κτιρίου με φυσικά υλικά, αποτελεί μέρος της σύνθεσης του κήπου, και προορίζεται με σκοπό ο επισκέπτης, να απομονωθεί, να θεραπευτεί και να απολαύσει τον κήπο.

Σε αντίθεση με τους περσικούς κήπους, χαρακτηριστικό γνώρισμα στη δομή των ιαπωνικών κήπων είναι η ασυμμετρία. Δέντρα, φυτά και πέτρινα στοιχεία χρησιμοποιούνται και τοποθετούνται στο χώρο με σκοπό να δημιουργήσουν μια ελεύθερη πορεία η οποία ανάλογα την εποχή, δημιουργεί διαφορετικά σκηνικά. Την ασυμμετρία αυτή ακολουθούν στο σχεδιασμό τους μικρές λίμνες, οι οποίες διατηρούν ένα ακανόνιστο σχήμα με σκοπό να ενισχυθεί η φυσικότητα που διέπει τον κήπο¹⁴. Η απλότητα στον σχεδιασμό ενός ιαπωνικού κήπου με την επιλεγμένη τοποθέτηση συμβολικών ή μη αντικειμένων στον χώρο, αποσκοπεί στην αισθητήρια αφύπνιση του περιηγητή. Αποδίδεται μέσω της σχέσης που δημιουργείται ανάμεσα στον κενό χώρο και των αντικειμένων που τον καθορίζουν. Στοιχεία, όπως τοιχία, κτίσματα και μονοπάτια πρέπει να σχεδιάζονται με φυσικό τρόπο και απλά υλικά, ώστε να αποδίδουν ένα φυσικό αποτέλεσμα και να μιμούνται τις διαδικασίες που συμβάλλουν σε ένα φυσικό τοπίο, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο ένα νέο σκηνικό, έναν νέο θεραπευτικό τόπο¹⁵ (εικόνες 6, 7).

6| Hannah Carter Japanese Garden

7| Τυπική δομή ενός ιαπωνικού κήπου τσαγιού, με την τοποθέτηση του κτίσματος δίπλα στο νερό και την πρόσβαση σε αυτό μέσω γέφυρας, αντιπροσωπεύοντας την ένωση μεταξύ του γήινου και του πνευματικού κόσμου

¹⁴ Shreya Singh, "Japanese gardens – landscape design", παρουσίαση στην ιστοσελίδα LinkedIn Slide Share, Μάιος 2015, σελ 12

¹⁵ Beata Makowska, "Integrating Architecture and the Created Landscape in Japanese gardens, άρθρο στο περιοδικό International Journal of Arts & Sciences, 2014, σελ. 597

Χαρακτηριστικά των θεραπευτικών Ιαπωνικών κήπων

Εκτός των υπόλοιπων στοιχείων που συνθέτουν τον κήπο, η κάθαρση σαν τελετουργική διαδικασία, είναι ένα από τα πιο ιερά χαρακτηριστικά που διακρίνουν έναν ιαπωνικό κήπο. Στοιχεία όπως λίθινες λεκάνες με νερό και πέτρινα φανάρια, τοποθετημένα σε κοντινή απόσταση μεταξύ τους και σε συγκεκριμένα σημεία μέσα στον κήπο, αντιπροσωπεύουν τα πέντε χαρακτηριστικά της Βουδιστικής κοσμοθεωρίας. Ο σχεδιασμός των πέτρινων φαναριών εξέφραζε την ιδέα ότι το φυσικό σώμα μετά θάνατον, θα γύριζε στην αρχική του μορφή. Το σημείο που άγγιζε το έδαφος αντιπροσώπευε τη γη, το επόμενο κομμάτι το στοιχείο του νερού, το σημείο που αιχμαλώτιζε το φως αντιπροσώπευε τη φωτιά και τα δυο τελευταία κομμάτια αναπαριστούσαν τον ουρανό (εικόνα 8). Αντίστοιχα σε έναν κήπο τσαγιού κατά τη διαδικασία της κάθαρσης τοποθετούνταν λίθινες λεκάνες με νερό ώστε ο επισκέπτης να πλύνει τα χέρια του και το στόμα του πριν από την τελετή¹⁶ (εικόνα 9).

8| Η συμβολική χρήση των πέτρινων φαναριών στους Ιαπωνικούς κήπους

9| Η χρήση λίθινων λεκανών με νερό, ως συμβολο κάθαρσης

Τα σύμβολα του ιαπωνικού θεραπευτικού κήπου

Κάθε ένα από τα στοιχεία που συνθέτουν έναν ιαπωνικό κήπο θεωρείται ιερό, αντιπροσωπεύοντας τη σχέση μεταξύ ανθρώπου – φύσης. Εξετάζοντας τον συμβολισμό που κρύβεται πίσω από τα στοιχεία, συμπεραίνουμε ότι ο κήπος στην Ιαπωνική κουλτούρα είχε την έννοια μια ουτοπίας, η οποία αποσκοπούσε στην ψυχική και πνευματική ηρεμία του ατόμου. Συνεπώς κάθε ένα από τα στοιχεία που βρίσκονται μέσα σε έναν θεραπευτικό ιαπωνικό κήπο, έχει ιερή σημασία.

Το νερό αποτελούσε το βασικότερο σχεδιαστικό εργαλείο για τη σύνθεση ενός ιαπωνικού κήπου. Αντιπροσωπεύει τον ωκεανό, διεγείροντας τις αισθήσεις του περιηγητή είτε οπτικά ή ακουστικά, προσφέροντας του ψυχική ηρεμία και γαλήνη. Σε έναν ιαπωνικό κήπο, το στοιχείο του νερού –πέρα από την υγρή του μορφή-, εμφανίζεται και υπό τη μορφή λευκής άμμου ή χαλικιού, αντιπροσωπεύοντας την κατάσταση της θάλασσας (εικόνα 10).

¹⁶ Sneha Coutinho, Japanese gardens – Landscape, Design and Case studies, παρουσίαση στην ιστοσελίδα LinkedIn SlideShare, Ιούλιος 2016, σελ. 11

Σύμφωνα με την Βουδιστική φιλοσοφία η θάλασσα και τα βουνά συμβολίζουν το yin και το yang, αν και δυο στοιχεία αντίθετα, αλληλοσυμπληρώνουν το ένα το άλλο. Συνεπώς είναι απαραίτητα και τα δύο στη σύνθεση ενός θεραπευτικού ιαπωνικού κήπου. Εμφανίζονται με τη μορφή βράχων, ποικίλων μεγεθών, όπου στη σύνθεση τους δημιουργούν μονοπάτια ώστε ο επισκέπτης να περιηγηθεί και να απολαύσει το τοπίο. Η τοποθέτηση τους μέσα στον κήπο, εκτός από λειτουργική έχει και συμβολική σημασία, καθώς οργανώνονται σε συνθέσεις των δύο, τριών, πέντε και επτά, αντιπροσωπεύοντας τη γέφυρα μεταξύ γης και παραδείσου (εικόνα 11). Ο ψηλότερος βράχος συμβολίζει τον παράδεισο, ο χαμηλότερος τη γη, και τη γέφυρα ανάμεσα στα δύο στοιχεία, δηλαδή η ανθρωπότητα, συμβολίζεται με έναν μεσαίου μεγέθους βράχο¹⁷.

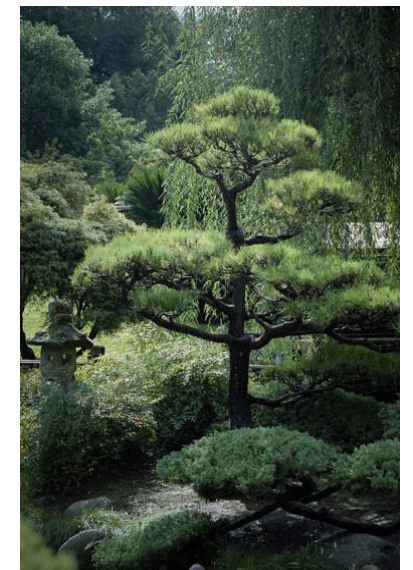
Η δημιουργία ενός καταπράσινου τοπίου, αποτελούσε επίσης σημαντικό παράγοντα στη θεραπευτική διαδικασία. Τα φυτά και τα δέντρα που χρησιμοποιούνται στον κήπο καταδεικνύουν την σχέση και τη θεραπευτική τους συμβολή στην πνευματική ζωή του Ιαπωνικού λαού. Η χρήση δέντρων και φυτών όπως πεύκα και μπαμπού (εικόνα 12), συμβολίζουν την μακροζωία και την αιωνιότητα, δύο στοιχεία ιερά στην Βουδιστική φιλοσοφία¹⁸.

10| Η κυματοειδής μορφή της άμμου στον κήπο, αντιπροσωπεύοντας την κατάσταση της θάλασσας

11| Η συμβολική σύνθεση των βράχων στους ιαπωνικούς zen κήπους

12| Μαύρη πεύκη. Ένα από τα πιο ιερά δέντρα που χρησιμοποιούνται στους Ιαπωνικούς κήπους

¹⁷ Shreya Singh, “Japanese gardens – landscape design”, παρουσίαση στην ιστοσελίδα LinkedIn SlideShare, Μάιος 2015, σελ. 4

¹⁸ Koichi Kawana, τίτλος άρθρου “The Garden - Symbolism & Esthetics”, <http://www.thejapanesegarden.com/esthetics.html>

Β. Η φύση στον θεραπευτικό τόπο των Ασκληπιείων

Οι απόψεις ότι η φύση ήταν ένας από τους κυριότερους παράγοντες για την επούλωση της υγείας, ξεκινά από τους αρχαίους χρόνους, όταν ναοί κτίστηκαν για τον Ασκληπιό -θεραπευτή Θεό και ιερό ιατρό- τοποθετημένοι μέσα στη φύση με θέα τη θάλασσα. Τα Ασκληπιεία ήταν από τα πρώτα κέντρα υγείας και αναρρωτήρια του ελληνικού αλλά και του δυτικού χώρου τα οποία λειτούργησαν οργανωμένα από το 500 π.Χ. έως το 500 μ.Χ. και προσέγγιζαν ολιστικά την φροντίδα της υγείας, έχοντας ως κύριο άξονα τον ασθενή. Ο ασθενής – ικέτης αντιμετωπιζόταν ως ένα ολοκληρωμένο ον με ιδιαίτερα πνευματικά, ψυχικά, συναισθηματικά, ηθικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, που βρισκόταν σε απόλυτη συνάρτηση με το περιβάλλον του.

Τα Ασκληπιεία ως κέντρα υγείας και αναρρωτήρια, αντιμετώπιζαν την ασθένεια ως την αρνητική αλληλεπίδραση μεταξύ περιβαλλοντικών, φυσικών, ψυχολογικών και πνευματικών παραγόντων. Η αποκατάσταση της αρμονίας των παραπάνω σε συνδυασμό με την βοήθεια της ιατρικής επέμβασης αποτελούσαν τα απαραίτητα εργαλεία για την φροντίδα της υγείας.

Πρωταρχικό ρόλο στην διαδικασία της ίασης, διαδραμάτιζε ο τόπος όπου βρίσκονταν τα Ασκληπιεία καθώς και η ψυχική ευεξία των ασθενών. Τοποθετημένα μακριά από την πόλη, μέσα σε καταπράσινα τοπία με πηγές νερού, τα Ασκληπιεία είχαν ως βασικό κριτήριο τις ευνοϊκές και περιβαλλοντικές συνθήκες, δηλαδή την θερμοκρασία, την υγρασία και τον άνεμο (εικόνα 13). Μικρές διαφορές στη θερμοκρασία αέρα-δέρματος μπορούσαν να προκαλέσουν αίσθημα ευεξίας, αντίθετα με τη διαρκή ομότιμη θερμοκρασία, η οποία επιδρά καταθλιπτικά και βλαπτικά για την υγεία. Η υγρασία επιπρόσθετα έχει άμεση επίδραση στον οργανισμό. Τα μικρά ποσοστά υγρασίας, δρουν ευνοϊκά στην κυκλοφορία, στην πέψη και στην πνευματική διαύγεια του ασθενή, σε αντίθεση με τα υψηλά ποσοστά που έχουν δυσμενή επίδραση στην αναπνοή καθώς και άλλες λειτουργίες του οργανισμού. Η κίνηση του αέρα σε συνάρτηση με την θερμοκρασία και την υγρασία, επηρεάζει ευνοϊκά την ανθρώπινη υγεία απομακρύνοντας μικρόβια και σκόνη, αποτρέποντας συνεπώς τον κίνδυνο μετάδοσης νοσημάτων¹⁹. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι το περιβάλλον διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στην τοποθέτηση των Ασκληπιείων και κατ' επέκταση στην διαδικασία θεραπείας των ασθενών.

¹⁹ Σεβαστή Χαβιάρα- Καραχάλιου, “Ασκληπιείο Τιτάνης, το πρώτο κέντρο υγείας στον ελληνικό χώρο”, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ιατρικής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 1984, σελ. 26.

Η συγκρότηση των Ασκληπιείων

Πλήθος πληροφοριών από γραπτές πηγές, αλλά και από αρχαιολογικά ευρήματα στον ελλαδικό χώρο, μαρτυρούν την αρχιτεκτονική οργάνωση των Ασκληπιείων. Το Ασκληπιείο δεν αποτελεί ένα απλό οικοδόμημα, αλλά ένα συγκρότημα κτιρίων με επίκεντρο τον ναό του Ασκληπιού²⁰ (εικόνα 14). Τα μνημειώδη ερείπια της Επιδάουρου που σώζονται μέχρι και σήμερα, μαρτυρούν την ύπαρξη πολύπλοκων κατασκευών που στο σύνολο τους θυμίζουν την οργάνωση ενός νοσοκομείου. Σε σύγκριση με την τυπική μορφή των ναών που εμφανίζονται εκείνη την περίοδο, τα Ασκληπιεία χαρακτηρίζονται από αρκετά ιδιόμορφα χαρακτηριστικά.

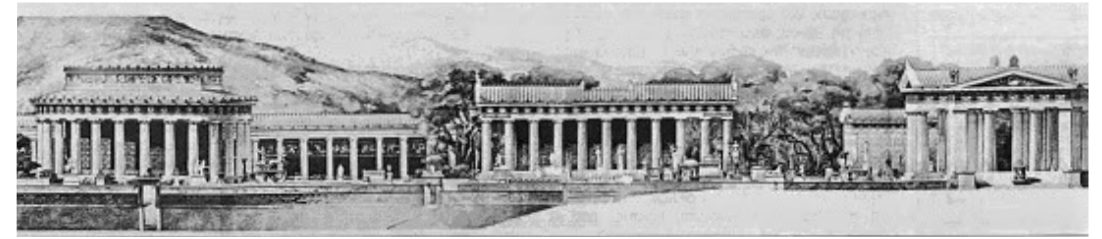
Εκτός από το περιστύλιο και τον βωμό με το συμβολικό φίδι, η ύπαρξη ενός ιδιαίτερου τμήματος του κυρίως ναού, είναι το χαρακτηριστικό που ξεχωρίζει τα Ασκληπιεία από άλλους ναούς. Το ειδικό αυτό οικοδόμημα είχε ως ρόλο την προπαρασκευή των ασθενών να δεχτούν την επίσκεψη του θεραπευτή Θεού. Αυτό ήταν το εγκοιμητήριο ή άβατο, ένα επίμηκες συνήθως κτίριο με στοά, στην οποία λάμβανε χώρα η διαδικασία της ίασης δια της εγκοίμησης, και όπου είχαν πρόσβαση μόνο όσοι αποζητούσαν θεραπεία²¹ (εικόνες 15, 16).

Η Θόλος, κτίριο που έως σήμερα θεωρείται το τελειότερο κυκλικό οικοδόμημα της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής, συνδεόταν με το τελετουργικό της λατρείας του Ασκληπιού καθώς και με τον ναό του Ασκληπιού. Ένας λαβυρινθώδης διάδρομος οδηγούσε στον κεντρικό μαρμάρινο θάλαμο, όπου τελούνταν τελετές μυστικιστικού χαρακτήρα (εικόνες 17, 18). Κοντά με τον ναό βρισκόνταν οι χώροι διαμονής των ιερέων-θεραπευτών καθώς και του προσωπικού. Ξενώνες, στοές για περίπατο, λουτρά, θεραπευτικοί κήποι, γυμναστήρια καθώς και θέατρο για την ψυχαγωγία των ασθενών, ήταν τοποθετημένα κοντά στα τρία κτίρια.

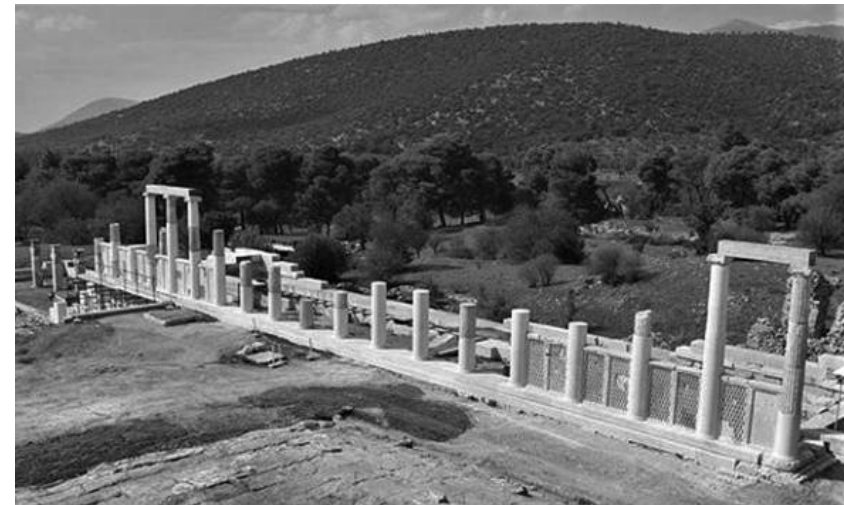
Η φιλοσοφία του διέπει το Ασκληπιείο, το καθιστούν ως έναν αρχέτυπο πυρήνα ανάπτυξης του ολιστικού προτύπου σχεδιασμού υγείας, με κύριο άξονα την ανθρωποκεντρική προσέγγιση της θεραπείας. Η επαφή με τη φύση και η συμμετοχή όλων των αισθήσεων αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι της, καθώς ιδιαίτερα έντονη ήταν η πεποίθηση περί άρρηκτης σύνδεσης νου και σώματος.

²⁰ Χώρος λατρείας του Θεού και προσφοράς θυσίας των ασθενών πριν την διαδικασία της εγκοίμησης.

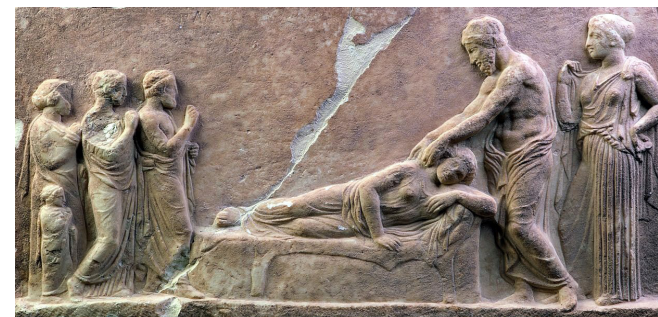
²¹ Κατά τη διάρκεια του ύπνου εμφανιζόταν ο Θεός εξασφαλίζοντας τη θεραπεία. «Σύμφωνα με τον αρχαίο μύθο, ο Ύπνος ήταν αδελφός του Θανάτου» αναφέρει ο καθηγητής αρχαιολογίας Βασίλης Λαμπρινουδάκης. «Από τον ύπνο ξυπνά κανείς ανανεωμένος. Μαγικά λοιπόν ο ύπνος μπορούσε να λειτουργήσει αντί του θανάτου. Άλλωστε και η ανανέωση της φύσης επιτυγχάνεται με το θάνατο του παλιού, από το σπόρο του οποίου φυτρώνει ο νέος. Γι' αυτό η τελετουργία της θεραπείας από έναν ημίθεο –που κρύβεται στη γη, εκεί γίνεται θεός-αθάνατος και από εκεί γιαιτρεύει-, όπως ήταν ο Ασκληπιός, χρησιμοποιεί μαγικά τον ύπνο ως κύριο όχημά της». Έτσι και η εγκοίμηση, που εμμέλει το θάνατο, την κάθοδο στη γη για την ανάκτηση δύναμης και υγείας, έγινε το θρησκευτικό-τελετουργικό πλαίσιο της θεραπευτικής πρακτικής γύρω από τον Ασκληπιό. [Θερμού Μαρία, Τίτλος άρθρου: “Η άγνωστη Επιδάουρος αποκαλύπτεται”, <https://www.tovima.gr/2011/07/31/culture/i-agnwsti-epidayros-apokalyptetai/>] (εικόνα)

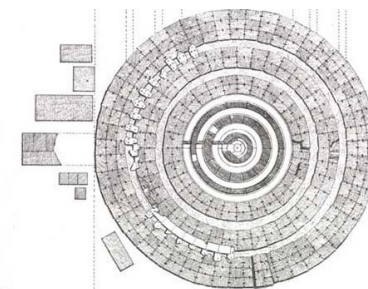
14 | Όψη μέρους του Ασκληπιείου της Επιδάουρου. Από αριστερά διακρίνεται η θόλος και το εγκοιμητήριο, με την κεντρική τοποθέτηση του ναού του Ασκληπιού και το βωμό να βρίσκεται στο δεξί τμήμα της εικόνας

15 | Ευρήματα από τη στοά αβάτου, 4^{ος} αι. π.Χ. Στο οικοδόμημα αυτό λάμβανε χώρα η διαδικασία της εγκοίμησης

16 | Σκηνή από την τελετουργική μέθοδο της εγκοίμησης

17, 18 | Όψη και κάτοψη της θόλου

| Φύση και θεραπευτικοί κήποι στην αρχιτεκτονική των νοσηλευτικών
ιδρυμάτων από τον Μεσαίωνα μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο |

A.1. Μεσαίωνας – 17ος αιώνας: Οι κήποι στα νοσοκομεία και τα μοναστικά θεραπευτήρια

Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, ήδη από το 562 μ.Χ., η φροντίδα ως μέρος της Χριστιανικής παράδοσης παρεχόταν στους αρρώστους μέσω ενός δικτύου μοναστικών νοσοκομείων και ασύλων, καθώς η περίθαλψη τους αποτελούσε πρωτίστης σημασίας και υποχρέωσης στον τομέα της θρησκείας.

Μέσα στους μοναστηριακούς χώρους σχεδιάζονταν κήποι, οι οποίοι ως βασικό κομμάτι του θεραπευτικού περιβάλλοντος, προορίζονταν για την πνευματική και σωματική ανάρρωση των ασθενών, καθώς και για την καλλιέργεια φαρμάκων και τροφίμων. Ένας παράγοντας που καθιστούσε βιώσιμα τα μεσαιωνικά μοναστήρια, ήταν η αυτονομία τους, καθώς μέσω των κήπων που καλλιεργούσαν, παρείχαν όλα τα εφόδια για την κάλυψη των αναγκών τους²². Εκτός από λειτουργική σημασία, είχαν και πνευματική, καθώς ο περίπατος μέσα στο καταπράσινο τοπίο παρείχε θεραπευτικές ιδιότητες στην ίαση ψυχής και σώματος των αρρώστων.

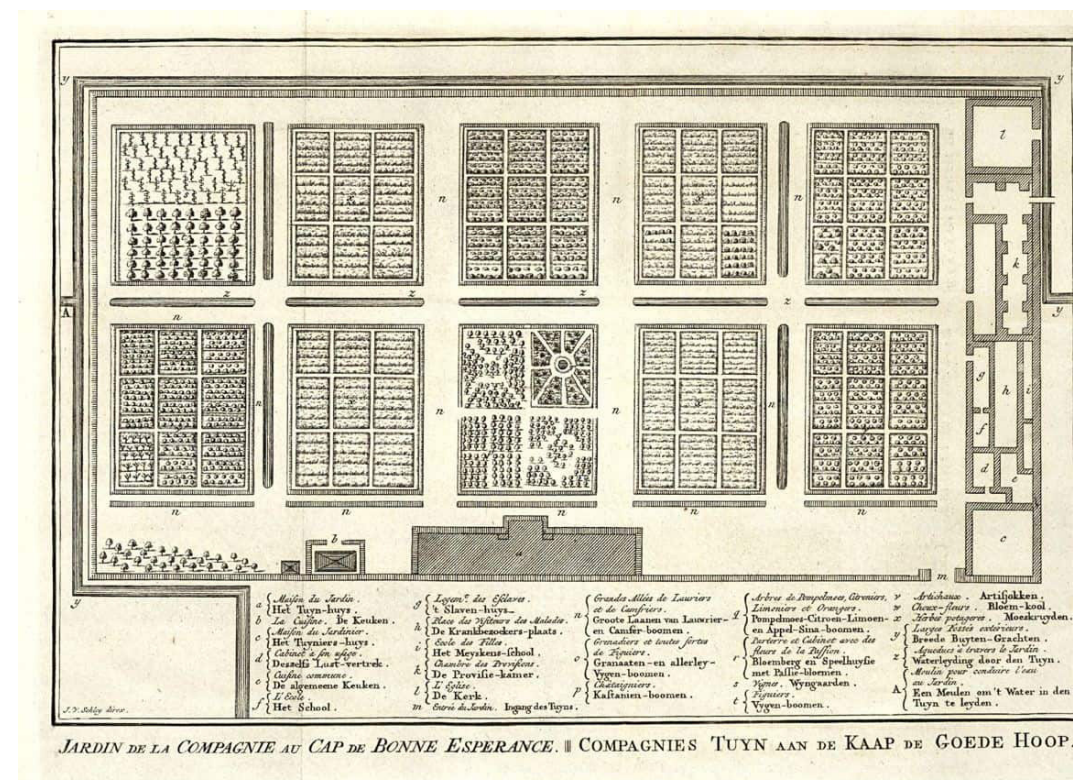
Σε ένα μοναστήρι, σχεδιάζονταν διαφορετικές κατηγορίες κήπων, κάθε μια από τις οποίες ήταν απαραίτητες για τη ζωή του μοναστηριού και κυρίως της διατήρησης του πνεύματος των μοναχών και των ασθενών. Η γεωμετρική δομή που ακολουθείται κατά τον σχεδιασμό των μοναστικών κήπων με σκοπό την καλλιέργεια τροφίμων, είναι το ορθογώνιο σχήμα τους, με τον διαχωρισμό μικρότερων ισόμερων τμημάτων, διαμορφωμένων μέσω μονοπατιών (εικόνα 1.α). Η καλλιέργεια αυτών των κήπων ήταν αρκετά σημαντική για το μοναστήρι, καθώς παρείχαν φαγητό στους αρρώστους, θεραπευτές και μοναχούς του μοναστηριού²³.

Οι κήποι περισυλλογής (cloister gardens), περικλειστοί συνήθως από μία στοά (εικόνα 2.α), αποτέλεσαν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες στην διαδικασία ίασης του πνεύματος. Σχεδιάζονταν συνήθως δίπλα από την εκκλησία του μοναστηριού αποτελώντας ένα ιερό μέρος για ανάρρωση και θεραπεία. Ο θεραπευτικός περικλειστός κήπος συχνά συσχετιζόταν με τους κήπους του παραδείσου ως ένας τόπος ευδαιμονίας, η επαφή με τον οποίο μπορούσε συνεισφέρει θεραπευτικά στην ενδυνάμωση του νου και του σώματος των ασθενών. Η δομή των περικλειστων κήπων είναι σχεδόν πανομοιότυπη στο σύνολο τους, με το σχεδιασμό ενός τετράγωνου σχήματος και της διάσπασης του σε επιμέρους τέσσερα τμήματα, με την κεντρική τοποθέτηση στοιχείων νερού ή πρασίνου. Στα τέσσερα τμήματα του κήπου, καλλιεργούνταν φυτά και λουλούδια, τα οποία σε συνδυασμό με τη συμβολική αξία του νερού μέσα στον κήπο, προσέδιδαν στο τοπίο ένα κλίμα γαλήνης και ηρεμίας²⁴ (εικόνα 3.α).

²² Stephen Verderber, "Innovations in Hospital Architecture", Routledge, 270 Madison Avenue, New York, 2010

²³ Sylvia Landsberg, "The Medieval Garden", University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2nd edition, 2003

²⁴ Petra Bjelica, "Enclosed medieval gardens – allegories of lost Eden", άρθρο στην ιστοσελίδα Walls with Stories, Ιούλιος, 2007

1.α| Τυπικά μοτίβα κήπων που προορίζονται για την καλλιέργεια τροφίμων

2.α| Ο κήπος του μοναστηριού Saint-Michel-de-Cuxa, σχεδιάστηκε τον 12^ο αιώνα και αποτέλεσε για τους μοναχούς ένα γαλήνιο μέρος απομόνωσης και περισυλλογής

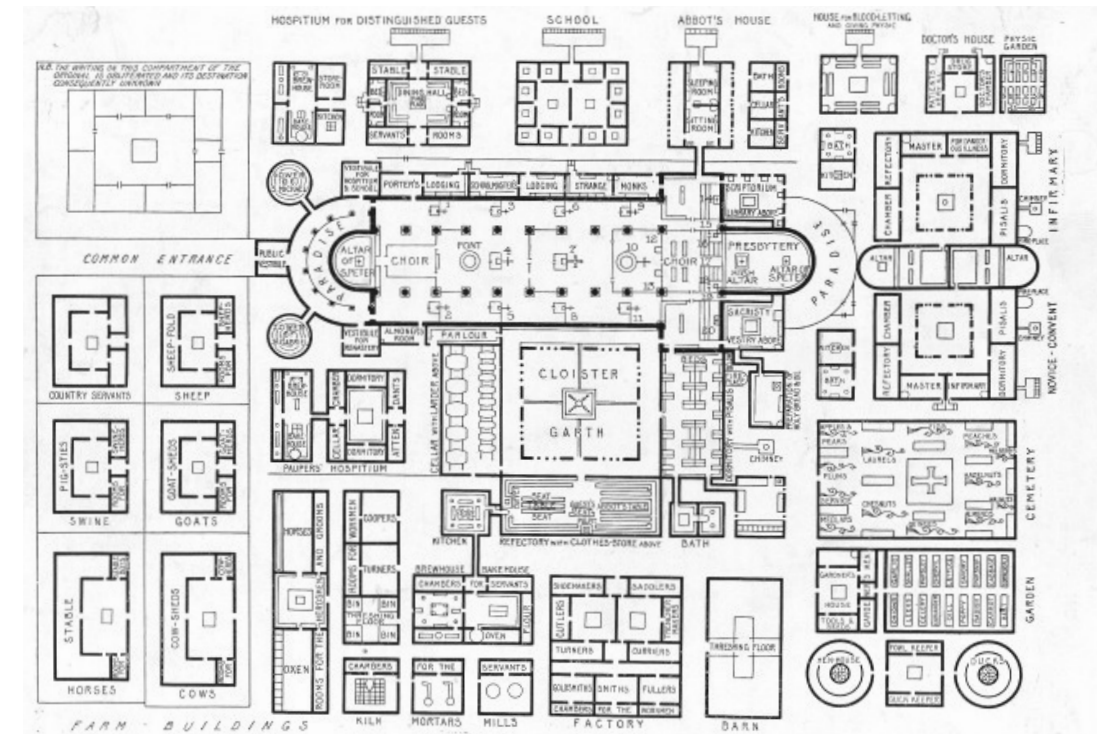
3.α| Ο κήπος του μοναστηριού Saint-Michel-de-Cuxa, με το περικλειστό σταυροειδές σχήμα να αντικατοπτρίζει τις θρησκευτικές αντιλήψεις των μοναχών

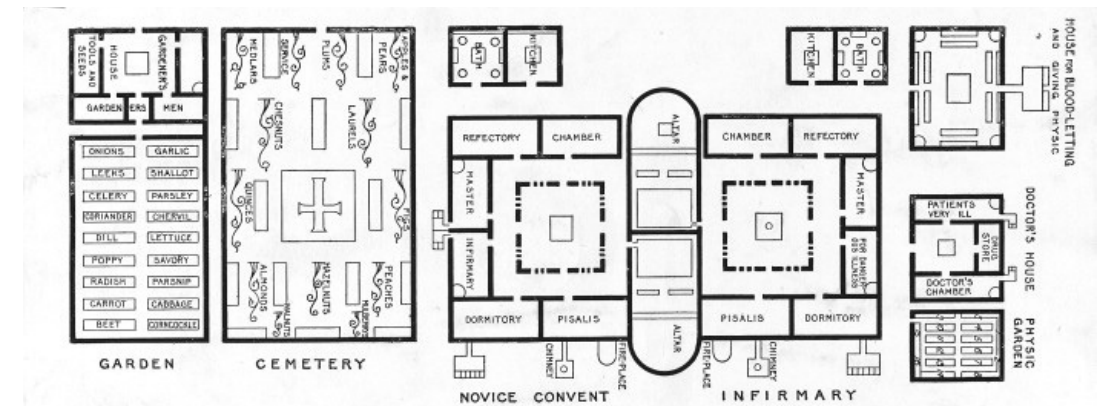
Καθώς η φροντίδα των αρρώστων ήταν άμεσης προτεραιότητας, τα μοναστικά θεραπευτήρια παρείχαν κήπους για την καλλιέργεια βοτάνων με θεραπευτικές ιδιότητες καθώς και κήπους με σκοπό την ανάρρωση των ασθενών μέσα στη φύση, η οποία θεωρούνταν ως ένα απαραίτητο στοιχείο κατά την ίαση τους. Η ύπαρξη ενός φαρμακευτικού κήπου, ήταν αναπόσπαστο μέρος του θεραπευτηρίου, καθώς η καλλιέργεια συγκεκριμένων βοτάνων όπως φασκόμηλο και δεντρολίβανο, μπορούσαν να δράσουν θεραπευτικά στην υγεία των ασθενών. Θεραπευτές βασιζόνταν σε μεσαιωνικά ιατρικά κείμενα και πρακτικές της βοτανολογίας σχετικά με την δράση και αποτελεσματικότητα των βοτάνων που καλλιεργούνταν μέσα στον κήπο.

Το μοναστικό νοσοκομείο - θεραπευτήριο, ήταν συνήθως μέρος του συγκροτήματος του μοναστηριού. Αρχιτεκτονικά, ο σχεδιασμός τους δηλώνει το έντονο στοιχείο του πνεύματος στην περίθαλψη των ασθενών. Επιμήκεις θάλαμοι σχεδιάζονταν γύρω από διαμορφωμένους κήπους με σκοπό οι ασθενείς να βγαίνουν στο καταπράσινο τοπίο και να απολαμβάνουν τη φύση. Σύμφωνα με αναφορές, οι κήποι των μοναστικών θεραπευτηρίων ήταν συνήθως περικλειστοί, με σκοπό την ενίσχυση της απομόνωσης και περισυλλογής ώστε ο ασθενής να απολαύσει το φυσικό τοπίο, συνεισφέροντας ολιστικά στην επαναφορά του πνεύματος και σώματος τους. Το έντονο στοιχείο της πίστης στην ίαση του πνεύματος, υποδηλώνεται μέσω του σχεδιασμού ενός παρεκκλησιού κοντά στους θαλάμους των ασθενών και ενισχύεται με το καθημερινό άκουσμα της λειτουργίας από τους θεραπευτικούς κήπους του νοσοκομείου²⁵.

Η μονή St. Galls χτίζεται περίπου το 747 μ.Χ. στην Ελβετία και αποτελεί ένα από τα αντιπροσωπευτικά παραδείγματα μοναστηριών του Μεσαίωνα. Το αρχιτεκτονικό σχέδιο του μοναστηριού χρονολογείται το 820 μ.Χ. και αποκαλύπτει την ιδανική δομή ενός μοναστηριού, καθιστώντας το ένα από τα σημαντικότερα αντικείμενα ενδιαφέροντος για αρχιτέκτονες, καλλιτέχνες και μελετητές σχετικά με την μεσαιωνική μοναστική κουλτούρα. Στο σχέδιο περιγράφονται όλες οι δομές του μοναστηριού καθώς και των κήπων που σχεδιάζονται (εικόνες 4α, 5α). Περιγράφονται κήποι για τη καλλιέργεια λαχανικών και φρούτων, φαρμακευτικοί κήποι για την καλλιέργεια βοτάνων με θεραπευτικές ιδιότητες, καθώς στο χώρο του νοσοκομείου σχεδιάζεται ένας περίκλειστος κήπος, ο οποίος αποσκοπούσε θεραπευτικά στην ανάρρωση των ασθενών. Στο κέντρο του σχεδίου, μέρος καταλαμβάνει ο σχεδιασμός ενός κήπου με ιδιαίτερη συμβολική αξία. Αρχικά λόγω και του περίκλειστου σχήματος του, εκφράζει την αίσθηση της απομόνωσης και περισυλλογής, ενισχύοντας την πνευματική διάσταση του χώρου, με την κεντρική τοποθέτηση ενός δέντρου, συμβολίζοντας τη ζωή²⁶. Ο σχεδιασμός των συγκεκριμένων κήπων ήταν αναπόσπαστο κομμάτι των μοναστηριών και κυρίως των μοναστικών θεραπευτηρίων του Μεσαίωνα, αποκαλύπτοντας τη σημασία της πνευματικής και σωματικής θεραπείας της ασθένειας στη μοναστική ιατρική.

4.α | Το σχέδιο του μοναστηριού χρονολογείται από το 820 μ.Χ. Απεικονίζονται όλες οι δομές του συγκροτήματος, όπως η εκκλησία, χώροι διαμονής, στάβλοι, κουζίνες, εργαστήρια, το θεραπευτήριο, κήποι κ.α. Η μονή st. Galls δεν κατασκευάστηκε ποτέ.

5.α | Στο κέντρο του σχεδίου απεικονίζεται το θεραπευτήριο της μονής, με την κεντρική τοποθέτηση της εκκλησίας, και τους θαλάμους των ασθενών και του ιατρείου να τοποθετούνται περιμετρικά των περίκλειστων κήπων, οι οποίοι συνείφεραν θεραπευτικά στην διατήρηση του πνεύματος και του σώματος των ασθενών. Στα αριστερά, μέρος καταλαμβάνουν ο κήπος για την καλλιέργεια λαχανικών, καθώς και ο κήπος για την καλλιέργεια οπωροφόρων δέντρων, ο οποίος χρησίμευε και ως το νεκροταφείο της μονής. Στο δεξί τμήμα του σχεδίου τοποθετείται το δωμάτιο του θεραπευτή, καθώς και ο κήπος για την καλλιέργεια βοτάνων με θεραπευτικές ιδιότητες.

²⁵ Benjamin C. Silverman, “Monastic Medicine: A Unique Dualism Between Natural Science and Spiritual Healing”, άρθρο στον τομέα των προπτυχιακών ερευνών στο πανεπιστήμιο Johns Hopkins, Spring 2002

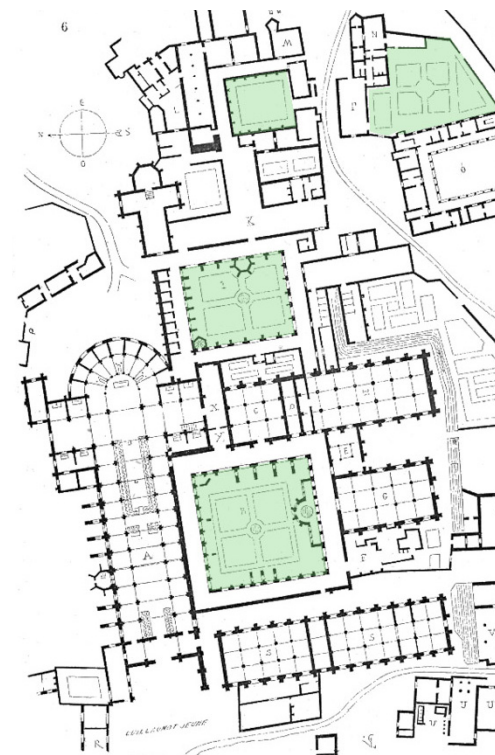
²⁶ Lorna Price, "The Plan of Saint Gall - In Brief: An Overview Based on the Three-Volume Work by Walter Horn and Ernest Born", Berkeley, CA: University of California Press, 1982

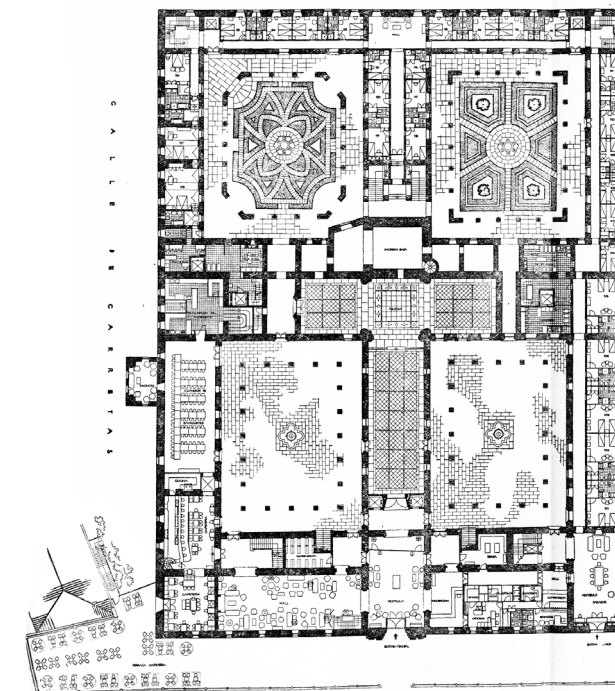
Στη μονή Clairvaux (Γαλλία, 1115 μ.Χ), η φύση έπαιξε σημαντικό ρόλο στη θεραπεία των ασθενών (εικόνα 6.α). Πιο συγκεκριμένα, ο Γάλλος ηγούμενος Bernard, έγραψε για τη σημασία και την αναγκαιότητα των κήπων στην μονή, ως μέρος της θεραπευτικής διαδικασίας: «Μέσα σε αυτόν τον περίβολο, ποικίλα δέντρα δημιουργούν έναν πραγματικό ελαιώνα που βρίσκεται δίπλα στα κύτταρα εκείνων που είναι άρρωστοι, χαρίζει ανακούφιση στις ασθένειες των αδελφών, ενώ προσφέρει στους περιπλανιτές μια ευχάριστη βόλτα...Ο άρρωστος ξαπλώνει πάνω στο πράσινο χορτάρι...Είναι ασφαλής, κρυμμένος, προφυλαγμένος από τη ζέση της ημέρας...Τα ζωντανά χρώματα των βοτάνων και των δέντρων τρέφουν τα μάτια του...Η χορωδία των πουλιών χαιδεύει τ'αφτί του...». Αυτό το απόσπασμα υπογραμμίζει τις αξιοσημείωτες αντιλήψεις των Χριστιανών σχετικά με την σημασία της αισθητήριας αφύπνυσης του ασθενή μέσα στη φύση ως ένα από τα βασικά συστατικά της θεραπείας²⁷.

Η Hildegard von Bingen, ιατρός, θεολόγος και μυστικίστρια του 12^{ου} αιώνα, αγκάλιασε τη σημασία της φύσης στη θεραπευτική διαδικασία και θεώρησε –μαζί με τον Ιπποκράτη– ότι το σώμα δεν είναι απλά μια μηχανή και η ασθένεια μηχανική βλάβη. Όπως τα φυτά βγάζουν καρπούς και φύλλα, έτσι και το ανθρώπινο σώμα έχει τη δύναμη να μεγαλώνει, να γεννάει και να θεραπεύει²⁸.

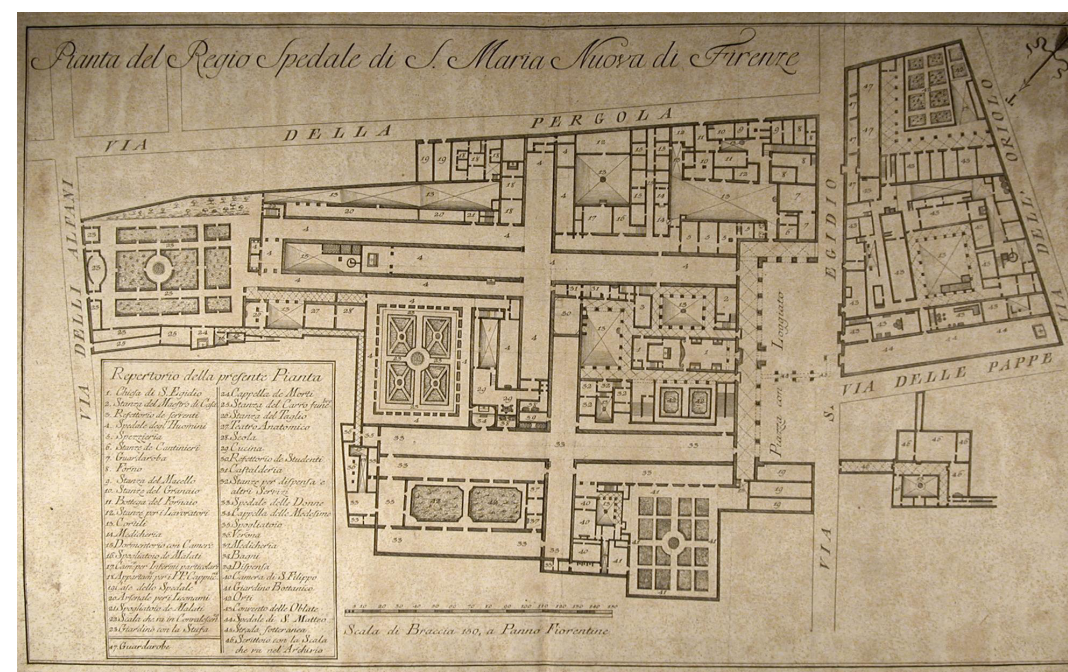
Σταδιακά με την άνοδο της Καθολικής Εκκλησίας, εκτός από τις θεραπευτικές ιδιότητες της φύσης, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην πίστη ως μέσο για λύτρωση και θεραπεία. Η αντίληψη αυτή επηρέασε και την αρχιτεκτονική των νοσοκομείων. Ατομικοί θάλαμοι επεκτείνονται και σταδιακά αναπαράγονται σε ένα σταυροειδές σχήμα, μέσω της δημιουργίας επίμηκων ανοιχτών διαδρόμων και της κεντρικής συνήθως τοποθέτησης της εκκλησίας²⁹. Στα κενά που δημιουργούνται σχεδιάζονται θεραπευτικοί κήποι, οι οποίοι αποτελούν απαραίτητο στοιχείο στην διαδικασία της ίασης. Το νοσοκομείο Santa Maria Nuova, ιδρύθηκε το 1288 στην Φλωρεντία από τον έμπορο Folco Portinari και πιθανώς είναι από τα πρώτα μεσαιωνικά νοσοκομεία που χτίζονται σε σταυροειδή κάτοψη (εικόνα 7.α). Η αρχιτεκτονική είχε χρησιμοποιηθεί ως έκφραση της θρησκευτικής πίστης με το νοσοκομείο Hospital de los Reyes Católicos (1458) στην Ισπανία, καθώς και πολλά άλλα νοσοκομεία να σχεδιάζονται σε αυτή τη μορφή (εικόνα 8.α), αν και ο αριθμός τους παραμένει άγνωστος. Εκτός από την ενίσχυση του θρησκευτικού πνεύματος, λόγω του σχήματος τους, η θεραπευτική συμβολή της φύσης ενισχύεται λόγω του περικλειστού σχήματος των κήπων.

6.α| Σχέδιο κάτοψης του συγκροτήματος της μονής, με τους περικλειστούς κήπους να τονίζονται με πράσινο χρώμα

8.α| Ο ελληνικός σταυρός χρησιμοποιείται ως βασικό εργαλείο σχεδιασμού των νοσοκομείων, με τους κήπους να διατηρούν το περικλειστό και περίτεχνο σχήμα τους

7.α| Ένα από τα παλαιότερα νοσοκομεία στην Φλωρεντία. Ο σχεδιασμός του αντικατοπτρίζει τις θρησκευτικές πεποιθήσεις που επικρατούσαν την περίοδο του Μεσαίωνα, με τους κήπους του νοσοκομείου να διατηρούν το θεραπευτικό τους πνεύμα ως ένα από τα βασικότερα μέσα για την ολιστική ίαση των ασθενών

²⁷ Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, "Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces", John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013

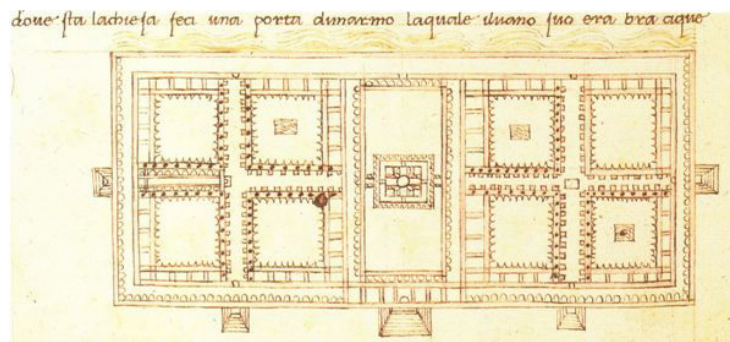
²⁸ Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, "Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces", John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013

²⁹ Stephen Verderber, "Innovations in Hospital Architecture", Routledge, 270 Madison Avenue, New York, 2010

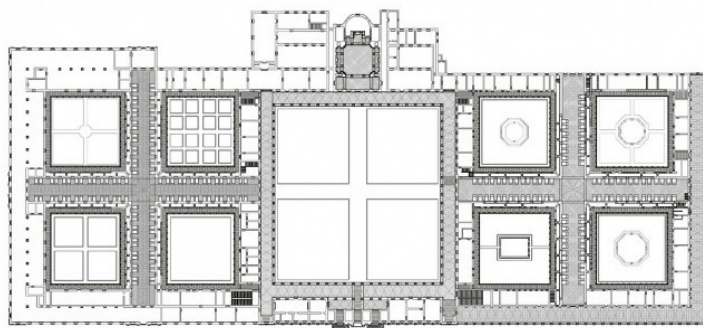

Μέσα σε ένα νοσοκομείο οι κήποι καθίστανται απαραίτητα στοιχεία, καθώς ήδη από τα μοναστικά θεραπευτήρια, η επαφή με τη φύση δημιουργούσε τοπία για περισυλλογή και ανάπαυση, λειτουργώντας θεραπευτικά στην πνευματική και σωματική υγεία των ασθενών. Το νοσοκομείο Ospedale Maggiore of Milan, σχεδιάζεται το 1458 από τον αρχιτέκτονα Antonio Averlino, γνωστό και ως Filarete και ήταν από τα πρώτα νοσοκομεία όπου το σταυροειδές σχήμα έγινε βασικό αρχιτεκτονικό εργαλείο για τον σχεδιασμό των νοσοκομείων στο Μεσαίωνα³⁰ (εικόνες 9.α, 10.α). Αντίστοιχα, με τα ισλαμικά νοσοκομεία, η φύση ήταν βασικό κριτήριο στη διαδικασία της θεραπείας. Η οπτική επαφή μεταξύ των εξωτερικών και εσωτερικών χώρων και ειδικότερα των κήπων με τους θαλάμους των ασθενών ήταν βασικό κριτήριο για το σχεδιασμό των ισλαμικών νοσοκομείων στον Μεσαίωνα³¹.

Η σταυροειδής κάτοψη υιοθετείται κατά τον σχεδιασμό αρκετών νοσοκομείων και ασύλων και τις περιόδους του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα, ενσωματώνοντας θεραπευτικούς κήπους ως αναπόσπαστο στοιχείο κατά τη διαδικασία της ίασης (εικόνα 11.α). Σύμφωνα με περιγραφές του μεταρρυθμιστή υγείας John Howard, ο σχεδιασμός θεραπευτικών κήπων σε νοσηλευτικά ιδρύματα, καθίσταται απαραίτητος, καθώς η επάφηση των ασθενών με το φυσικό τοπίο μέσω ενός περιπάτου, ή της οπτικής επαφής με αυτό μέσω των παραθύρων του θαλάμου, αποσκοπούσε θεραπευτικά στην ενδυνάμωση της ψυχικής αλλά και της σωματικής υγείας των ασθενών³².

9.α| Το αρχικό σχέδιο του Filarete το 1456, με την κεντρική τοποθέτηση της εκκλησίας και το διαχωρισμό ανδρών και γυναικών μέσω της δημιουργίας 2 ξεχωριστών θαλάμων σε σταυροειδή κάτοψη

10.α| Το σχέδιο του Filarete τον 18ο αιώνα δείχνει την τελική εικόνα του νοσοκομείου, με την διατήρηση του σταυροειδούς σχήματος και των κήπων και τη μετακίνηση της εκκλησίας από το κέντρο και προς τα πάνω, δημιουργώντας έτσι ένα μεγάλο περικλειστο κήπο, ενισχύοντας συνολικά τη θεραπευτική τους συμβολή στην ίαση των ασθενών

³⁰ Marten Kuilman, "Quadrangle Architecture – A Panoramic Review", Falcon Press (2011), 2013

³¹ Stephen Verderber, "Innovations in Hospital Architecture", Routledge, 270 Madison Avenue, New York, 2010

³² Clare Cooper Marcus, Marni Barnes, "Gardens in Healthcare Facilities: Uses, Therapeutic Benefits, and Design Recommendations", Published by The Center for Health Design, Inc., USA, November 1995, σελ. 7

11.α| Ο κήπος του Hospital de Santa Cruz, Toledo (16ος αι.)

Οι κήποι του Royal Hospital Chelsea σχεδιάζονται από τους George London και Henry Wise, μαρτυρώντας μέσω του σχεδιασμού τους μια απλοποιημένη μορφή των κήπων της Αναγέννησης. Το επιβλητικό τους μέγεθος και στοιχεία όπως η γεωμετρία και η αναλογία χαρακτηρίζουν τους κήπους του νοσοκομείου, μέσω της δημιουργίας μεγάλων ορθογώνιων επιφανειών πρασίνου, διαμορφωμένων σε μικρότερα τμήματα μέσω μονοπατιών. Γραμμικές, σκληρές και μαλακές επιφάνειες εισάγουν έννοιες όπως η προοπτική, ενισχύοντας την πορεία από και προς το νοσοκομείο, δημιουργώντας παράλληλα μια ευχάριστη θέα προς το καταπράσινο τοπίο και τον ποταμό Τάμεση (εικόνες 16.α, 17.α). Οι κήποι Ranelagh σχεδιάζονται από τον William Jones, ανατολικά του νοσοκομείου, ως κήποι αναψυχής, προσφέροντας μια πράσινη όαση στους περιπατητές της πόλης και τους ασθενείς του νοσοκομείου.

16.α | Χάρτης του νοσοκομείου (1862)

17.α | Αποψη του νοσοκομείου και των κήπων από τον ποταμό Τάμεση (1761)

A.2. 18^{ος} - Μέσα 19^{ου} αιώνα: Η αναγνώριση της φύσης ως θεραπευτικός παράγοντας στη διαδικασία της ίασης. Οι πρώτες προτάσεις για τον σχεδιασμό θεραπευτικών κήπων σε νοσηλευτικά ιδρύματα

Οι πρώτες προτάσεις για τον σχεδιασμό κήπων στα νοσοκομεία, εμφανίζονται περίπου τον 18^ο αιώνα. Ο Christian Cay Lorenz³⁵, Γερμανός θεωρητικός και αναγνωρισμένος ως ο πατέρας στο σχεδιασμό κήπων, ήταν από τους πρώτους που έγραψαν σχετικά με τη αναγκαιότητα της φύσης στους χώρους νοσηλείας: «Ένας κήπος θα πρέπει να συνδέεται άμεσα με το νοσοκομείο...Μια θέα από το παράθυρο προς σκηνές που απεικονίζουν τη φύση, αναζωογονούν τον ασθενή...και συνεπώς τον ενθαρρύνουν να περπατήσουν σε αυτή...τα φυτά θα πρέπει να υπάρχουν κατά μήκος των διαδρομών μέσα στον κήπο αλλά και σε σημεία στάσης όπου προσφέρονται για την ξεκούραση των ασθενών...Οι χώροι μεταξύ τους πρέπει να είναι γεμάτοι με πολύχρωμα λουλούδια...Ρυάκια μπορούν να περνούν μέσα από το ανθισμένο τοπίο...Τα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει ο κήπος ενός νοσοκομείου, πρέπει να προωθούν μια υγιή ζωή μέσα από την ηρεμία που προσφέρει η φύση...». Αυτές οι προτάσεις αποτέλεσαν τις βάσεις ερευνητών προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα, οι οποίοι μέσω αξιόπιστων εμπειρικών ενδείξεων απέδειξαν ότι η επαφή με τη φύση ή η θέα προς αυτήν, μειώνει το άγχος και επιταχύνει τη διάρκεια νοσηλείας³⁶.

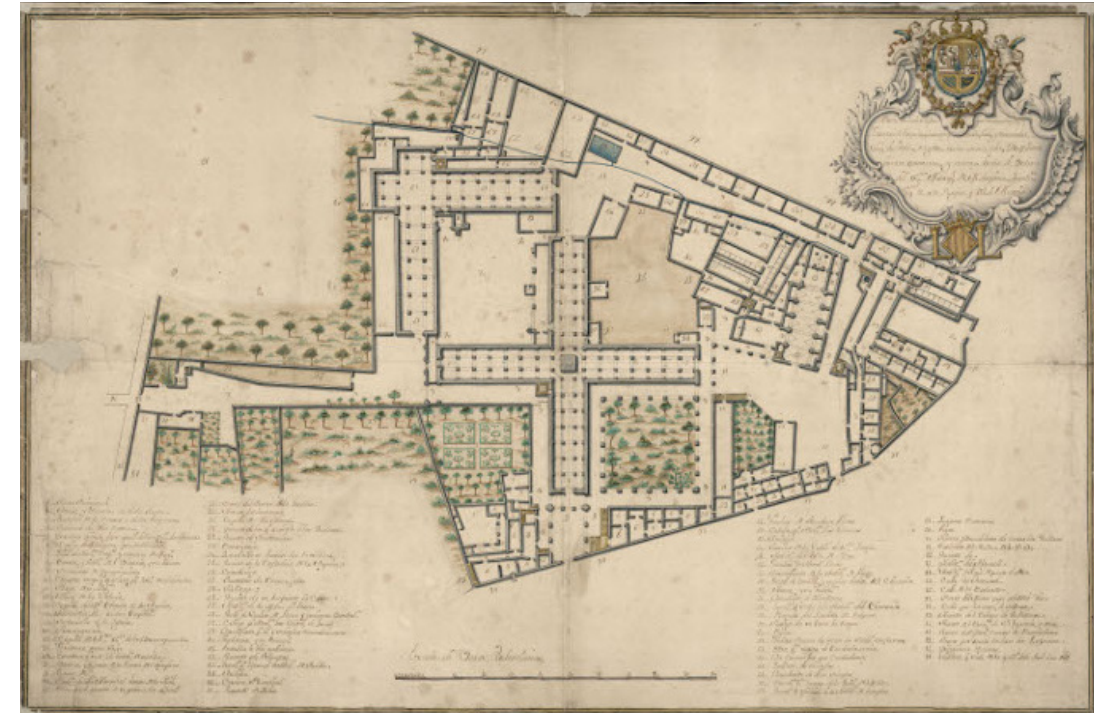
Την περίοδο του Ρομαντισμού επανεξετάζεται ο ρόλος της φύσης στην αποκατάσταση του πνεύματος και του σώματος των ασθενών. Συγγραφείς όπως ο Jean-Jacques Rousseau και ο Johann Wolfgang von Goethe εξέφρασαν τις απόψεις τους σχετικά με την άρρηκτη θεραπευτική σύνδεση μεταξύ φύσης και πνεύματος. Αυτή ήταν και η αφορμή όπου σταδιακά μελετάται η ύπαρξη της φύσης ως μέρος του θεραπευτικού περιβάλλοντος στους χώρους νοσηλείας και ειδικότερα για την ίαση των ψυχικά ασθενών.

Η επανεξέταση του τρόπου θεραπείας των ψυχικά ασθενών, ξεκίνησε με αφορμή το “Νοσοκομείο των αθώων και των παράφρονων” (“Hospital de los Inocentes e Locos”), το οποίο ιδρύεται το 1409 στη Βαλένθια της Ισπανίας. Η σταυροειδής κάτοψη του τοποθετείται μέσα σε διαμορφωμένους κήπους (εικόνα 18.α) και αναγνωρίζεται ως το πρώτο ψυχιατρικό νοσοκομείο στον κόσμο, φημισμένο για την ηθική μεταχείριση των διαταραγμένων ψυχικά ασθενών. Διατηρώντας τους κανόνες της υγιεινής και της σωστής διατροφής, προτρέπει τους ασθενείς να βγαίνουν καθημερινά στον εξωτερικό χώρο του νοσοκομείου, με σκοπό την άσκηση και την εργασία τους μέσα στη φύση, ως ένα απαραίτητο στάδιο της θεραπείας. Το 1425 ιδρύεται στη Σαραγκόσα της Ισπανίας το νοσοκομείο Hospital Provincial de Nuestra Señora de Gracia όπου ακολούθησε το μοντέλο θεραπείας του νοσοκομείου στη Βαλένθια και καθιέρωσε την εργασία των ασθενών στη φύση. Σύμφωνα με την εργασιακή θεραπεία, οι ασθενείς εργάζονταν καθημερινά στους κήπους του νοσοκομείου με σκοπό την ανάκτηση της υγείας τους. Θεωρείται ως ο μεταρρυθμιστής του ψυχιατρικού μοντέλου για τον τρόπο μεταχείρισης των ασθενών, όπου πλέον δεν θεωρούνται ως δαιμονισμένα όντα και αντιμετωπίζονται ως ψυχικά διαταραγμένοι ασθενείς που έχρηζαν θεραπείας (εικόνα 19.α)³⁷.

³⁵ Ένας από τους σημαντικότερους συγγραφείς για τον σχεδιασμό κήπων και τοπίου στην Γερμανία του 18^{ου} αιώνα. Τονίζει την αξία των κήπων στην ενεργοποίηση της μνήμης, της ψυχικής διάθεσης και των συναισθημάτων, υπογραμμίζοντας την αναγκαιότητα τους ως μέρος της θεραπείας των ασθενών στους χώρους νοσηλείας. Τα έργα του (Notes on country-houses and garden design, 1773 και Theory of Garden Art, 1775) επηρεάζουν τον σχεδιασμό ευρωπαϊκών κήπων, αποτελώντας μια έγκυρη συμβολή στην ιστορία της αρχιτεκτονικής τοπίου και της γερμανικής πολιτιστικής ιστορίας.

³⁶ Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, “Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces”, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013

³⁷ Juan J. Lopez-Ibor, “The founding of the first psychiatric hospital in the World in Valencia”, άρθρο στο Actas espanolas de psiquiatria, 36(1), Ιανουάριος 2008

18.α| Κάτοψη του ασύλου, 1749. Στο σχέδιο διακρίνονται οι κήποι που διαμορφώνονται με σκοπό την εργασία των ασθενών

19.α| “The Madhouse”, Francisco de Goya , ελαιογραφία σε πάνελ, 1812 - 1819. Ο πίνακας απεικονίζει τις συνθήκες διαβίωσης των ψυχικά ασθενών στους χώρους των ασύλων, με τις “εν κινήσει” φιγούρες να υποχωρούν στο σκοτάδι του θαλάμου, σε μια κατάσταση πλήρους παραφροσύνης

**“Το σκοτεινό όραμα των
ανθρώπινων ψυχών
χωρίς ανθρώπινο λόγο”**

-Francisco de Goya-

20.α| “Yard with Lunatics”, Francisco de Goya, ελαιογραφία σε λευκοσίδερο, 1794. Το έργο δημιουργήθηκε την περίοδο της κορύφωσης της ψυχικής ασθένειας του ζωγράφου. Η περίκλειστη από ψηλούς τοίχους αυλή του ασύλου απεικονίζει μια σκηνή παραφροσύνης και απόγνωσης των βασανισμένων ψυχών.

Ο Benjamin Rush, αναγνωρισμένος ως ο πατέρας της αμερικανικής ψυχιατρικής, ήταν αυτός που απέδειξε ότι η επαφή και η εργασία μέσα σε έναν κήπο, μπορούσε να δράσει θεραπευτικά στην ανάρρωση των ασθενών. Το 1812 δημοσιεύει το βιβλίο «Benjamin Rush, *Medical Inquiries and Observations Upon the Diseases of the Mind*, Philadelphia, 1812», σχετικά με τα οφέλη της εργασίας ψυχικά ασθενών μέσα σε θεραπευτικούς κήπους, αποδεικνύοντας ότι η ύπαρξη της φύσης σε ένα νοσηλευτικό ίδρυμα μπορούσε να συμβάλλει στην ολιστική τους θεραπεία. Χαρακτηριστικά υπογραμμίζει την αντίθεση σε θεραπείες ασθενών που εργάζονται μέσα στους κήπους των νοσοκομείων καθώς και τα οφέλη της εργασίας στην βελτίωση της ψυχικής και σωματικής τους υγείας, από ασθενείς των οποίων η ζωή εξασθενεί μέσα στους τοίχους ενός ψυχιατρείου (εικόνα 20.α).

Η φιλοσοφία των παραπάνω νοσοκομείων σε συνδυασμό με τις απόψεις του Benjamin Rush, αποτέλεσαν την αφορμή ώστε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, η μέθοδος της κηπουρικής θεραπείας να γίνει βασικό εργαλείο για την ίαση των ασθενών, επηρεάζοντας το μοντέλο της ψυχιατρικής στη Γαλλία και Αγγλία, και κατά τον 19^ο αιώνα να αναγνωριστεί ως “ηθική μεταχείριση” (moral treatment)³⁸ με υποστηρικτές τους Phillippe Pinel και William Tuke³⁹ (εικόνα 21.α).

³⁸ Η ηθική μεταχείριση εμφανίζεται στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και αναγνωρίζεται ως το πρώτο αποδεδειγμένο κλινικό και επιστημονικό μοντέλο της ψυχοθεραπείας. Στόχος της θεραπείας ήταν η σταθεροποίηση του νευρικού συστήματος των ασθενών, μέσα από την ύπαρξη και την εργασία τους μέσα στη φύση. Πρωτοπόρος στην καθιέρωση της ως μέσο θεραπείας, αναγνωρίζεται ο Γάλλος γιατρός Phillippe Pinel.

³⁹ Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, “Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces”, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013

21.α| 1795, Παρίσι. Ο Pinel διατάζει την αφαίρεση των αλυσίδων από τους ασθενείς του ασύλου Pitié-Salpêtrière για ψυχικά ασταθείς γυναίκες

Ο σχεδιασμός νοσοκομείων και ασύλων βασιζόταν στην δημιουργία ενός θεραπευτικού περιβάλλοντος με κύριο άξονα τη φύση, καθώς πλέον η ύπαρξη της είχε κριθεί απαραίτητη στη διαδικασία θεραπείας των ασθενών. Αρχιτεκτονική και ψυχιατρική συνδυάζονται, δημιουργώντας με τα κατάλληλα αρχιτεκτονικά εργαλεία και τις απαραίτητες ιατρικές γνώσεις, θεραπευτικές δομές με φυσικά τοπία, στις οποίες οι ασθενείς μπορούσαν να επανακτήσουν τον έλεγχο του νου και του σώματος τους. Θεραπευτικοί κήποι σταδιακά εντάσσονται στο σχεδιασμό νέων ασύλων, αποτελώντας απαραίτητα εργαλεία ψυχικής και σωματικής άσκησης των ασθενών. Ο σχεδιασμός τους διακρινόταν με βάση την πνευματική και τη σωματική θεραπεία του κάθε ασθενή. Περίκλειστοι κήποι συνήθως από στοές ή από τους θαλάμους των ασθενών, δημιουργούσαν με κύριο άξονα τη γεωμετρία και την αρμονική σύνθεση φυτών και δέντρων, ένα αίσθημα απομόνωσης και ηρεμίας, στο οποίο οι ασθενείς μπορούσαν να απολαύσουν το φυσικό τοπίο και παράλληλα να εργαστούν σε αυτό, καθώς η ελεύθερη σύνθεση μεγάλων εκτάσεων χώρου πρασίνου προοριζόταν για τη σωματική τους ενδυνάμωση. Η συνομιλία αρχιτεκτονικής και τοπίου, η σχέση του έσω με το έξω, αποτέλεσαν εργαλεία στη δημιουργία χώρων ικανών να θεραπεύσουν. Μεγάλα ανοίγματα χαρακτήριζαν τους θαλάμους των ασθενών, με το φως της ημέρας να κατακλύζει τα δωμάτια τους, απεικονίζοντας σκηνές από το καταπράσινο φυσικό τοπίο. Η άμεση σχέση των θαλάμων με τους κήπους του νοσοκομείου, παρείχε στους ασθενείς έναν ευχάριστο περίπατο καταπραύνοντας το ταλαιπωρημένο τους μυαλό⁴⁰.

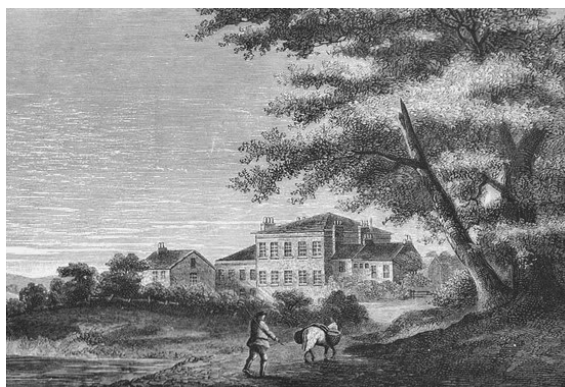
Ο Γερμανός αρχιτέκτονας Martin Gropius, σε σχέδια του για την ψυχιατρική κλινική Martin Gropius Krankenhaus, υπογραμμίζει τις απόψεις του σχετικά με τον σχεδιασμό θεραπευτικών κήπων στους χώρους των ασύλων. Σχεδιάζοντας κτίρια σε μορφή περιπτερού, διαχωρίζοντας συνεπώς και τις διοικητικές λειτουργίες από τις πτέρυγες των ασθενών, παρείχαν τη δυνατότητα για τον σχεδιασμό κήπων σε κάθε πτέρυγα ξεχωριστά, και της αλληλεπίδρασης τους με το διαμορφωμένο φυσικό τοπίο περιμετρικά του νοσοκομείου.

⁴⁰ Daria Bręczewska-Kulesza, “The role of gardens in the 19th century asylums for the mentally and neurotically ill. The theory and practice by the example of the Prussian asylums in the former Province of Posen”, άρθρο στο EDP Sciences, E3S Web Conf., vol. 49, Αύγουστος, 2018

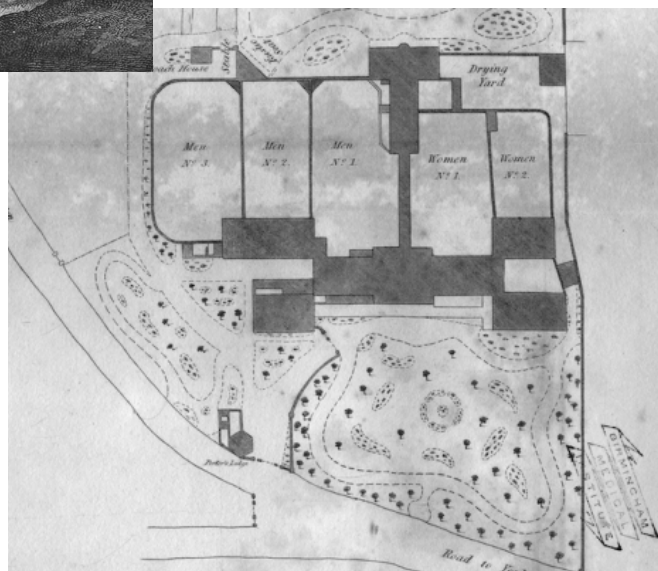

Οι κήποι των ασθενών που προσφέρονται για απομόνωση και ανάρρωση, πρέπει να σχεδιάζονται μέσα στο περίκλειστο σχήμα των πτερυγών με συγκεκριμένη γεωμετρία και αναλογία λαμβάνοντας την μέγιστη διέλευση φωτός και αέρα. Κάθε κήπος πρέπει να περιλαμβάνει στοιχεία νερού, ανοιχτόχρωμα δέντρα και λουλούδια καθώς και χώρους στάσης ώστε ο ασθενής να απολαύσει το τοπίο. Η άμεση πρόσβαση προς τους κήπους καθίσταται απαραίτητη κατά τον σχεδιασμό των ανοιγμάτων της κάθε πτέρυγας.

Το 1796 ιδρύεται στην Αγγλία το ψυχιατρείο Retreat (εικόνα 22.α), από τους William Tuke και την ομάδα “Η κοινωνία των φίλων” (“Society of Friends”), εφαρμόζοντας τις απόψεις τους για την ηθική μεταχείριση και έχοντας ως στόχο την ανάπτυξη μιας νέας μορφής ασύλου. Οι ασθενείς αντιμετωπίζονται με σεβασμό σε αντίθεση με τα υπόλοιπα ψυχιατρεία της εποχής, έχοντας ως κύριο μέλημα την αποκατάσταση της ψυχής και του πνεύματος τους. Η προσέγγιση χρήσης αυτής της μεθόδου θεραπείας από τον William Tuke, έχει τις ρίζες του στα γαλλικά κείμενα του Pinel και του Pussin, όπου περιγράφεται μια σειρά από “ανθρώπινες προσεγγίσεις” για τη θεραπεία των ψυχικά διαταραγμένων ασθενών. Συνεπώς μέρος της ηθικής μεταχείρισης αποτελεί η εργασιακή απασχόληση των ασθενών οι οποίοι ακολουθούν μια καθημερινή ρουτίνα, η οποία περιλαμβάνει εργασία στους εξωτερικά διαμορφωμένους χώρους του νοσοκομείου (εικόνα 23.α), για την εφαρμογή της κηπουρικής, καθώς επίσης βασικό μέρος της θεραπείας αποτελούσαν και οι περίπατοι των ασθενών στους κήπους του νοσοκομείου. Η πρόσβαση και η εργασία σε ένα καταπράσινο τοπίο κρινόταν απαραίτητη, καθώς οι θεραπευτικές ιδιότητες από την επαφή με τη φύση ήταν πλέον αναγνωρισμένες και θεωρούταν ως η ιδανική για την ανάκαμψη των ασθενών.

22.α| Άποψη του ψυχιατρείου Retreat, 1792

23.α| Σχέδιο ένταξης του ψυχιατρείου (1828), με την απεικόνιση πέντε οριοθετημένων κήπων, που προορίζονται για καλλιέργεια, ως μέρος της θεραπείας των ασθενών.

Η φιλοσοφία αυτή εφαρμόστηκε για το σχεδιασμό νέων ψυχιατρικών νοσοκομείων και στην Αμερική. Το νοσοκομείο οι “Φίλοι του Ασύλου” (“Friends of Asylum”), σχεδιάστηκε το 1813 στη Φιλαδέλφεια (εικόνα 24.α), και ήταν από τα πρώτα ψυχιατρεία της Αμερικής που ακολούθησαν ως θεραπεία την μέθοδο της ηθικής μεταχείρισης⁴¹. Εμφανώς επηρεασμένο από τον τρόπο λειτουργίας του νοσοκομείου Retreat, έγινε σταδιακά αποδεκτό ότι η παραφροσύνη πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια ασθένεια, με θεραπεία όχι την τιμωρία και τον εγκλεισμό των ασθενών, αλλά τη δημιουργία ενός ευχάριστου και ήρεμου περιβάλλοντος μέσα στο οποίο οι ασθενείς θα μπορέσουν να ηρεμήσουν και να ανακάμψουν. Το ψυχιατρείο αποτελείται από έναν μακρύ γραμμικό διάδρομο με την κεντρική τοποθέτηση των δωματίων των θεραπειών, και με την κατά μήκος τοποθέτηση των δωματίων των ασθενών, με πρόσσιψη στο καταπράσινο τοπίο του νοσοκομείου (εικόνα 25.α). Προκειμένου να διατηρείται το ήσυχο κλίμα που χαρακτήριζε τους θαλάμους, οι ασθενείς που έχρηζαν ιδιαίτερης και προσεκτικής θεραπείας, τοποθετούνταν σε δωμάτια στα δύο άκρα του κτιρίου. Το νοσοκομείο είναι τοποθετημένο μέσα σε ένα καταπράσινο τοπίο με διαμορφωμένους κήπους, μεγάλες εκτάσεις αγροκτημάτων, θερμοκήπια, καθώς και μικρά περίπτερα με σκοπό οι ασθενείς να απολαμβάνουν τη φύση (εικόνες 26.α, 27.α, 28.α). Η καλλιέργεια φυτών και λαχανικών και γενικότερα η εργασία μέσα στη φύση, ήταν απαραίτητη για την ανάκαμψη των ασθενών, καθώς δεν αποτελούσε απλά μια αισθητική προσθήκη στο χώρο αλλά είχε ως στόχο την ανάκτηση του νου και του σώματος τους. Συνεπώς η εργασία μέσα στο φυσικό τοπίο, τον ήλιο και τον καθαρό αέρα, είχε άμεση επιρροή στην ψυχολογική κατάσταση των ασθενών. Η εργασιακή θεραπεία μέσα στο νοσοκομείο περιλάμβανε επίσης ασχολίες όπως η ζωγραφική και η μαγειρική⁴².

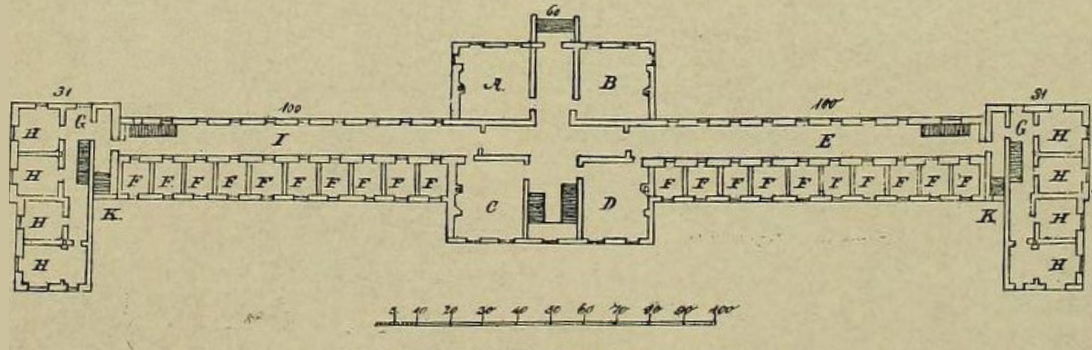

24.α| Λιθογραφία, 1835. Κύρια όψη του ασύλου

⁴¹ Carla Yanni, “The Architecture of Madness: Insane Asylums in the United States”, University of Minnesota Press, 111 Third Avenue South, Sue 290 Minneapolis, 2007

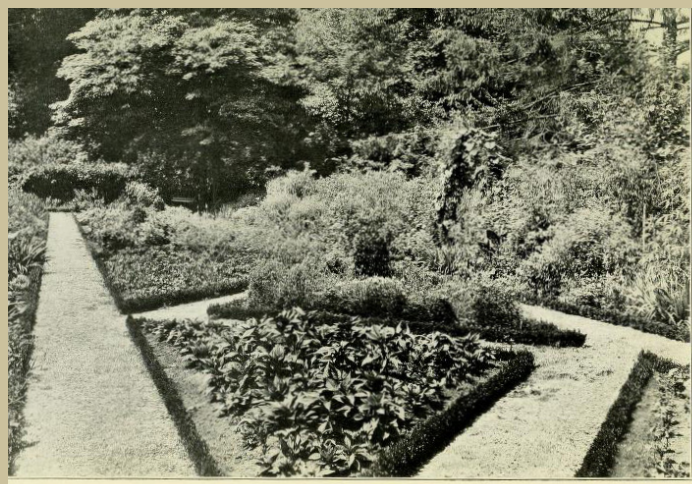
⁴² “Friends’ Asylum for the Insane, 1813-1913 : a descriptive account from its foundation, list of managers and officers from the beginning, facts and events in its history with appendix”, Press of The John C. Winston Company, Philadelphia, 1913, [ψηφιοποιημένο βιβλίο από Internet Archive το 2010: <https://archive.org/details/friendsasylumforoorfie>]

25.α | Κάτοψη ισογείου

- A. Δωμάτιο υπεύθυνου
- B. Αίθουσα επιθεωρητών
- C. Δωμάτιο ημέρας γυναικών
- D. Δωμάτιο ημέρας ανδρών
- E. Πτέρυγα ανδρών
- F. Δωμάτια ασθενών
- G. Νέες πτέρυγες για τους παράφρονες ασθενείς
- H. Δωμάτια παράφρονων
- I. Πτέρυγα γυναικών
- K. Πρόσβαση στους κήπους των ασθενών

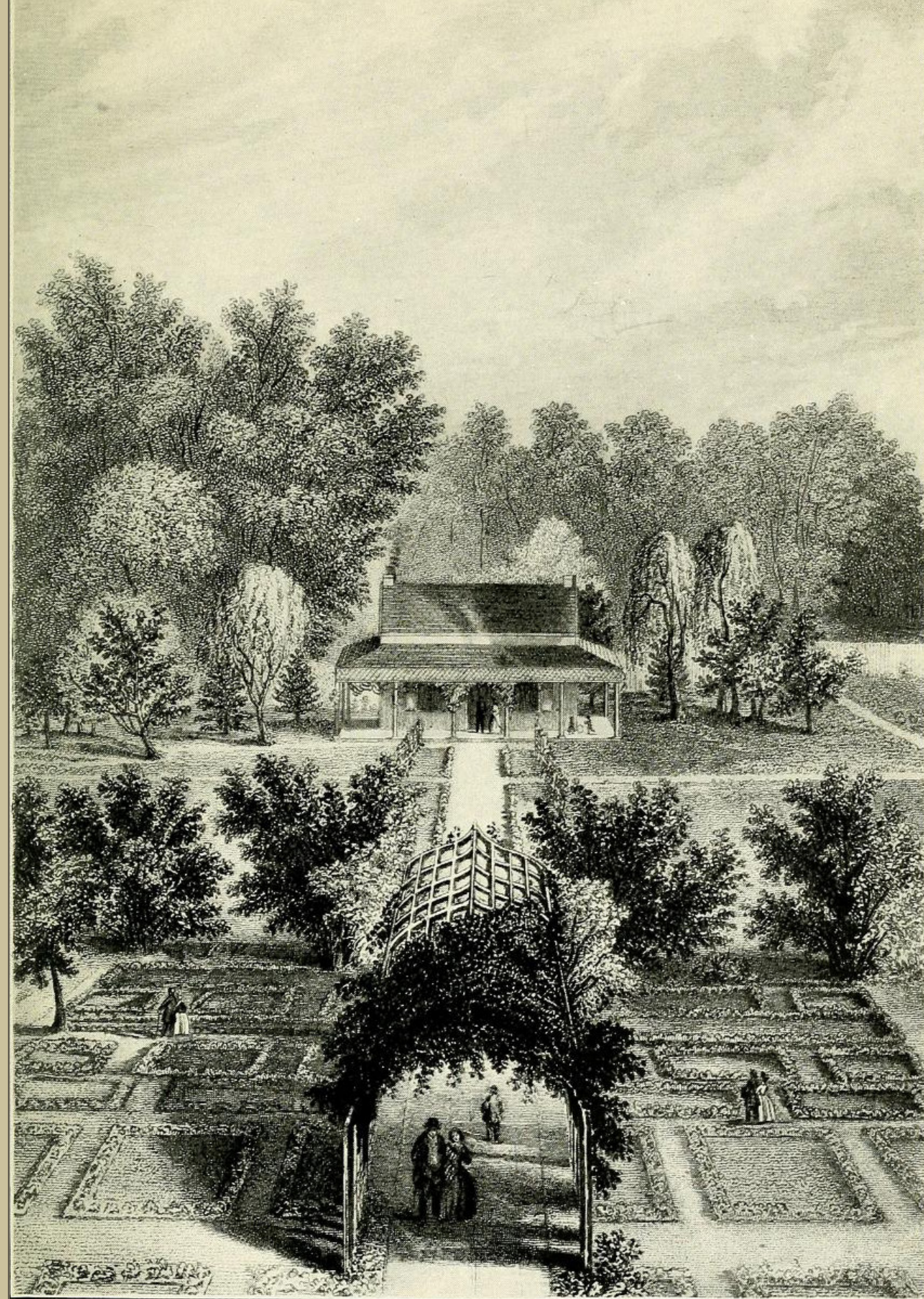

26.α | Άποψη μέρους από τους κήπους του ασύλου

28.α | Ο περίτεχνος κήπος του ασύλου, με το μονοπάτι να οδηγεί στο κτίριο της βιβλιοθήκης (1838)

27.α | Στιγμιότυπο από το εσωτερικό του θερμοκηπίου του ασύλου

Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, σχεδιάστηκαν αρκετά άσυλα σε Ευρώπη και Αμερική, εφαρμόζοντας την μέθοδο της ηθικής μεταχείρισης και έγινε τελικά αποδεκτό ότι η επαφή των ασθενών με τη φύση είχε άμεσο αποτέλεσμα στην ίαση του μυαλού και του σώματος τους. Απλά ένας περίπατος μέσα στους κήπους των ψυχιατρείων, μπορούσαν να καταπραύνουν το ταλαιπωρημένο μυαλό των ασθενών, ενώ η εργασία σε αυτούς μέσω της κηπουρικής άσκησης μπορούσαν να συμβάλλουν στην επαναφορά της σωματικής τους υγείας.⁴³

29.α| Ο περίκλειστος, γεμάτος ζωντάνια κήπος του ασύλου Saint - Paul

30.α| Μέρος από τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις του ασύλου

⁴³ Η ζωγραφική αποτέλεσε ένα μέσο έκφρασης ασθενών κατά την παραμονή τους σε άσυλα και νοσοκομεία κατά τον 19ο αιώνα. Η φύση και συγκεκριμένα οι κήποι των ασύλων αποτελούσαν το βασικότερο θέμα στους πίνακες των ασθενών. Η μονή του 12ου αιώνα, Saint-Paul στο Saint-Rémy-de-Provence, ιδρύεται ως άσυλο το 1789. Ο περίκλειστος κήπος του ασύλου, με την πολύχρωμη σύνθεση από ίριδες, πασχαλιές, τριαντάφυλλα και κυπαρίσσια, χαρακτηριζόταν ως ένας τόπος ευδαιμονίας, για απομόνωση και περισυλλογή, με τα θεραπευτικά οφέλη της φύσης να αγκαλιάζουν το πνεύμα των ασθενών (εικόνα 29.α). Ο ζωγράφος Van Gogh ήταν ένας από τους οικειοθελείς ασθενείς του ασύλου, όπου και νοσηλεύτηκε από τον Μάιο του 1889 έως τον Μάιο του 1890. Η ξαφνική απομόνωση από τους πάντες και τα πάντα, ενίσχυσε την ανάγκη του για τη ζωγραφική, καθώς αποτέλεσε ένα μέσο διοχέτευσης και έκφρασης όλων των σκέψεων και συναισθημάτων του. Του παραχωρήθηκαν δύο δωμάτια στο άσυλο, με το δεύτερο έχοντας ως σκοπό να χρησιμοποιηθεί ως το στούντιο του. Η θέα από το στούντιο και το δωμάτιο του περιοριζόταν αποκλειστικά προς τους κήπους και τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις του ασύλου (εικόνες 30.α, 31.α). Κατά τη διάρκεια της διαμονής του στο άσυλο, η επαφή του με το καταπράσινο τοπίο, συνέβαλε θεραπευτικά στην διατήρηση της ψυχικής του κατάστασης, αναγνωρίζοντας την ανάγκη του να δημιουργεί καθημερινά μέσα στους θεραπευτικούς κήπους του ασύλου (εικόνες 32.α, 33.α, 34.α, 35.α). Μέσα από τους πίνακες του διακρίνεται η προσπάθεια για τη δημιουργία μιας θεραπευτικής συνομιλίας με τη φύση και έκφρασης των συναισθημάτων του, τα οποία διακρίνονται έντονα στη χρωματική παλέτα των πινάκων του καθώς και στην λεπτομέρεια που εκφράζουν όλα τα στοιχεία που συνθέτουν τον κήπο. John Walsh, “Van Gogh and the Asylum at Saint-Rémy”, 5 διάλεξη της ενότητας Vincent van Gogh’s Turning Points, ομιλία στην γκαλερί του πανεπιστημίου Yale, Thursday, April 18, 2019, https://www.youtube.com/watch?v=ud_69_-4uA&list=LL_k_TuizHnO79UGA9OSeIQ&index=3&t=os

“Είναι απαραίτητο για την υγεία ενός ασθενή να εργάζεται στον κήπο του ασύλου και να βλέπει τα λουλούδια να μεγαλώνουν”

-απόσπασμα από το γράμμα του Van Gogh, στον αδελφό του Theo-

31.α| “Irises”, λάδι σε καμβά, 1889. Ένας από τους πρώτους πίνακες που έκανε ο Van Gogh μετά την άφιξη του στο άσυλο. Απεικονίζονται με λεπτομέρεια οι ίριδες που βρίσκονται στον κήπο του ασύλου, καθώς τον πρώτο καιρό ο Van Gogh δεν μπορούσε να βγει στον εξωτερικό χώρο του ασύλου, με αποτέλεσμα αρκετοί από τους πρώτους πίνακες του να απεικονίζουν τον κήπο του ασύλου

“Όταν λάβεις τους πίνακες που έχω κάνει στον κήπο του ασύλου, θα καταλάβεις ότι δεν είμαι πολύ μελαγχολικός εδώ”

-απόσπασμα από το γράμμα του Van Gogh, στον αδελφό του Theo-

32.α| “Garden of the Asylum”, Vincent van Gogh, λάδι σε καμβά, Δεκέμβριος 1889. Ο πίνακας απεικονίζει τον κήπο του ασύλου Saint - Paul, όπου ο ζωγράφος έμεινε ένα χρόνο. Στον φίλο του και ζωγράφο Bernard, ο Van Gogh έγραψε γι’αυτόν τον πίνακα: **«Θα καταλάβεις ότι αυτός ο συνδυασμός της κόκκινης ώχρας, του πρασίνου με το γκρι, των μαύρων γραμμών που καθορίζουν τα περιγράμματα, απεικονίζουν το αίσθημα άγχους από το οποίο μερικοί από τους συντρόφους μου έχουν την ατυχία να υποφέρουν»**

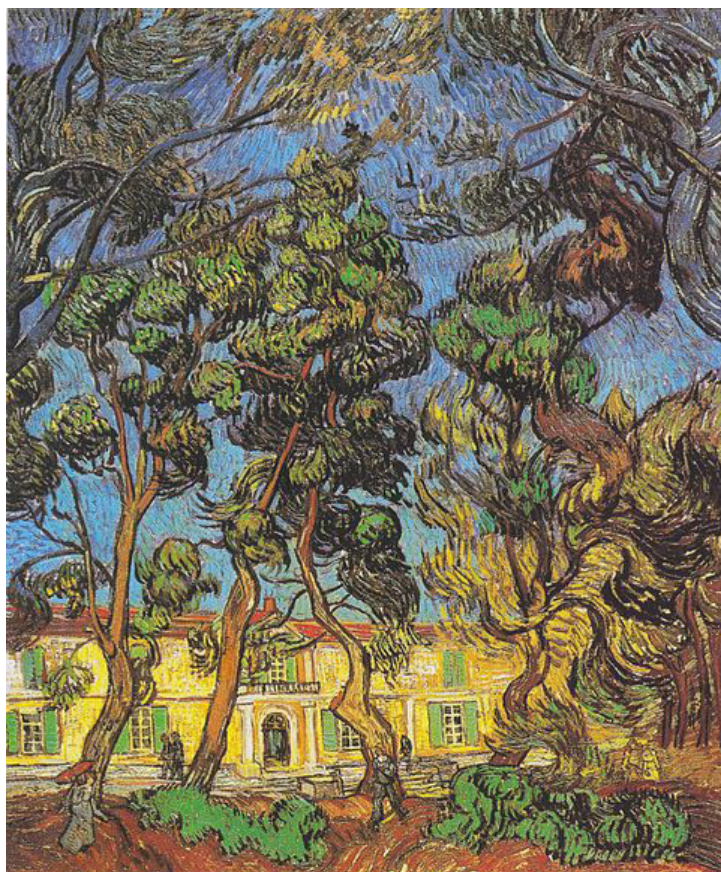

34.α| “Trees and Bushes in the Garden of the Asylum”, κιμωλία, μελάνι, και λάδι σε χαρτί, Μάιος-Ιούνιος 1889

“Νιώθω πιο χαρούμενος με τη δουλειά μου στους κήπους του ασύλου, από το να ήμουν έξω από αυτό”

-απόσπασμα από το γράμμα του Van Gogh, στον αδελφό του Theo-

33.α| “Trees in the garden of the Hospital of Saint - Paul”, λάδι σε μουσαμά, Οκτώβριος 1889

“...Θα δεις ότι παρότι περνάω τον χρόνο μου κυρίως στον κήπο, η ζωή μου δεν είναι τόσο δυσάρεστη”

-απόσπασμα από το γράμμα του Van Gogh, στον αδελφό του Theo-

35.α| “Fountain in the Garden of the Asylum”, κιμωλία, στυλό, μελάνι σε χαρτί, Μάιος-Ιούνιος 1889. Το συντριβάνι που απεικονίζεται στον πίνακα, βρισκόταν στην είσοδο της αντρικής πτέρυγας του ασύλου

Α.3. 1850 – 1945: Από το κίνημα Nightingale, το σύστημα Kirkbride μέχρι και τον 2° Παγκόσμιο Πόλεμο

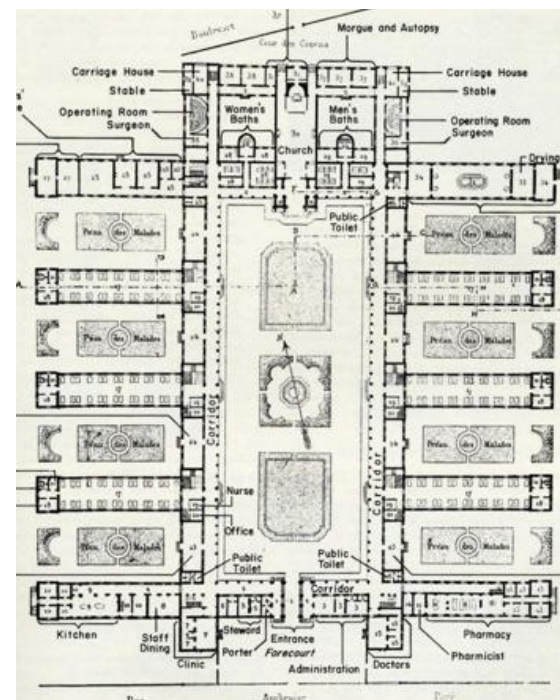
Καινοτομίες στον τομέα της υγειονομικής αρχιτεκτονικής εκδηλώνονται σε μια περίοδο περίπου 85 ετών (1850-1945), ξεκινώντας με το έργο της Florence Nightingale και ολοκληρώνεται με τη λήξη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Η Florence Nightingale, Βρετανή νοσοκόμα και μεταρρυθμίστρια της δημόσιας υγείας, αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές προσωπικότητες του 19^{ου} αιώνα καθώς είναι γνωστή κυρίως για την συμβολή της στον τομέα της περίθαλψης. Το ενδιαφέρον της για την αρχιτεκτονική των νοσοκομείων, ειδικότερα των στρατιωτικών, πηγάζει κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, όπου υποστήριξε ότι σε ένα σωστά σχεδιασμένο βιώσιμο περιβάλλον με κύριους άξονες τη φύση και την υγιεινή, η εξάπλωση της νόσου μπορεί να περιοριστεί ⁴⁴.

Για την δημιουργία ενός βιώσιμου νοσοκομειακού περιβάλλοντος, η Florence Nightingale υπογραμμίζει ότι πρέπει να δίνεται πρωτίστως βάση στην μορφή της κατασκευής καθώς και της επιλογής των σωστών δομικών υλικών, στη δημιουργία χωρικών ποιοτήτων και αναλογιών με σκοπό την καλύτερη εμπειρία νοσηλείας των ασθενών και άμεσης ανάρρωσης τους σε ένα περιβάλλον όπου η υγιεινή είναι ζωτικής σημασίας. Αναγνωρίζει ότι η φύση κατέχει θεραπευτικό ρόλο στην υγεία των ασθενών και ότι η σωστή τοποθέτηση των νοσοκομείων πρέπει να βασίζεται σε τοπία με καθαρό αέρα και έντονο το στοιχείο του πρασίνου. Με το βιβλίο της «*Florence Nightingale, Notes on Nursing: What it Is, and what it is Not*, Harrison, 1860» υπογραμμίζει πέντε βασικές αρχές για τη δημιουργία ενός βιώσιμου, θεραπευτικού περιβάλλοντος: καθαρός αέρας, φυσικό φως, υγιεινή, καθαρό νερό και αποδοτικό σύστημα αποχέτευσης⁴⁵. Η εξασφάλιση των παραπάνω παραγόντων, είχαν άμεση επιρροή για τη βελτίωση της υγείας των ασθενών.

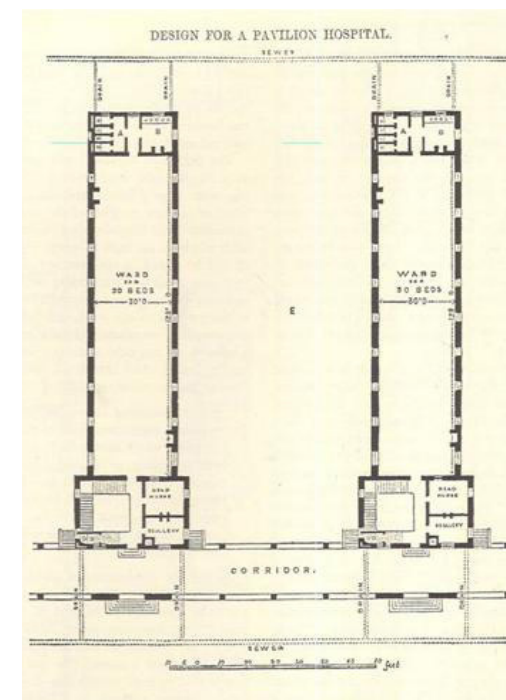
Το 1863, δημοσιεύει το βιβλίο «*Florence Nightingale, Notes on Hospitals*, Longman, Green, Longman, Roberts, and Green, 1863» μια μελέτη για την οργάνωση και το σχεδιασμό νοσοκομείων, η οποία συνέβαλε στη βελτίωση των συνθηκών νοσηλείας καθώς και του προσδόκιμου ζωής των ασθενών. Χαρακτηρίζεται ως μανιφέστο για την νοσοκομειακή αρχιτεκτονική, με σχέδια νοσηλευτικών εγκαταστάσεων, μεθόδους φωτισμού και εξαερισμού, αρχές χωρικής οργάνωσης, με έμφαση να δίνεται στις θεραπευτικές ιδιότητες της φύσης και της οπτικής επαφής μεταξύ των εσωτερικών και εξωτερικών χώρων. Μια αρχιτεκτονική που μπορεί να καταφέρει να συνδυάσει τα παραπάνω στοιχεία, μπορεί να επηρεάσει θεραπευτικά στη βελτίωση της υγείας των ασθενών. Χαρακτηριστικά η Florence Nightingale υπογραμμίζει: «*Η απλότητα στην κατασκευή είναι απαραίτητη για τον καλό εξαερισμό των θαλάμων...Το φως είναι πρωτίστης σημασίας για τους ασθενείς...Το άμεσο ηλιακό φως είναι απαραίτητο για την ταχεία ανάκαμψη τους...να βλέπουν από το παράθυρο...τη φύση...τα φωτεινά χρώματα των λουλουδιών...να μπορούν να διαβάσουν στο κρεβάτι με το φως της ημέρας να εισβάλλει από τα παραθύρα των δωματίων...τα αποτελέσματα στον οργανισμό των ασθενών δεν επηρεάζουν μόνο τον νου αλλά και το σώμα*». Οι αντιλήψεις σχετικά με τον σχεδιασμό ενός βιώσιμου περιβάλλοντος στους χώρους νοσηλείας σηματοδότησαν επίσης την αντίληψη ότι ο νους και το σώμα είναι αλληλένδετα και πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν ένα⁴⁶.

Στη Δυτική Ευρώπη, την ίδια περίοδο εμφανίζονται τα Pavilion Hospitals⁴⁷, των οποίων ο σχεδιασμός βασίζεται στην μiasματική θεωρία, σύμφωνα με την οποία ασθένειες μεταδίδονταν μέσω ενός μιάσματος, μιας επιβλαβής μορφής τους αέρα (μόλυνση), η οποία προερχόταν από τη σήψη της οργανικής ύλης⁴⁸. Η αρχιτεκτονική μορφή των νοσοκομείων τύπου Pavilion, ήταν τα μόνα νοσοκομεία, σύμφωνα με την Florence Nightingale, που είχαν σχεδιαστεί εξυπηρετώντας τις επιταγές ενός βιώσιμου νοσοκομειακού περιβάλλοντος με τις καλύτερες συνθήκες αερισμού, υγιεινής και επίβλεψης των ασθενών.

Τα Pavilion Hospitals αποτελούνται συνήθως από έναν μακρύ γραμμικό διάδρομο με την κατακόρυφη εκτόνωση μεμονωμένων μπλοκ για την ενίσχυση της διέλευσης φωτός και αέρα, καθώς μέσα στα οποία τοποθετούνται οι θάλαμοι των ασθενών και οι διοικητικές λειτουργίες του νοσοκομείου (εικόνα 36.α). Στα κενά που δημιουργούνται μεταξύ της κάθε πτέρυγας, σχεδιάζονται κήποι όπου θεωρούνται ως σημαντικές συνιστώσες στην δημιουργία ενός θεραπευτικού περιβάλλοντος. Οι θάλαμοι των ασθενών σχεδιάζονται με βάση τις αποστάσεις μεταξύ των κρεβατιών, τη σχέση μεταξύ της τοποθέτησης των κρεβατιών και των παραθύρων, καθώς πρέπει να δημιουργούνται μεγάλα ανοίγματα τα οποία ενισχύουν τον εξαερισμό (εικόνα 37.α).

36.α| Το πρώτο νοσοκομείο που σχεδιάζεται σύμφωνα με το πρότυπο Pavilion, είναι το Hôpital Lariboisière, στο Παρίσι, από τον αρχιτέκτονα Pierre Gauthier και χτίζεται μεταξύ 1839 - 1854.

37.α| Ο ιδανικός τύπος θαλάμου, σύμφωνα με τις αρχές σχεδιασμού της Nightingale για τον έλεγχο των λοιμώξεων. (ύψος θαλάμου 9μ., μήκος 39μ. και πλάτος 9μ.)

⁴⁴ Stephen Verderber, "Innovations in Hospital Architecture", Routledge, 270 Madison Avenue, New York, 2010

⁴⁵ Aran S. MacKinnon, Jonathan D. Ablard, "(Un) Healthy Interiors: Contestations at the Intersection of Public Health and Private Space", Studies in the Social Sciences, University of West Georgia, Vol. XXXVIII, Ιούλιος 2005

⁴⁶ Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, "Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces", John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013

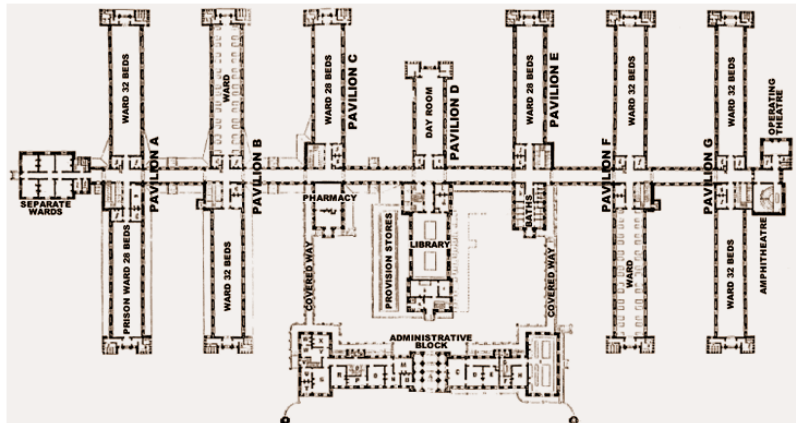
⁴⁷ Όρος νοσοκομειακής αρχιτεκτονικής στα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

⁴⁸ Η θεωρία του μιάσματος έχει τις ρίζες της από τον Μεσαίωνα και βασιζόταν στην εξάτμιση σωματιδίων από το σώμα, δημιουργώντας μόλυνση του αέρα. Αναγνωριζόταν από τη άσχημη μυρωδιά που προκαλούσε ενισχύοντας και το δίπλο που επικρατούσε εκείνη την εποχή: φτώχεια=ασθένεια. William C. Shiel Jr., "Medical Definition of Miasma", ορισμός στην ιατρική σελίδα <https://www.medicinenet.com/>, 2018

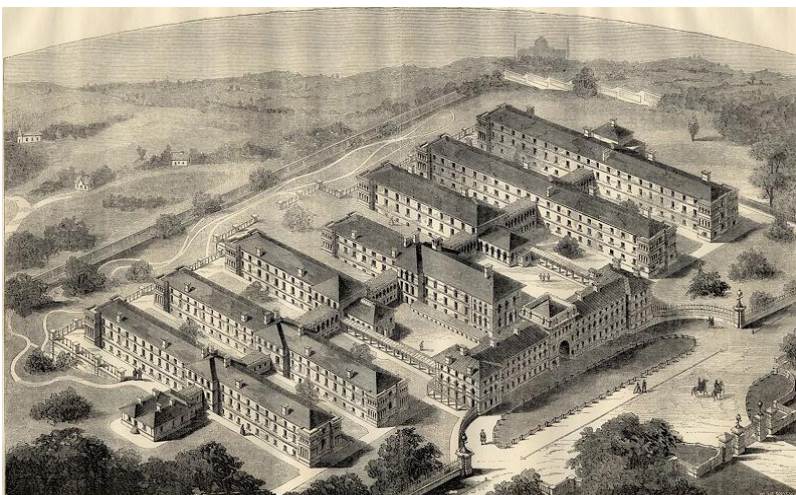

Δυο νοσοκομεία που βρίσκουν εφαρμογή στη δημιουργία ενός θεραπευτικού νοσοκομειακού περιβάλλοντος, είναι το στρατιωτικό νοσοκομείο Herbert Hospital όπου χτίστηκε στην Αγγλία μεταξύ 1859 και 1864, καθώς και το νοσοκομείο St. Thomas, το 1871 στο Λονδίνο.

Το στρατιωτικό νοσοκομείο Herbert Hospital σχεδιάστηκε από τον αρχιτέκτονα Captain Douglas Dalton, με εμφάνή την επιρροή της Florence Nightingale για τη δημιουργία ενός βιώσιμου νοσοκομείου βασισμένο στην μορφή και τη φιλοσοφία των Pavilion Hospitals (εικόνες 38.α, εικόνα 39.α). Κάθε θάλαμος ενώνεται με έναν κεντρικό γραμμικό διάδρομο με σκοπό την ενίσχυση του φυσικού φωτός και ανανέωσης του αέρα. Επαναστατικό στην κατασκευή του, με τη δημιουργία ενός συστήματος θέρμανσης του εισερχόμενου αέρα και τη χρήση πυρασφάλειας, αναγνωρίζοντας παράλληλα και τις θεραπευτικές ιδιότητες της φύσης στην αποκατάσταση του πνεύματος και της υγείας των ασθενών, είναι κτισμένο σε ένα καταπράσινο τοπίο με διαμορφωμένους κήπους ανάμεσα από κάθε πτέρυγα. Το νοσοκομείο αποτελείται από επτά διώροφες πτέρυγες, με 15 συνολικά θαλάμους, και με το συγκρότημα της διοίκησης να βρίσκεται στο μπροστινό τμήμα του νοσοκομείου, παραλαμβάνοντας την κεντρική είσοδο και άλλες λειτουργίες.

38.α| Κάτοψη ισογείου του νοσοκομείου, 1866

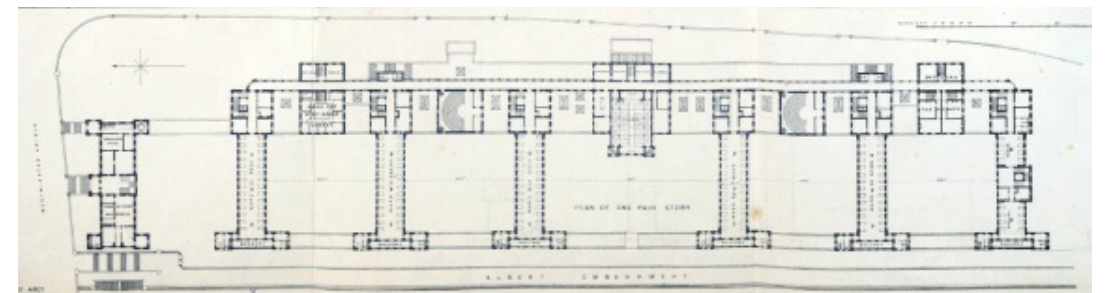

39.α| Πανοραμική άποψη του νοσοκομείου, 1866

Το 1871 κατασκευάζεται στο Λονδίνο το νοσοκομείο St. Thomas, με αρχιτέκτονα τον Henry Currey. Τοποθετημένο στις όχθες του ποταμού Τάμεση (εικόνα 40.α), υιοθετεί στον σχεδιασμό του το στυλ των Pavilion Hospitals καθώς και τις απόψεις της Nightingale, με την δημιουργία επτά κατακόρυφων μεμονωμένων κτιρίων, ενωμένα μέσω επίμηκων διαδρόμων (εικόνα 41.α). Αναγνωρίζοντας τις θεραπευτικές ιδιότητες της φύσης στην αποκατάσταση του πνεύματος και της υγείας των ασθενών, μεταξύ των πτερυγών δημιουργούνται χώροι πρασίνου, οι οποίοι κρίθηκαν απαραίτητοι στη διαδικασία ανάρρωσης των ασθενών, ενισχύοντας παράλληλα και τον αερισμό μεταξύ των θαλάμων. Βασική πρόθεση στο σχεδιασμό τους, ήταν η δημιουργία χώρων απομόνωσης ασθενών με μολυσματικές ασθένειες με στόχο τον έλεγχο και περιορισμό των λοιμώξεων. Τέτοιοι χώροι σχεδιάζονται για πρώτη φορά στο νοσοκομείο St. Thomas και τοποθετούνται ανά δύο σε κάθε θάλαμο, κοντά στα δωμάτια των θεραπειών. Για την βελτίωση του αερισμού των δωματίων, σχεδιάζονται σειρές παραθύρων όπου καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος κατακόρυφα του τοίχου, με την τοποθέτηση των κρεβατιών ανάμεσα από κάθε άνοιγμα, καθώς επίσης σχεδιάζονται βεράντες για την ενίσχυση του φωτισμού των θαλάμων και την ανάρρωση των ασθενών με θέα προς τον ποταμό (εικόνα 42.α). Και στα δύο παραδείγματα η Florence Nightingale χρησιμοποιεί τις γνώσεις της για τον σχεδιασμό των νοσοκομείων καθώς αναγνωρίζει τη σημασία του σχεδιασμού για τη δημιουργία χώρων ικανών να θεραπεύσουν⁴⁹.

40.α| Άποψη του νοσοκομείου από τον ποταμό Τάμεση

41.α| Κάτοψη ισογείου του νοσοκομείου

⁴⁹ Aran S. MacKinnon, Jonathan D. Ablard, "(Un) Healthy Interiors: Contestations at the Intersection of Public Health and Private Space", Studies in the Social Sciences, University of West Georgia, Vol. XXXVIII, Ιούλιος 2005

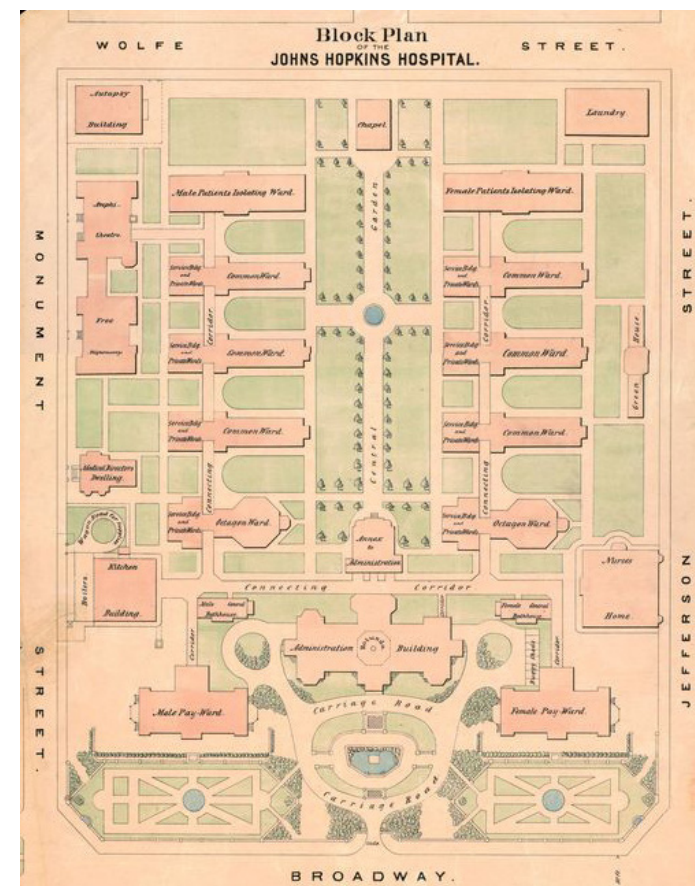

42.α| Ανάρρωση των ασθενών στον εξωτερικό χώρο του νοσοκομείου, με θέα προς τον ποταμό Τάμεση και το βρετανικό κοινοβούλιο

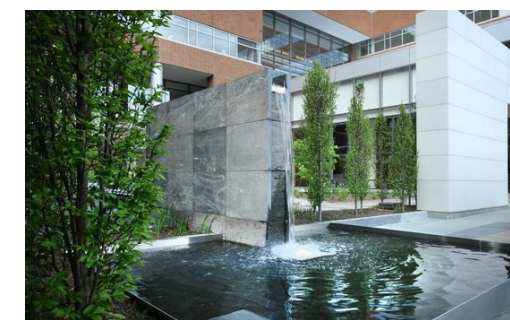
Την ίδια περίοδο στην Αμερική, ο Αμερικάνος χειρουργός και συγγραφέας John Shaw Billings, υποστηρίζει ότι η υγιεινή, το φως, και ο καθαρός αέρας χρήζουν υψίστης προτεραιότητας στην νοσοκομειακή αρχιτεκτονική. Το νοσοκομείο John Hopkins Hospital (εικόνα 43.α), σχεδιάζεται με βάση μια αναφορά του John Shaw Billings το 1875, σχετικά με την στρατιωτική υγιεινή και την έμφαση που θα πρέπει να δίνεται στην ανανέωση του τοξικού αέρα των θαλάμων σε συνδυασμό με την απολύμανση όλων των χώρων του νοσοκομείου και των τραυμάτων των ασθενών. Θεωρούσε ότι με την απαλλαγή όλων μολυσματικών παραγόντων από το εσωτερικό των νοσοκομείων, η εξάπλωση των ασθενειών θα περιοριζόταν δραματικά⁵⁰. Σήμερα το νοσοκομείο αγκαλιάζει το θεραπευτικό ρόλο της φύσης στην ίαση των ασθενών, με τους θεραπευτικούς κήπους να πρωταγωνιστούν, για τη δημιουργία ενός ολιστικού θεραπευτικού περιβάλλοντος (εικόνα 44.α).

Η αποδοχή των μικροβίων ως η αιτία των μολυσματικών ασθενειών (μικροβιακή θεωρία), σε συνδυασμό με τις απόψεις της Nightingale, άσκησαν μεγάλη επιρροή στον σχεδιασμό των νοσοκομείων τις δεκαετίες 1870 και 1880. Ο τύπος των pavilion hospitals θεωρήθηκε ο ιδανικός ώστε η θεωρία αυτή να γίνει ευρέως αποδεκτή και κατανοητή από πολλούς αρχιτέκτονες, επηρεάζοντας τον σχεδιασμό νοσοκομείων σε Ευρώπη και Αμερική, μετατοπίζοντας με αυτό τον τρόπο και το βάρος από την αποπομπή του ασθενούς, στη θεραπεία του.

43.α| Σχέδιο ένταξης του νοσοκομείου, 1877

44.α| Οι θεραπευτικοί κήποι του νοσοκομείου John Hopkins Hospital, Olin Studio

⁵⁰ Stephen Verderber, "Innovations in Hospital Architecture", Routledge, 270 Madison Avenue, New York, 2010

K Η αρχιτεκτονική των ασύλων και η συνέχεια της δημιουργίας βιώσιμων και θεραπευτικών
I περιβάλλοντων με κύριο άξονα τη φύση, κέντρισε το ενδιαφέρον του Αμερικάνου γιατρού
R Thomas Kirkbride, ο οποίος το 1854 προτείνει μέσα από το βιβλίο του «Thomas S.
K Kirkbride, *On the Construction, Organization, and General Arrangements of Hospitals for
B the Insane*, Philadelphia, 1854», ένα σύστημα σχεδιασμού ασύλων γνωστό και ως “Σύστημα
R Kirkbride”, βασισμένο στη φιλοσοφία της ηθικής θεραπείας. Αναγνωρίζοντας τις απόψεις
I των Phillipe Pinel και William Tuke για τον τρόπο αντιμετώπισης ατόμων με ψυχικές
D ασθένειες, ο Thomas Kirkbride συνδυάζει τις έννοιες της ηθικής μεταχείρισης και της
E θεραπευτικής αρχιτεκτονικής, για τη δημιουργία ενός νέου τύπου θεραπευτικού ασύλου⁵¹.

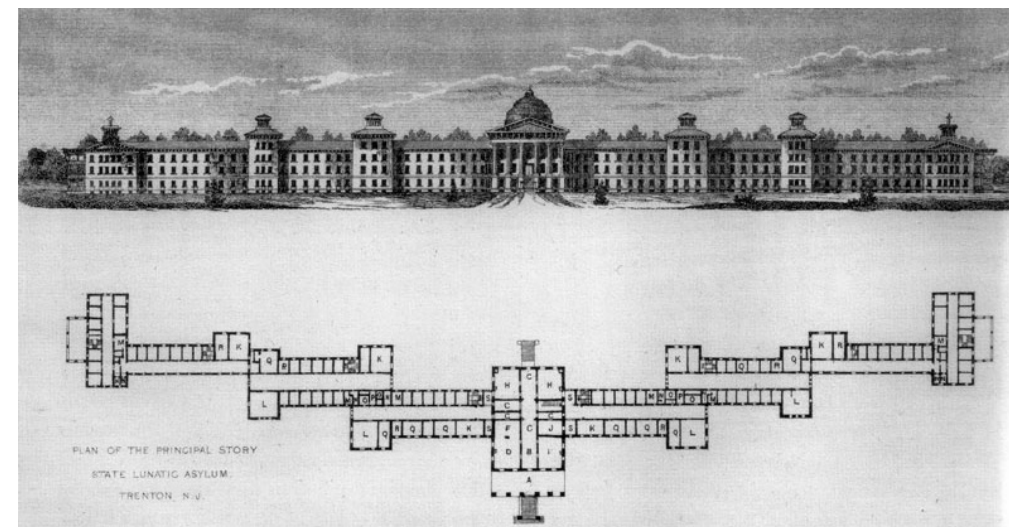
H Αρχιτεκτονικά, ο σχεδιασμός του συστήματος Kirkbride βασίστηκε στη δημιουργία ενός
O μακρύ, στενού, γραμμικού κτιρίου, με την συμμετρική και κλιμακωτή εκτόνωση πτερυγών,
S από το κέντρο και προς τα έξω (εικόνα 45.α). Οι πτέρυγες των ασθενών σχεδιάζονται κατ’
P αυτό τον τρόπο με σκοπό την μέγιστη διέλευση του φωτός και του αέρα από το ένα άκρο του
I κτιρίου στο άλλο και την ενίσχυση τους μέσω του σχεδιασμού μεγάλων ανοιγμάτων καθ’
T ύψος και κατά μήκος του κτιρίου. Η ανανέωση του αέρα, το φως αλλά και το περιβάλλον
A στο οποίο ζουν καθημερινά οι ασθενείς, ήταν καθοριστικής σημασίας κατά τη διάρκεια της
L νοσηλείας τους. Τα δωμάτια των ασθενών σχεδιάζονται κατά μήκος του διαδρόμου, με το
S διαχωρισμό τους ανάλογα με το επίπεδο της ψυχικής τους ασθένειας και με τα διοικητικά
γραφεία, τα δωμάτια των θεραπειών, καθώς και χώρων που προορίζονται για την ομαλή
λειτουργία του ψυχιατρείου, να τοποθετούνται κεντρικά του κτιρίου⁵². Σύμφωνα με τον
Thomas Kirkbride, η ίδια η δομή του νοσοκομείου πρέπει να έχει θεραπευτικό αποτέλεσμα
στην ανάκαμψη της υγείας των ψυχικά ασθενών.

Βασική προϋπόθεση συνελώς για το σχεδιασμό των ασύλων, ήταν η τοποθέτηση τους
μακριά από την πόλη, απομονωμένα και μέσα σε καταπράσινα τοπία, καθώς όπως ήταν
αποδεκτό, η επαφή με τη φύση κατείχε κυρίαρχο ρόλο στην ανάκαμψη του νου και
σώματος των ασθενών. Ενσωματώνοντας στοιχεία του ψυχιατρείου Retreat, τα άσυλα
που σχεδιάζονται σύμφωνα με το σύστημα Kirkbride, τοποθετούνται στην ύπαιθρο
(εικόνες 46.α, 47.α), μέσα σε διαμορφωμένους κήπους και γεωργικές εκτάσεις, με σκοπό
την ενίσχυση του φυσικού τοπίου των ασύλων αλλά κυρίως τη βελτίωση της σωματικής
και ψυχικής υγείας των ασθενών. Καθώς ο Kirkbride ήταν υποστηρικτής της ηθικής
μεταχείρισης των ασθενών και ενάντια στις απάνθρωπες μεθόδους αντιμετώπισης τους, η
ύπαρξη του κατάλληλου φυσικού τοπίου, σε συνδυασμό με την εργασία των ασθενών μέσα
σε αυτό, αποτέλεσαν δυο στοιχεία απαραίτητα για την ανάκαμψη της υγείας τους⁵³. Μέσω
της εργασίας σε ένα περιβάλλον με καθαρό αέρα και άπλετο φυσικό φως, ενισχυόταν το
αίσθημα ευεξίας των ασθενών, καθώς και των αποτελεσμάτων στη σωματική δύναμη και
ψυχική τους υγεία.

⁵¹ Daniel Bristow, “Kirkbride’s Architectural Stigma Of Mental Illness”, άρθρο στο διαδικτυακό ιατρικό περιοδικό
History of Medicine <http://www.priory.com/>, Νοέμβριος, 2009

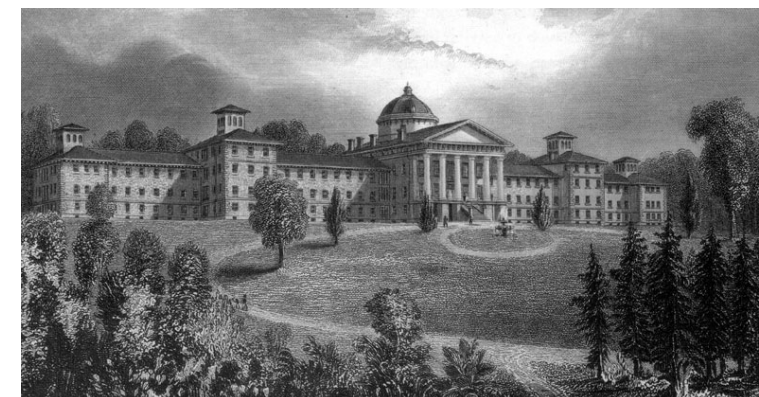
⁵² Stephen Verderber, “Innovations in Hospital Architecture”, Routledge, 270 Madison Avenue, New York, 2010

⁵³ Ethan McElroy, “Kirkbride Buildings”, άρθρο στην ιστοσελίδα <http://www.kirkbridebuildings.com/>

45.α| Λιθογραφία, 1848. Όψη (πάνω) και κάτοψη ισογείου (κάτω) του ασύλου Treston State Hospital, με την κύρια είσοδο και τη διοίκηση να καταλαμβάνουν το κεντρικό κτίριο και τους θαλάμους των ασθενών να εκτείνονται από το κέντρο και προς τα έξω

“Treston State Hospital”
Το πρώτο ψυχιατρείο που
σχεδιάζεται σύμφωνα με το
σύστημα Kirbride, με αρχιτέκτονα
τον John Notman, το 1848

46.α| Κύρια όψη του ασύλου

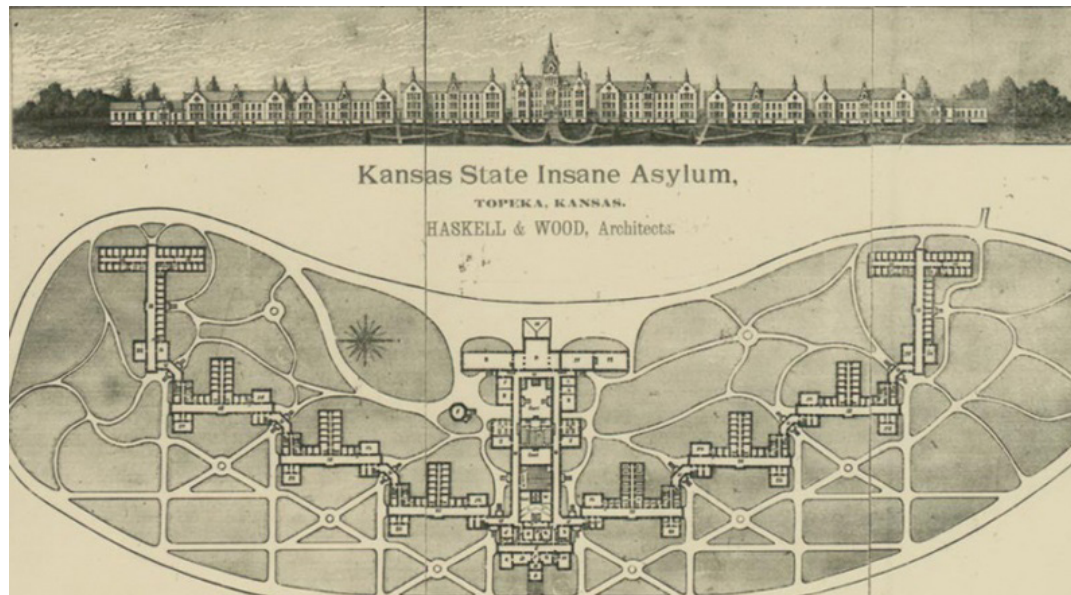

47.α| “New Jersey Asylum”, Granger, χρωμολιθογραφία 1875. Πανοραμική άποψη του νοσοκομείου

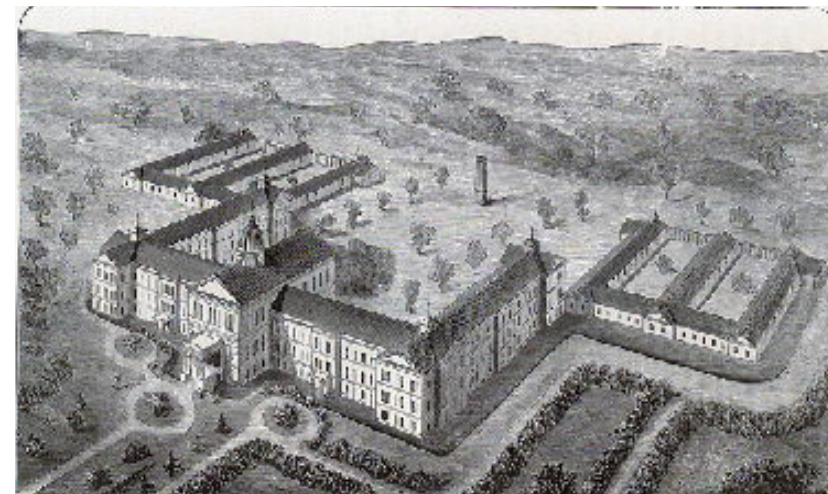

Κάθε ένα από τα κτίρια που σχεδιάστηκε υπό τον άξονα των προτάσεων του Kirkbride για τη δημιουργία ενός θεραπευτικού ασύλου, αποτελούν μια αξιοσημείωτη πρόοδο για τη βελτίωση της ποιότητας στον τομέα της ψυχικής υγείας στην Αμερική. Ψυχιατρεία όπως το *Pennsylvania Hospital for the Insane*, *Harrisburg State Hospital*, *St. Elizabeth's Hospital* κ.α. (εικόνες 48.α, 49.α), αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής των προτάσεων του Kirkbride. Με κύριο άξονα τη φύση, τα νοσοκομεία αυτά είναι σχεδιασμένα με σκοπό τη δημιουργία ενός διαφορετικού, θεραπευτικού τοπίου, μέσα στο οποίο οι ασθενείς μπορούν να αναρρώσουν, να εργαστούν και να θεραπευτούν, με σεβασμό.

Η ενσωμάτωση της φύσης στο σχεδιασμό των Pavilion και Kirkbride Hospitals μέσω της δημιουργίας θεραπευτικών κήπων καθώς και του σχεδιασμού των νοσοκομείων με κύριο άξονα την υγιεινή και τον αερισμό, αποτέλεσαν σημαντικοί παράγοντες στη δημιουργία θεραπευτικών δομών, συμβάλλοντας στην ολιστική θεραπεία των ασθενών. Ο σχεδιασμός θεραπευτικών κήπων σε νοσοκομεία και άσυλα αποτέλεσε σημαντικός παράγοντας στην ίαση της ψυχής και του σώματος των ασθενών, καθώς μέχρι και το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου η εργασιακή θεραπεία των ασθενών μέσα σε ένα περιβάλλον με έντονο το στοιχείο του πρασίνου, θεωρούνταν ένας από τους βασικούς παράγοντες για την βελτίωση της υγείας ψυχικά ασθενών και μη. Η κηπουρική θεραπεία, εφαρμόζεται εκτός από τα ψυχιατρεία και στους χώρους των στρατιωτικών νοσοκομείων ως μέθοδος θεραπείας για την ανάκαμψη της φυσικής και ψυχικής υγείας των ασθενών από τις κακουχίες του πολέμου (εικόνα 50.α).

48.α| Όψη και κάτοψη ισογείου του ασύλου *Kansas State Insane Asylum*

49.α| Πανοραμική άποψη του ασύλου *Pennsylvania Hospital for the Insane*

50.α| *St. Joseph Mental Health Care*, Λονδίνο. Μέχρι και το 1920, το νοσοκομείο χρησιμοποιούσε την κηπουρική θεραπεία ως μέθοδο ψυχικής και σωματικής ανάρρωσης των ασθενών

B.1. 1945-1990: Η υπέρβαση της φύσης από την επιστημονική εξέλιξη

Με την έλευση του Μοντέρνου Κινήματος και των σύγχρονων ιατρικών εξελίξεων, η φιλοσοφία στο σχεδιασμό νοσοκομείων, χαμηλού ύψους και μεγάλων επιφανειών κάλυψης, με στόχο την ολιστική θεραπεία του ασθενή μέσω της θεραπευτικής συνομιλίας με τη φύση, αντικαθίστανται από εξαιρετικά λειτουργικά, συμπαγή και μεγάλους ύψους νοσοκομεία (εικόνα 1.β, 2.β). Αρκετά νοσοκομεία, μετά το πέρας του 2^{ου} Παγκοσμίου πολέμου ξεκίνησαν να σχεδιάζονται σύμφωνα με το Διεθνές Στυλ⁵⁴, με κύριους άξονες την καθαρότητα στη δομή, δίνοντας πλέον έμφαση και πίστη στη δύναμη της ιατρικής επιστήμης ως το κύριο μέσο θεραπείας. Αυτό ήταν αρκετό ώστε η φύση να χάσει κάθε θεραπευτικό νόημα ως παράγοντα που συμβάλλει στη θεραπεία των ασθενών. Μέχρι και το 1960, το Διεθνές Στυλ καθιερώθηκε διεθνώς στα νοσοκομεία ως σχεδιαστικός τύπος. Σύμφωνα με τον Γερμανό αρχιτέκτονα Eberhard Heinrich Zeidler η ενσωμάτωση καινοτόμων κατασκευαστικών τεχνολογιών, οδηγεί στην ανάπτυξη ενός ιδανικού και διαχρονικού νοσοκομειακού προτύπου.⁵⁵

Ο σχεδιασμός τους αποσκοπεί κυρίως στην λειτουργία και την καθαρότητα, με στόχο τον έλεγχο των λοιμώξεων. Η ασθένεια αντιμετωπίζεται με τη βοήθεια φαρμάκων και εξελιγμένων ιατρικών τεχνικών, με την ψυχική υγεία να αποκτά δευτερεύοντα ρόλο και να μελετάται κυρίως στον τομέα της ψυχολογίας.⁵⁶ Σταδιακά χάνεται οποιαδήποτε άποψη σχετικά με την άρρηκτη σύνδεση πνεύματος και σώματος, με αποτέλεσμα η υγεία και η ασθένεια να αποκτήσουν μονοδιάστατη ερμηνεία. Σύμφωνα και με τον Καρτεσιανό διαχωρισμό σώματος - ψυχής, και στη μηχανιστική θεώρηση του ανθρώπινου οργανισμού, η ιατρική στρέφεται πρωτίστως στη θεραπεία, αξιοποιώντας όλο και περισσότερο τα τεχνολογικά επιτεύγματα. Συνεπώς «το ανθρώπινο σώμα αντιμετωπίζεται ως μηχανή, η υγεία ταυτίζεται με την απουσία της αρρώστιας και η ιατρική θεωρείται ο θεσμοφύλακας της υγείας».⁵⁷

Ο εξωτερικός χώρος των νοσοκομείων είναι πλέον συνώνυμος με χώρους στάθμευσης και χώρους εξυπηρέτησης, με τη θεραπευτική συμβολή της φύσης και των κήπων, ως αναπόσπαστο στοιχείο σχεδιασμού και μέρος της θεραπείας, να παραμελείται και τελικά να εξαφανίζεται και να περιορίζεται στις εισόδους των νοσοκομείων. Σε ένα ιατρικό σύστημα, με επιτεύγματα στην θεραπεία και την τεχνολογία, οι ασθενείς είναι παθητικοί θεατές. Δίνεται βάση στη λειτουργικότητα, και «ο φυσικός φωτισμός, η οπτική επαφή με το εξωτερικό περιβάλλον και το εσωτερικό του κτιρίου, η πρόβλεψη ενδιάμεσων και ημιυπαίθριων χώρων...θεωρούνται δευτερεύοντα».⁵⁸ Οι θάλαμοι των ασθενών είναι χώροι

⁵⁴ Το Διεθνές Στυλ, αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1920 και καθιερώθηκε για πρώτη φορά ως όρος από τους Henry-Russell Hitchcock και Philip Johnson, μέσα από την έκθεση νέων αρχιτεκτονικών τάσεων στο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης της Νέας Υόρκης, το 1932. Χαρακτηρίζεται από μαζικής παραγωγής, ελαφριά, βιομηχανικά υλικά, με την κατάργηση του τοίχου ως φέροντα οργανισμού στη δομή των κτιρίων, της αποφυγής κάθε πρόσθετης διακόσμησης, καθώς και της εξαφάνισης των έντονων χρωματικών αντιθέσεων. Μετά τον 1^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, καθιερώθηκε ως το κυρίαρχο στυλ μέχρι και τη δεκαετία του 1970. Παντελής Βατικιώτης, “Το Διεθνές Στυλ”, άρθρο στο ηλεκτρονικό περιοδικό Art Magazine, Οκτώβριος, 2009

⁵⁵ Stephen Verderber, “Innovations in Hospital Architecture”, Routledge, 270 Madison Avenue, New York, 2010

⁵⁶ Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, “Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces”, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013

⁵⁷ Παρασκευή Πράπα, Μαρία Φακή, “Θεωρητική προσέγγιση της έννοιας «υγεία»”, Κοινωνιολογία της υγείας, Περιοδικό Info Respiratory and Internal Medicine, τεύχος 51, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2008, σελ.40

⁵⁸ Χρονάκη Μ., “Ο Χώρος του Σώματος, ο Τόπος της Γέννας και η Γυναικεία Ταυτότητα”, Γυναίκες και Άνδρες στους Χώρους της Καθημερινότητας, Πρακτικά Συνεδρίου 11 & 12 Νοεμβρίου 2005, Αθήνα, Εκδόσεις Ε.Μ.Π., σελ.71

καθαρά λειτουργικοί, χώροι όπου δέχονται την εξέλιξη των ιατρικών γνώσεων με τον ασθενή να διαδραματίζει έναν δευτερεύοντα ρόλο, μια περιθωριακή ύπαρξη στο χώρο, καθώς αποτελεί κυρίως το μέσο για την πρωτοπορία στον τομέα των θεραπειών.

Η δομή των νοσοκομείων έγινε πολυπλοκότερη, με τον φυσικό εξαιρισμό να αντικαθίσταται από τεχνητό, οδηγώντας και στην εξάλειψη των εξωτερικών χώρων του νοσοκομείου, όπως οι βεράντες, προορισμένες για την ανάρρωση των ασθενών κάτω από το φως του ηλίου. Η αντίληψη αυτή κυριάρχησε και στα σανατόρια, όπου η πρόσβαση στους εξωτερικούς χώρους για την άμεση έκθεση στον ήλιο και τη φύση ως ένα απαραίτητο στάδιο της θεραπείας, σταδιακά να αντικαθίσταται από την ανακάλυψη φαρμάκων όπου μπορούσαν να θεραπεύσουν την ασθένεια. Η ιατροκοποίηση των νοσοκομείων συνεπώς έγινε εντονότερη, με το περιβάλλον στο οποίο νοσούν οι ασθενείς να είναι καθαρά λειτουργικό, απρόσωπο και ανοίκειο, με τη φύση να υποκύπτει στα τεχνολογικά επιτεύγματα και τελικά να χαθεί οποιαδήποτε θεραπευτική σύνδεση πνεύματος και σώματος με αυτή.⁵⁹

1.β| Hospital Beaujon, 1935, Clichy, Paris

2.β| Medical Center of Louisiana, New Orleans, 1948, πανοραμική άποψη

⁵⁹ Μαρία Γιδάρκου, “Αρχιτεκτονική τοπίου θεραπευτικών- νοσηλευτικών κήπων: ρόλος, λειτουργίες και αρχές σχεδιασμού”, Διδακτορική διατριβή, Γεωπονική Σχολή Α.Π.Θ., Επιβλέπων καθηγητής: Τσαλικίδης Ι., Θεσσαλονίκη 2008

| Φύση και θεραπευτικοί κήποι στην αρχιτεκτονική των νοσηλευτικών
ιδρυμάτων από τη δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα |

Γ.1. 1990 – Έως σήμερα: Η επανεμφάνιση της φύσης στους χώρους νοσηλείας υπό τη μορφή θεραπευτικών κήπων

Προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα, πολλοί ερευνητές επικεντρώθηκαν στη θεραπεία του ατόμου ως ολότητα και όχι απλά ως μια μηχανή, με κύριο ενδιαφέρον στην ανακάλυψη εναλλακτικών και συμπληρωματικών τρόπων θεραπείας. Σταδιακά αναβιώνει η αντίληψη για την σχέση μεταξύ σώματος και νου και την αντιμετώπιση τους σαν “ένα”, με πολλούς αρχιτέκτονες να αναγνωρίζουν την επίδραση του δομημένου νοσοκομειακού περιβάλλοντος στην ψυχική κατάσταση του ασθενή. Η δημιουργία του “Planetree Model”⁶⁰ και η ανθρωποσοφική ιατρική ήταν οι αφορμές για την επανεξέταση της θεραπείας των ασθενών ολιστικά.⁶¹

Το μοντέλο Planetree, είναι μια μη κερδοσκοπική οργάνωση που ιδρύθηκε στις Η.Π.Α. το 1980 από την Angelica Thieriot, με αφορμή τον τρόπο της απρόσωπης αντιμετώπισης της ως ασθενής σε νοσοκομείο των Η.Π.Α.. Χαρακτηριστικά αναφέρει την ελάχιστη προσοχή που δόθηκε στην πνευματική και ψυχική της κατάσταση κατά τη διάρκεια της νοσηλείας της. Η επίπτωση μιας ασθένειας ή ενός τραυματισμού στην ευημερία του ατόμου δεν είναι μόνο σωματική αλλά κυρίως ψυχική, πνευματική και συναισθηματική. Η φιλοσοφία του Planetree model εστιάζει στην επαναφορά ενός ολιστικού προτύπου θεραπείας, δίνοντας έμφαση στην ίαση σώματος, ψυχής και πνεύματος. Η ολιστική φροντίδα με επίκεντρο τον ασθενή, οδήγησε στην επανεξέταση του τρόπου λειτουργίας των νοσοκομείων και της αξιολόγησης τους από την πλευρά του ασθενή. Δίνεται μεγάλη προσοχή στη δημιουργία ενός θεραπευτικού περιβάλλοντος με έντονο το στοιχείο της φύσης, με διαμορφωμένους χώρους ανάρρωσης των ασθενών στους εξωτερικούς χώρους του νοσοκομείου, εκτεθειμένων σε χώρους πρασίνου με άμεσο ηλιακό φως και με βασικό άξονα την αίσθηση ενός οικείου χώρου, θεραπευτικού, μέσα στο οποίο οι ασθενείς αντιμετωπίζονται με σεβασμό.⁶²

Το 1985, σχεδιάζεται από τον καθηγητή Roslyn Lindheim του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια, η πρώτη νοσοκομειακή μονάδα ασθενών του μοντέλου Planetree και φιλοξενείται στο νοσοκομείο Pacific Presbyterian Medical Center, στο Σαν Φρανσίσκο. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη δημιουργία ενός θεραπευτικού περιβάλλοντος, μέσω φυσικών και οργανωτικών αλλαγών στον τρόπο λειτουργίας του νοσοκομείου. Βασικό στοιχείο στη δημιουργία ενός ευχάριστου και ήρεμου κλίματος ήταν η ένταξη της φύσης στους χώρους του νοσοκομείου μέσω του σχεδιασμού θεραπευτικών κήπων. Η οπτική επαφή με τους κήπους από το εσωτερικό του νοσοκομείου, οι άμεσες προσβάσεις σε αυτούς, η δημιουργία χώρων αναμονής με θέα προς τους κήπους του νοσοκομείου, θυμίζει για πρώτη φορά την αξία των κήπων και της συμβολής τους στην πνευματική υγεία των ψυχικά ασθενών, κατά τον 19^ο αιώνα.⁶³

Καθώς επανεξετάζεται η σχέση μεταξύ σώματος και νου και με αφορμή τη δημιουργία του Planetree model, δόθηκε το έναυσμα για την αναβίωση των φιλοσοφικών αντιλήψεων για την άρρηκτη θεραπευτική σύνδεση φύσης – πνεύματος και την επανένταξη της φύσης και των κήπων στα νοσηλευτικά ιδρύματα ως απαραίτητα εργαλεία στην δημιουργία ενός θεραπευτικού περιβάλλοντος και κατ’ επέκταση της ολιστικής θεραπείας του ασθενή.

Την περίοδο του 20^{ου} αιώνα καθιερώνεται, από τον Αυστριακό φιλόσοφο, αρχιτέκτονα, εσωτεριστή και κοινωνικό μεταρρυθμιστή Rudolf Steiner (1861 – 1925), ο φιλοσοφικός όρος “Ανθρωποσοφία” (Anthroposophy).⁶⁴ Η ανθρωποσοφία έχει ως βασικό γνώμονα τον άνθρωπο και αποτελεί μια πορεία εσωτερικής αναζήτησης και ανάπτυξης διανοητικών ικανοτήτων αναζητώντας την ύπαρξη ενός ανώτερου, πνευματικά κατανοητού κόσμου. Περιγράφει μια ευρεία εξέλιξη της ανθρώπινης συνείδησης, η οποία αντικατοπτρίζει βασικά ζητήματα της ανθρωπότητας, έκφρασης καλλιτεχνικών αναγκών, της άρρηκτης πνευματικής σύνδεσης με τη φύση καθώς και της αντιμετώπισης του ανθρώπου ως ένα ολοκληρωμένο ον. Τα παραπάνω μπορούν να γίνουν κατανοητά και να αξιολογηθούν βάση ερευνών, ως ένας νέος προσανατολισμός στην επιστήμη, με πρακτική εφαρμογή σε τομείς όπως η αρχιτεκτονική, οι τέχνες, η ιατρική κ.α..⁶⁵

Ο τομέας της ιατρικής αποτελεί ένα από τα πεδία εφαρμογής της ανθρωποσοφίας. Η ανθρωποσοφική ιατρική (Anthroposophical Medicine), ιδρύεται στις αρχές του 1920 από τους Rudolf Steiner και της ολλανδής γιατρού Ita Wegman, αναζητώντας τις βαθύτερες συνδέσεις μεταξύ σώματος και ψυχής. Αποτελεί ένα ολοκληρωμένο ιατρικό σύστημα, μια επέκταση της συμβατικής ιατρικής, με τη χρήση τόσο συμβατικών όσο ανθρωποσοφικών ιατρικών μέσων, υιοθετώντας μια ολιστική προσέγγιση σχετικά με τον άνθρωπο και τη φύση και της ασθένειας με την επουλώση.⁶⁶ Οι ασθενείς αντιμετωπίζονται από τους ανθρωποσοφικούς ιατρούς ως ολοκληρωμένα όντα, στοχεύοντας στην διατήρηση του πνεύματος, της φυσικής κατάστασης, καθώς και στη βελτίωση της ψυχολογίας και της αυτοπεποίθησης. Μια από τις βασικές μεθόδους θεραπείας στην ανθρωποσοφική ιατρική αποτελεί η συμβολή της φύσης. Σύμφωνα με το “Δόγμα των Υπογραφών” και τον Γερμανό ιατρό Samuel Hahnemann⁶⁷, η επιλογή συγκεκριμένων φυτών μπορούσε να δράσει θεραπευτικά στην υγεία του ασθενή, καθώς υποστηρίζεται ότι κάθε φυτό σχηματίζεται από ενεργές ουσίες, οι οποίες, ανάλογα με το είδος του φυτού, μπορούν να δράσουν θεραπευτικά όταν εισέλθουν σε έναν οργανισμό. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι το εκχύλισμα από το φυτό γκι, μπορεί να επηρεάσει το ανοσοποιητικό σύστημα, σκοτώνοντας ορισμένα είδη καρκινικών κυττάρων. Από το 1976 η ανθρωποσοφική ιατρική στη Γερμανία αναγνωρίζεται ως θεραπευτικό σύστημα με πολλούς ερευνητές, ιατρούς και αρχιτέκτονες να αποτελούν μέρος για τη δημιουργία μιας διαφορετικής ροής της επιστήμης, της ιατρικής και της αρχιτεκτονικής, με επίκεντρο τον άνθρωπο.

⁶⁰ Το όνομα προήλθε από τον μύθο σύμφωνα με τον οποίο, το Planetree είναι το δέντρο κάτω από το οποίο ο Ιπποκράτης δίδαξε τους πρώτους φοιτητές ιατρικής στην Ελλάδα. [πηγή 64]

⁶¹ Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, “Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces”, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013

⁶² Dr. Dia Hassan, “Planetree Designation: From Hospital and Physician, to Patient-Centered Care”, Lebanese Society for Quality and Safety in Health Care, 5th annual congress: Bridging the gap for a safer care, Esa Business School, Beirut, Lebanon, September 8th and 9th, 2017

⁶³ Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, “Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces”, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013

⁶⁴ Η ανθρωπολογία ερμηνεύεται διαφορετικά από τον φιλόλογο Nathan Bailey ως η “γνώση της φύσης του ανθρώπου”. [Oxford English Dictionary]

⁶⁵ <https://en.wikipedia.org/wiki/Anthroposophy#Applications>

⁶⁶ Gunver S. Kienle, Hans-Ulrich Albonico, Erik Baars, Harald J. Hamre, Peter Zimmermann, Helmut Kiene, “Anthroposophic Medicine: An Integrative Medical System Originating in Europe”, άρθρο στο περιοδικό Global Advantages in Health and Medicine, Volume 2, Number 6, November, 2013

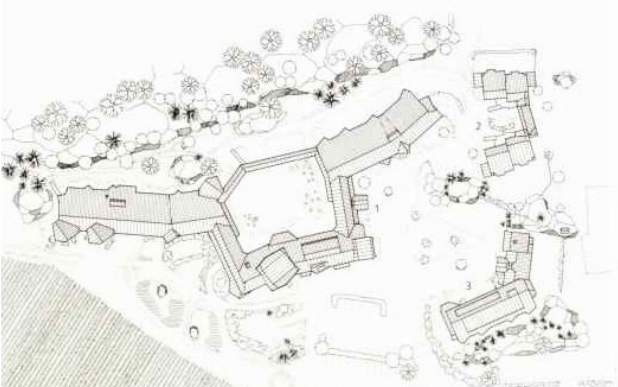
⁶⁷ Ο γιατρός Christian Friedrich Samuel Hahnemann ήταν αυτός που ανακάλυψε την ομοιοπαθητική το 1796.

Σταδιακά, η θεραπευτική αυτή φιλοσοφία προσέγγισης της ίασης, υποστηρίζει ότι και τα ίδια τα κτίρια στα οποία λαμβάνει δράση η θεραπεία, πρέπει να ενσωματώνουν την αίσθηση ενός θεραπευτικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο δίνεται βάση στην ίαση και της σωματικής αλλά κυρίως της πνευματικής υγείας των ασθενών. Η κλινική Vidarkliniken σχεδιάζεται το 1988 στη Σουηδία από τον αρχιτέκτονα Erik Asmussen και αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής της ανθρωποσοφίας. Η συνομιλία της αρχιτεκτονικής με το τοπίο προσφέρουν ένα θεραπευτικό αποτέλεσμα που δεν θυμίζει σε τίποτα την αίσθηση ενός νοσοκομειακού περιβάλλοντος (εικόνα 1.γ). Ο Asmussen επιχειρεί μέσα από αυτό το έργο τη διερεύνηση των δυνατοτήτων του λειτουργικού σχεδιασμού, βασισμένος σε μια φαινομενολογική επιστήμη της φύσης, με στόχο τη δημιουργία μιας οργανικής αρχιτεκτονικής, παράλληλα λειτουργικής, εξυπηρετώντας ολιστικά τις ανάγκες του ατόμου.⁶⁸ Η κλινική τοποθετείται στη Järna, μία γεωργική περιοχή της Σουηδίας, καθώς για τον Asmussen το τοπίο αποτελεί έναν από τους βασικούς παράγοντες που συντελούν στη δημιουργία ενός θεραπευτικού περιβάλλοντος και κατ' επέκταση στην επίτευξη της ίασης. Η ένταξη της φύσης και η επαφή των ασθενών με αυτή, είναι παρούσα στον σχεδιασμό της κλινικής, με τη δημιουργία θεραπευτικών κήπων και συμβολικών στοιχείων, μέσω των οποίων επιδιώκεται μια θεραπευτική συνομιλία της δομής των κτιρίων με το τοπίο.⁶⁹

1.γ | Πανοραμική άποψη της κλινικής, η οποία αποτελείται από το νοσοκομείο (δεξιά), το κτίριο στέγασης του προσωπικού (αριστερά) και των εξωτερικών ιατρείων (πάνω).

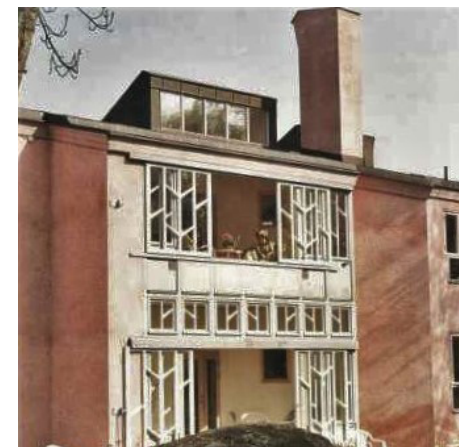
2.γ | Σχέδιο ένταξης της κλινικής

⁶⁸ Gary G. Coates, Susanne Siepl – Coates, “New Design Technologies: Healing Architecture, A Case Study of the Vidarkliniken”, Published in the Journal of Healthcare Design, vol. 8, 1998

⁶⁹ Gary J. Coates, “Erik Asmussen, architect”, Stockholm: Byggeförlagte, First Edition, Μάι-ος 1997, σελ. 124 – 149

Η κλινική αποτελεί ένα σύμπλεγμα τριών κτιρίων προσφέροντας περίθαλψη σε καρκινοπαθή άτομα και άτομα με ψυχοσωματικές διαταραχές (εικόνα 2.γ). Τα δωμάτια των ασθενών, ανεξάρτητα με τον προσανατολισμό τους, έχουν σχεδιαστεί έτσι ώστε να προσφέρουν απρόσκοπτη θέα τόσο προς το άγριο φυσικό τοπίο όσο και στο καλλιεργημένο. Διαμορφωμένοι κήποι περιβάλλουν τα κτίρια της κλινικής, με την κεντρική αυλή του νοσοκομείου να χαρακτηρίζεται από ένα αίσθημα εσωστρέφειας επιδιώκοντας την ενίσχυση του θεραπευτικού στοιχείου της φύσης (εικόνα 3.γ), με τους ασθενείς να μπορούν να απομονωθούν και απολαύσουν το τοπίο καθώς παράλληλα και να μπορούν να εργαστούν σε αυτό, καλλιεργώντας φαρμακευτικά φυτά και λαχανικά. Η κηπουρική θεραπεία θεωρήθηκε και στην ανθρωποσοφική ιατρική, ως ένα απαραίτητο στάδιο για την ανάκτηση και τη διατήρηση της υγείας των ασθενών. Η συμβολική αξία του χώρου ενισχύεται με τα χάλκινα γλυπτά του Wive Larsson, τα οποία αντιπροσωπεύουν τα τέσσερα στοιχεία της φύσης, καθώς μέσω του μεταλλικού πλέγματος των παραθύρων, και των κιγκλιδωμάτων που περιβάλλουν ένα μέρος της αυλής, αποδίδεται η αναπαράσταση δέντρων, ενισχύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την παρουσία της φύσης στους χώρους της κλινικής (εικόνες 4.γ, 5.γ). Η αυλή του νοσοκομείου καθίσταται ως λειτουργικό και παράλληλα πνευματικό κέντρο, εκεί όπου η γη, το άγριο τοπίο, οι καλλιεργημένοι κήποι γίνονται ένα, δημιουργώντας έναν θεραπευτικό χώρο συγκέντρωσης για τους ασθενείς και θεραπευτές της κλινικής.⁷⁰ Εμπνευσμένος από την φιλοσοφία του Rudolf Steiner και των εφαρμογών της ανθρωποσοφίας, η αρχιτεκτονική του Asmussen θέτει τις βάσεις για το σχεδιασμό περιβάλλοντων που συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία της θεραπείας.

3.γ | Άποψη της κεντρικής αυλής του νοσοκομείου

4.γ | Η μεταγραφή των δέντρων σε μεταλλικό πλέγμα

5.γ | Τα χάλκινα γλυπτά του Wive Larsson, αντιπροσωπεύοντας τα τέσσερα στοιχεία της φύσης

⁷⁰ Gary J. Coates, “Erik Asmussen, architect”, Stockholm: Byggeförlagte, First Edition, Μάιος 1997, σελ. 124 – 149

Επιστημονικές ενδείξεις για την επανεμφάνιση της φύσης στους χώρους νοσηλείας

Με αφορμή την ίδρυση του Planetree Model καθώς και της αναγνώρισης των αποτελεσμάτων της ανθρωποσοφικής ιατρικής στην υγεία των ασθενών, με έντονο το θεραπευτικό στοιχείο της φύσης, ακαδημαϊκές έρευνες ξεκίνησαν να παρέχουν αξιόπιστα επιστημονικά στοιχεία για την αναγκαιότητα επανένταξης της φύσης και των κήπων στους χώρους νοσηλείας ως μέρος στη διαδικασία της θεραπείας. Η πρώτη έρευνα δημοσιεύεται με το άρθρο “ Roger S. Ulrich, *View through a Window May Influence Recovery from Surgery*” και πραγματοποιείται από τον καθηγητή αρχιτεκτονικής και ερευνητή, Roger S. Ulrich, το 1984, όπου απέδειξε με έρευνα σε νοσοκομείο της Πενσυλβάνια τα θεραπευτικά αποτελέσματα που έχουν οι προβολές προς τη φύση σε ασθενείς μετά από εγχείρηση. Συγκεκριμένα περιγράφει τα αποτελέσματα που είχαν οι οπτικές προβολές μετεγχειρητικών ασθενών σε στοιχεία της φύσης έναντι των εσωτερικών τοίχων του δωματίου, ανακαλύπτοντας τις αποκαταστατικές επιρροές της φύσης στην ψυχική διάθεση των ασθενών και κατ’ επέκταση στην σταδιακή και ολιστική καταπολέμηση της ασθένειας. Υποστηρίζει την αντιμετώπιση της ασθένειας ολιστικά, αναγνωρίζοντας την επίδραση της ψυχικής κατάστασης του ατόμου που νοσεί στη διαδικασία της θεραπείας, αποδεικνύοντας έτσι ότι η ένταξη της φύσης στους χώρους αυτούς αποτελεί μια ολιστική μέθοδος για την ταχύτερη ανάκαμψη των ασθενών από την ασθένεια.⁷¹

Η έρευνα του Ulrich αποτέλεσε την αφορμή για τη διεξαγωγή αρκετών μελετών με επίκεντρο τον ασθενή, παρέχοντας μέσω επιστημονικών ενδείξεων, τις θεραπευτικές ιδιότητες που προσφέρει η ένταξη των κήπων στους χώρους νοσηλείας. Η Rachel και Stephen Kaplan, αναγνωρισμένοι στον κλάδο της περιβαλλοντικής ψυχολογίας, διεξήγαγαν μια έρευνα σχετικά με την αξία της φύσης, στη δημιουργία ενός θεραπευτικού περιβάλλοντος καθώς και της επίδρασης της στην υγεία των ασθενών. Καθώς πλέον το νοσοκομείο ως αρχιτεκτονικός χώρος, χαρακτηρίζεται από τον ασθενή ως ένα μέρος πνευματικής κατάπτωσης, δημιουργώντας ένα αίσθημα αποξένωσης, η παραπάνω έρευνα εστίασε μέσα από τον κλάδο της ψυχοφυσιολογίας⁷², την αναζήτηση βαθύτερων ενδείξεων αντίδρασης του ασθενή σε σκηνές που απεικονίζουν ένα φυσικό τοπίο.⁷³ Σύμφωνα με τους Kaplan “η βλάστηση χρησιμεύει ως απορροφητής κραδασμών για το ανθρώπινο αισθητήριο σύστημα. Παρέχει την ευκαιρία για ανάρρωση από την συνεχή ψυχική εγρήγορση”⁷⁴. Το 1989 δημοσιεύουν το βιβλίο «Rachel Kaplan, Stephen Kaplan, *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*, Cambridge University Press, July 28, 1989», στο οποίο αναπτύσσουν τη Θεωρία Αποκατάστασης της Προσοχής (Attention restoration theory),

⁷¹ Roger S. Ulrich, “Health Benefits of Gardens in Hospitals”, άρθρο για το συνέδριο Plants for People στην διεθνή έκθεση Fiorade 2002, δημοσίευση άρθρου στο δίκτυο <https://www.researchgate.net/>, Ιανουάριος, 2002

⁷² “Η ψυχοφυσιολογία αποτελεί ειδικότητα του κλάδου της ψυχιατρικής, που διερευνά τις σχέσεις που αφορούν το φυσιολογικό και ψυχολογικό υπόστρωμα της ανθρώπινης συμπεριφοράς καθώς και αλληλεπίδρασης τους και στηρίζεται στην ολιστική αντιμετώπιση του ατόμου”. [Ορισμός από την 1^η θεματική ενότητα των διαλέξεων του μαθήματος Ψυχοφυσιολογίας. Φίλιππος Βλάχος, “Ψυχοφυσιολογία: Ορισμός, βασικές έννοιες, ιστορική αναδρομή, η πλευρική ασυμμετρία στο σύμπαν”, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας]

⁷³ Stephen Verderber, Ben J. Refuerzo, “Innovations in Hospice Architecture”, Taylor and Francis, 1st edition, March 7, 2006, σελ. 37

⁷⁴ M. Gharipour, C. Zimring, “Design of gardens in healthcare facilities”, άρθρο στο WIT Transactions on Ecology and the Environment, Vol 85, 2005

υποστηρίζοντας τα αυξημένα επίπεδα ανάκαμψης της υγείας των ασθενών μετά την επαφή τους με τη φύση ή σκηνές που κοιτάζουν σε αυτή. Η αποκαταστατική αυτή εμπειρία συνεπώς προσφέρεται μέσω του σχεδιασμού θεραπευτικών κήπων, οι οποίοι αποτελούν το μέσο της πνευματικής και σωματικής αποκατάστασης και ευεξίας των ασθενών.

Από τα μέσα του 1990, θεραπευτικοί κήποι ξεκίνησαν να σχεδιάζονται στους χώρους των νοσοκομείων. Η Αμερικάνικη Ένωση Αρχιτεκτόνων Τοπίου (American Society of Landscape Architects - ASLA) σε ετήσιο συνέδριο για την υγειονομική περιθαλψη και τον θεραπευτικό σχεδιασμό, καθιέρωσε σειρές διαλέξεων και εργαστηρίων (workshops) με σκοπό να προσφέρει περισσότερες γνώσεις σχετικά με το σχεδιασμό των θεραπευτικών κήπων. Εν συνεχεία, το 1999 ιδρύεται το Δίκτυο Θεραπευτικών Τοπίων (Therapeutic Landscape Network), μια αξιόπιστη βάση δεδομένων, προσφέροντας πλήθος πληροφοριών και έργων σχετικά με το σχεδιασμό θεραπευτικών κήπων σε νοσηλευτικά ιδρύματα, αποτελώντας μια πηγή γνώσεων για αρχιτέκτονες τοπίου, και όχι μόνο, που θα ήθελαν να ασχοληθούν με τη δημιουργία θεραπευτικών χώρων στον τομέα της περίθαλψης. Φτάνοντας στο 2003, η Σχολή του Βοτανικού Κήπου του Σικάγο, εγκαινιάζει ένα νέο μεταπτυχιακό πρόγραμμα ενός έτους, για τον σχεδιασμό κήπων στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης, αντλώντας φοιτητές από όλο τον κόσμο.⁷⁵ Μέχρι και σήμερα οι θεραπευτικοί κήποι έχουν αναγνωριστεί ως μια απαραίτητη μέθοδος στη διαδικασία θεραπείας των ασθενών, με βασικό κριτήριο σχεδιασμού να αποτελεί ο ίδιος ο ασθενής με την ολιστική ίαση του πνεύματος και σώματος του.

⁷⁵ Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, “Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces”, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013

Γ.2. Συνθετικές αρχές σχεδιασμού θεραπευτικών κήπων σε νοσηλευτικά ιδρύματα

Πρωταρχικός παράγοντας και βάση για τον σχεδιασμό ενός θεραπευτικού κήπου αποτελεί η αντιμετώπιση των ασθενών ολιστικά. Όπως έχει αποδειχθεί βάσει φιλοσοφικών αντιλήψεων ανά τους αιώνες, το σώμα και το πνεύμα πρέπει να θεωρούνται ως ένα. Ο θεραπευτικός κήπος πρέπει να αποτελεί ένα αναπόσπαστο κομμάτι της θεραπευτικής διαδικασίας, ένα ποιοτικό και μοναδικό χώρο, λαμβάνοντας υπόψη και τη σωματική αλλά και τη ψυχολογική κατάσταση του ασθενή, ανακουφίζοντας τον από συναισθήματα όπως το άγχος, η θλίψη και η μοναξιά. Για να χαρακτηριστεί θεραπευτικός ένας κήπος, δεν αρκεί, ένας αρχιτέκτονας, να έχει κατά τον σχεδιασμό του ως βάση αναφοράς μόνο ιστορικές αναφορές ως προς την αρχιτεκτονική των κήπων του παρελθόντος ή φιλοσοφικά κείμενα που αναδεικνύουν τη σχέση του πνεύματος και της φύσης και της θεραπευτικής της συμβολής στην ολιστική ίαση του ασθενή, αλλά πρέπει να αποτελεί ένα συνδυασμός των παραπάνω σε σχέση με τον ίδιο τον ασθενή, τις ανάγκες του, σωματικές και ψυχικές. Συνεπώς ο σχεδιασμός τους πρέπει να ιεραρχείται από στάδια, ξεκινώντας αρχικά με το άτομο που θα χρησιμοποιήσει τον κήπο, τις ανάγκες του ανάλογα με την σωματική και ψυχική του κατάσταση και την ενσωμάτωση συμβολικών καθώς και λειτουργικών στοιχείων, για την δημιουργία ενός θεραπευτικού συνόλου.⁷⁶

Πνέυμα του τόπου

Όλα τα στοιχεία που συνθέτουν έναν θεραπευτικό κήπο πρέπει να αποδίδουν ένα πνευματικό στοιχείο στο χώρο, ένα φορέα νοημάτων, αποτελώντας τον υποδοχέα της ψυχής του ασθενή, των σκέψεων του, της φαντασίας του και τα οποία πρέπει πηγάζουν από την ποιότητα του ίδιου του περιβάλλοντος. Ένας θεραπευτικός κήπος δεν πρέπει να καθίσταται ως «ένας χώρος με άψυχη γεωμετριοποιημένη παρουσία, αλλά ως μια φανέρωση στο πνεύμα και την ψυχή του θεατού του».⁷⁷ Ένας θεραπευτικός κήπος πρέπει να χαρακτηρίζεται ως ένας τόπος ίασης, ψυχικής και σωματικής, με την αρμονική σύνθεση όλων των στοιχείων της φύσης να συντελούν στη δημιουργία ενός εσωτερικού παραδείσου. Στόχος δεν είναι να δημιουργηθεί ένας επιπλέον κλινικός χώρος, αλλά ένα μοναδικό μέρος στο οποίο εξασφαλίζεται και η σωματική αλλά και η ψυχική ίαση του ασθενή.

Λειτουργικά ζητήματα σχεδιασμού ενός θεραπευτικού κήπου

Σημαντικό μέρος στη διαδικασία σχεδιασμού ενός θεραπευτικού κήπου είναι η λειτουργικότητα του. Είναι απαραίτητο να είναι προσβάσιμος από όλους τους ασθενείς λαμβάνοντας υπόψη τη σωματική τους ανάγκη καθώς και την ψυχολογική τους κατάσταση. Βασικά λειτουργικά ζητήματα κατά τον σχεδιασμό αποτελούν επίσης, η τοποθεσία και η πρόσβαση στον κήπο, η οπτική επαφή από και προς αυτόν, και τέλος η γενική διάταξη του. Η δομή του θεραπευτικού κήπου οφείλει να δημιουργεί διαφορετικές εμπειρίες με κατευθυνόμενες θέες, περιοχές αυτοσυγκέντρωσης, καθώς και σημεία εστίασης.⁷⁸

Τοποθεσία και προσβασιμότητα: Η εύρεση του κήπου και η πρόσβαση σε αυτόν, αποτελούν τη βάση για τον σχεδιασμό ενός θεραπευτικού κήπου. Θέλοντας να διατηρηθεί το αίσθημα της ηρεμίας και της γαλήνης που προσφέρει η επαφή με τη φύση, η τοποθέτηση του συνίσταται να βρίσκεται σε σημεία με εμφανή ορατότητα από το εσωτερικό του κτιρίου, συνήθως σε κοντινή απόσταση από την κεντρική είσοδο του νοσοκομείου ή από τις πτέρυγες των ασθενών, καθώς οι ασθενείς που θα έχουν πρόσβαση στον κήπο, άμεση ή έμμεση, να μπορούν να μεταβούν με ευκολία σε αυτόν. Ένας θεραπευτικός κήπος πρέπει να απευθύνεται προς όλους τους ασθενείς, ανεξαρτήτως σωματικής ή ψυχικής κατάστασης. Με σκοπό να διατηρηθεί η θεραπευτική δύναμη και υπόσταση της φύσης στην πνευματική ίαση του ατόμου, κατά τον σχεδιασμό του κήπου είναι απαραίτητο να προβλεφθούν οι κατάλληλες αποστάσεις, μήκη και πλάτη, για την πρόσβαση ασθενών με αναπηρικά αμαξίδια καθώς και άλλες σωματικές δυσκολίες.

Προτροπή για άσκηση και περιήγηση: Η άσκηση συνδέεται με ένα φάσμα σημαντικών οφελών για την υγεία των ασθενών, σωματικών αλλά κυρίως ψυχολογικών. Αρκετές μελέτες έχουν δείξει τα οφέλη της φυσικής άσκησης στη μείωση των επιπέδων της κατάθλιψης, καθώς έχει προταθεί ότι η τακτική άσκηση είναι εξίσου σημαντική και αποτελεσματική με οποιαδήποτε μορφή ψυχοθεραπείας. Καθώς η κατάθλιψη είναι μια διαδεδομένη μορφή ψυχικής νόσου στους ασθενείς, ο σχεδιασμός χώρων για περίπατο και άσκηση κρίνεται αναγκαίος, στοχεύοντας στη βελτίωση της ψυχολογικής τους κατάστασης. Βασικό κριτήριο κατά τον σχεδιασμό του κήπου για την προώθηση της άσκησης και της περιήγησης μέσα σε αυτόν, αποτελεί ο ίδιος ο ασθενής. Οι χώροι κίνησης και οι χώροι που σχεδιάζονται για άσκηση, πρέπει να διευκολύνουν την πρόσβαση και την ανεξαρτησία των ασθενών που χρησιμοποιούν αναπηρικά αμαξίδια. Ο σχεδιασμός τους πρέπει να αποδίδει ένα φυσικό αποτέλεσμα και να μιμείται τις διαδικασίες που συμβάλλουν σε ένα φυσικό τοπίο, με ξεκάραθαρες χειρονομίες, ενσωματώνοντας την καμπύλη ως βασικό εργαλείο σχεδιασμού, για τη δημιουργία ενός νέου σκηνικού με χώρους που συντελούν στην ψυχική και σωματική βελτίωση των ασθενών.⁷⁹

⁷⁶ Mara Eckerling, “Guidelines for Designing Healing Gardens”, Journal of Therapeutic Horticulture, Vol. 8, Therapeutic Landscapes: Designing Gardens for Health and Healing, Published by: American Horticultural Therapy Association, 1996

⁷⁷ Νικήτας Χιωτίνης, “Η φαντασιακή διάσταση του χώρου και ο ελληνικός Τόπος”, Αθήνα, Φεβρουάριος 2002, σελ. 2, σύμφωνα με το βιβλίο: Gaston Bachelard, “Η ποιητική του χώρου”

⁷⁸ Mara Eckerling, “Guidelines for Designing Healing Gardens”, Journal of Therapeutic Horticulture, Vol. 8, Therapeutic Landscapes: Designing Gardens for Health and Healing, Published by: American Horticultural Therapy Association, 1996

⁷⁹ Clare Cooper Marcus, Marni Barnes, “Healing Gardens: Therapeutic Benefits and Design Recommendations”, John Wiley & Sons, Inc., 605 Third Avenue, New York, 1999

Χώροι για απομόνωση και περισυλλογή: Η ανάκτηση της πνευματικής κατάστασης των ασθενών, καθίσταται ένα από τα βασικά ζητήματα κατά τον σχεδιασμό των θεραπευτικών κήπων. Η ιδιωτικότητα είναι ένα από τα στοιχεία που αναζητά ο ασθενής κατά την επαφή του με τον κήπο, καθώς συντελεί στην επαναφορά της ψυχολογικής του κατάστασης. Για την απόδοση ενός νέου θεραπευτικού τόπου, είναι απαραίτητο να σχεδιαστεί ένα μέρος στο οποίο ο ασθενής μπορεί να απομονωθεί και να αποκτήσει ξανά τον έλεγχο. Η χρήση στοιχείων όπως δέντρα, φυτά και τοιχία πρέπει να σχεδιάζονται με φυσικό τρόπο, ώστε να αποδίδουν ένα φυσικό αποτέλεσμα στη δημιουργία ενός ιδιωτικού χώρου, λύτρωσης και θεραπείας.⁸⁰

Συνομιλία με τη φύση: Όπως έχει αναφερθεί στα προηγούμενα κεφάλαια η επαφή με τη φύση μπορεί να προσφέρει θεραπευτικά αποτελέσματα στην υγεία και ευημερία ενός ατόμου. Η διέγερση των αισθήσεων, η εσωτερική αναζήτηση, η πνευματική γαλήνη, η μείωση του άγχους, είναι ορισμένα στοιχεία που ενεργοποιούνται από την επαφή μας με τη φύση. Η δημιουργία ενός καταπράσινου τοπίου μέσα στον κήπο, μέσω της σύνθεσης και ποικιλίας διαφορετικών μοτίβων φυτών και δέντρων, χρωμάτων και υφών, συνθέτουν έναν τόπο, μέσα στον οποίο ο ασθενής μπορεί να περιηγηθεί, να απομονωθεί και να θεραπευτεί. Κάθε ένα από τα στοιχεία της φύσης που μπορεί να χρησιμοποιηθεί μεταφέρει νοήματα, διατηρώντας ενεργό το πνευματικό στοιχείο του κήπου, καταδεικνύοντας παράλληλα την σχέση και τη θεραπευτική τους συμβολή στην πνευματική ζωή του ασθενή. Τα δέντρα συμβολίζουν την δύναμη και τη σταθερότητα, συγκεκριμένα τα αιωνόβια δέντρα συμβολίζουν την επιμονή και ανανέωση, τα λουλούδια αντίθετα την ευθραυστότητα της ζωής. Η χρήση πέτρινων στοιχείων καταδεικνύουν τη δύναμη και την αντοχή, συνώνυμα με την επιμονή του ασθενή κατά τη διαδικασία της ανάκαμψης του.⁸¹

Αστικός εξοπλισμός κήπου: Κατά τον σχεδιασμό ενός θεραπευτικού κήπου, ο αστικός εξοπλισμός πρέπει να βελτιώνει την εμπειρία του ασθενή κατά την επαφή και περιήγηση του μέσα στον κήπο καθώς επίσης πρέπει να διαμορφώνεται και ανάλογα με τις ανάγκες των ασθενών που θα τον χρησιμοποιήσουν. Τα καθιστικά συνίσταται να είναι ελαφριάς κατασκευής, κινητά και να τοποθετούνται σε σημεία σκίασης καθώς σε χώρους εστίασης μέσα στον κήπο. Οι φόρμες των καθιστικών πρέπει να ενισχύουν την αλληλεπίδραση μεταξύ των ασθενών και παράλληλα να προσφέρουν ιδιωτικότητα, σε όσους χρειάζονται σημεία μέσα στον κήπο για απομόνωση. Ο φωτισμός αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο καθώς διαμορφώνει το συνολικό ύψος του κήπου. Επιδαπέδια φωτιστικά πρέπει να χρησιμοποιούνται στους χώρους κίνησης, με τα ψηλά φωτιστικά να χρησιμοποιούνται σε σημεία του κήπου για την ενίσχυση και την ομοιόμορφη κατανομή του φωτός μέσα στον κήπο, προσφέροντας παράλληλα αίσθημα ασφάλειας στους περιηγητές. Σημεία σήμανσης, όπως πινακίδες, πρέπει να τοποθετούνται στον κήπο προσφέροντας προσανατολισμό και ασφάλεια κατά την περιήγηση του ασθενή μέσα στον κήπο.

Η ενσωμάτωση και ενεργοποίηση όλων των αισθήσεων του ασθενή κατά την περιήγηση του μέσα στον κήπο, καθιστά την εμπειρία μέσα στον χώρο πληρέστερη και ολοκληρωμένη. Η ενεργοποίηση κάθε μιας αίσθησης ξεχωριστά και της ανάλυσης της μέσω των υφών, των χρωμάτων και των εποχιακών αλλαγών μέσα στον κήπο, συντελεί πιο αποτελεσματικά στη διαδικασία της επούλωσης.

Όραση: Ένας θεραπευτικός κήπος πρέπει να χαρακτηρίζεται από ποικιλία ως προς στις υφές, τα χρώματα καθώς και στα σχήματα που τον διαμορφώνουν. Οπτικά, η μορφή του κήπου πρέπει να ενθαρρύνει τους ασθενείς να εισέλθουν σε αυτόν, με σκοπό να ανακαλύψουν τα στοιχεία που τον συνθέτουν, να απομονωθούν, να νιώσουν ασφάλεια και ηρεμία, λαμβάνοντας τα θεραπευτικά οφέλη που προσφέρει η επαφή με τη φύση. Οι υφές των φυτών και των δέντρων, της πλακόστρωσης καθώς και άλλων υλικών που εντάσσονται στον κήπο, δημιουργούν μια παλέτα χρωμάτων, ενεργοποιώντας τις αισθήσεις των ασθενών. Ο κήπος πρέπει να παραμένει πάντα ενεργός και να διαμορφώνεται ανάλογα με την εποχή, κρατώντας με αυτό τον τρόπο το ενδιαφέρον των ασθενών να εισέρχονται πιο συχνά στον κήπο και να απολαμβάνουν τα οφέλη που προσφέρει. Η αλλαγή αυτή επιτυγχάνεται μέσα από την ποικιλία των δέντρων και των φυτών που χρησιμοποιούνται και ως προς το είδος και ως προς τα χρώματα που διαθέτουν. Η φύση είναι ένας πίνακας γεμάτος από χρώματα διαμορφώνοντας τόσο τις σκέψεις όσο και τα συναισθήματα ενός ατόμου. Ανάλογα με τον ασθενή που θα χρησιμοποιήσει τον κήπο πρέπει να διατηρείται και η αντίστοιχη χρωματική παλέτα. Ζεστά χρώματα όπως το πορτοκαλί, το κόκκινο, το κίτρινο προκαλούν συνήθως αισθήματα ηρεμίας, ζεστασιάς και ευθυμίας. Αντίστοιχα ψυχρές αποχρώσεις όπως το μπλε και το πράσινο, απευθύνονται κυρίως σε βαθύτερα στρώματα αισθημάτων, όπως η πίστη, η ελπίδα και η επούλωση.⁸²

Ακοή: Η ένταξη του υγρού στοιχείου, αποτελεί βασικό κριτήριο κατά τον σχεδιασμό ενός θεραπευτικού κήπου, συντελώντας στην πνευματική ενίσχυση του χώρου. Το νερό συμβολίζει έννοιες όπως η κάθαρση, η αναγέννηση και η εσωτερική αναζήτηση, με τον ήχο του να προσφέρει στον ασθενή ψυχική υγεία και εσωτερική γαλήνη. Καθώς αποτελεί πόλο έλξης για τους ασθενείς, η τοποθέτηση του πρέπει να ενισχύει κατά το άκουσμα του το αίσθημα της περιήγησης και της ανακάλυψης. Η δημιουργία ενός καταπράσινου τοπίου, με την κατάλληλη επιλογή δέντρων και φυτών, ενισχύει το θεραπευτικό άκουσμα της φύσης, αφυπνίζοντας τις αισθήσεις του ασθενή. Η ελαχιστοποίηση του θορύβου αποτελεί ένα βασικό στοιχείο κατά τον σχεδιασμό των θεραπευτικών κήπων. Ο αστικός θόρυβος, μηχανήματα του νοσοκομείου, υποβαθμίζουν την ποιότητα του κήπου. Με την ενσωμάτωση των παραπάνω στοιχείων και της δημιουργίας διαφορετικών επιπέδων έντασης ανάλογα με την ποιότητα που αποδίδεται σε κάθε σημείο, καθιστά θεραπευτική την εμπειρία του ασθενή κατά την περιήγηση του μέσα στον κήπο.

⁸⁰ Μαρία Γιδάρáκου, “Αρχιτεκτονική τοπίου θεραπευτικών- νοσηλευτικών κήπων: ρόλος, λειτουργίες και αρχές σχεδιασμού”, Διδακτορική διατριβή, Γεωπονική Σχολή Α.Π.Θ., Επibλέπων καθηγητής: Τσαλκίδης Ι., Θεσσαλονίκη, 2008

⁸¹ Clare Cooper Marcus, “Healing Gardens in Hospitals”, κείμενο στο ηλεκτρονικό περιοδικό Interdisciplinary Design and Research, Volume I, Issue I: Design and Health, January, 200

⁸² “Η ψυχολογία του χρώματος: Πώς τα χρώματα επηρεάζουν τα συναισθήματά μας”, άρθρο στην ιστοσελίδα <https://www.psychologynow.gr/>, Ιούνιος, 2019

Όσφρηση: Η αρωματοθεραπεία συντελεί στην ψυχική υγεία των ασθενών, καθώς φυτά και βότανα με συγκεκριμένες μυρωδιές, χαρακτηρίζονται ως αντικαταθλιπτικά, χαλαρωτικά και αναζωογονητικά. Τα αρώματα από τριαντάφυλλο, χαμομήλι, φασκόμηλο, πεύκο και μέντα χαρακτηρίζονται ως αντικαταθλιπτικά. Αρώματα από λεβάντα, θυμάρι και βασιλικό συντελούν στην απαλλαγή από το στρες και βοηθούν στην ενίσχυση των αισθημάτων ηρεμίας και χαλάρωσης. Αρκετά είναι τα αρωματικά φυτά που χρησιμοποιούνται από τους θεραπευτές ως μέσο για να διεγείρουν την μνήμη και να ενεργοποιήσουν τις αναμνήσεις και τα συναισθήματα που δημιουργούσαν συγκεκριμένα αρώματα φυτών στους ασθενείς, στοχεύοντας στην αποφυγή συγκεκριμένων συναισθημάτων που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια μιας ασθένειας.⁸³

Αφή: Η κηπουρική θεραπεία αποτελεί μέρος της θεραπευτικής διαδικασίας, συντελώντας στην σωματική υγεία των ασθενών. Καθιστά επίσης την αφορμή ώστε οι ασθενείς να ενισχύσουν το αίσθημα της αφής. Είναι σημαντικό μέρος της διαδικασίας οι ασθενείς να μπορούν να αγγίζουν και να αισθάνονται τα όσα απλά βλέπουν. Ποικιλίες στις υφές των φυτών και δέντρων, καθώς άλλων υλικών που χρησιμοποιούνται στον κήπο, αποτελούν το κλειδί για τη δημιουργία διαφορετικών τύπων εμπειριών. Για την επίτευξη των παραπάνω, βασικός παράγοντας αποτελεί η θερμοκρασία του κήπου. Ο ήλιος, η κατάλληλη επιλογή δέντρων για τη δημιουργία σκίασης, συντελούν στη διατήρηση των επιπέδων της θερμοκρασίας και της υγρασίας, και της δημιουργίας των ιδανικών συνθηκών, ενθαρρύνοντας συνεπώς τους ασθενείς να βρίσκονται στον κήπο και να μπορούν να αισθανθούν τα όσα βλέπουν.

Γεύση: Η επιλογή των φυτών και βοτάνων που θα τοποθετηθούν στον κήπο, κρίνεται αναγκαία, λόγω της τοξικότητας ή πιθανών αλλεργιογόνων ιδιοτήτων που μπορεί κάποια από αυτά να διαθέτουν. Αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα στο σχεδιασμό του κήπου, ειδικά αν ο θεραπευτικός κήπος προορίζεται για ασθενείς, όπως παιδιά ή άτομα με άνοια.

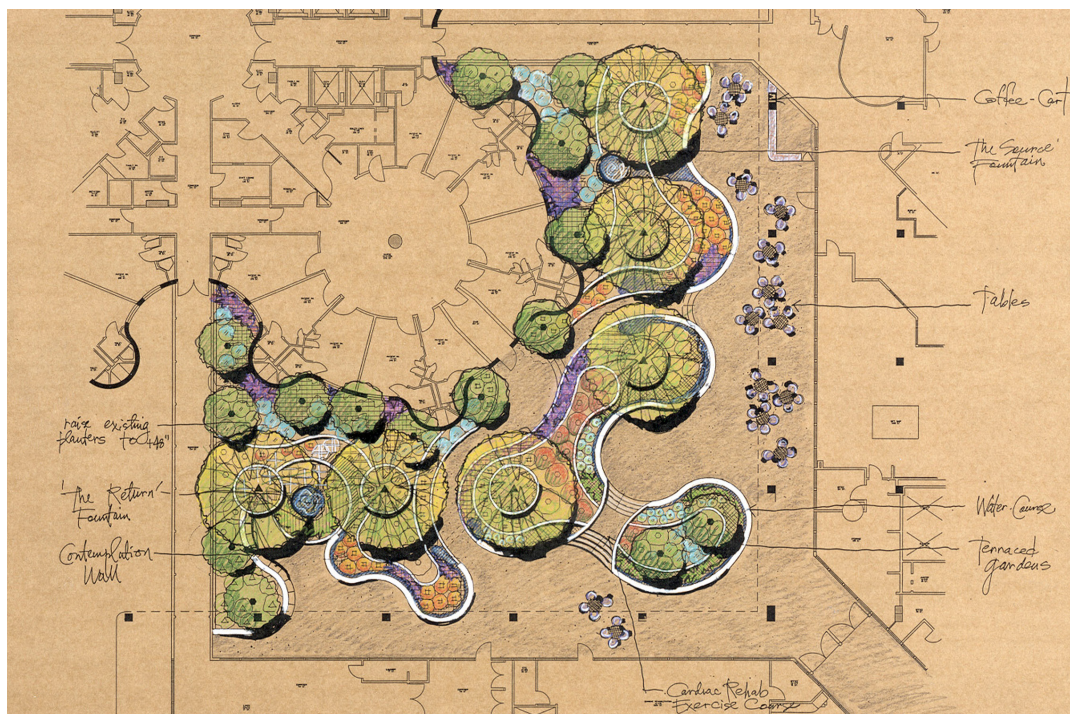
| *Banner Good Samaritan Medical Center Healing Garden* |

⁸³ Mara Eckerling, “Guidelines for Designing Healing Gardens”, Journal of Therapeutic Horticulture, Vol. 8, Therapeutic Landscapes: Designing Gardens for Health and Healing, Published by: American Horticultural Therapy Association, 1996

Ο θεραπευτικός κήπος του νοσοκομείου Banner Good Samaritan Medical Center, στο Phoenix της Αριζόνα, σχεδιάζεται αρχικά το 1998 σε συνεργασία των Floor & Ten Eyck, του αρχιτεκτονικού γραφείου Orcutt/Winslow και του καλλιτέχνη Joan Baron και επανασχεδιάζεται το 2005 από την ομάδα αρχιτεκτόνων τοπίου Floor Associates. Το νέο σχέδιο του κήπου βασίστηκε στη δημιουργία ενός κήπου ενεργοποίησης των αισθήσεων (multi-sensory garden). Σχεδιάζεται στον τελευταίο όροφο του συγκροτήματος του νοσοκομείου και οριοθετείται από τρία διώροφα κτίρια και από έναν πύργο δώδεκα ορόφων, με τους θαλάμους των ασθενών να έχουν πλήρη θέα προς τον κήπο (εικόνα 6.γ). Λαμβάνοντας ως άξονα σχεδιασμού το σχήμα του πύργου, καμπυλόμορφα χαμηλά τοιχία σχεδιάζονται σε διαφορετικά ύψη προσδίδοντας ροϊκότητα στο συνολικό σχέδιο του κήπου (εικόνα 7.γ).⁸⁴ Ο κήπος σχεδιάστηκε προσφέροντας πρόσβαση σε όλους τους ασθενείς του νοσοκομείου, προβλέποντας, με τις κατάλληλες κλίσεις, μήκη και πλάτη των διαδρόμων και των ραμπών, την πρόσβαση και κίνηση αναπηρικών αμαξιδίων.

Η φιλοσοφία πίσω από το σχεδιασμό του κήπου αναδεικνύει τη θεραπευτική συμβολή της φύσης στη διατήρηση του πνεύματος του ατόμου. Χαρακτηριστικό στοιχείο αποτελεί η συμβολική αξία του νερού μέσα στον κήπο, συμβολίζοντας τον Κύκλο της Ζωής. Τα διαφορετικά στάδια της ζωής του ανθρώπου, από τη γέννηση έως τον θάνατο, συμβολίζονται μέσα από τρία μέρη, ξεκινώντας από την “πηγή”, με την τοποθέτηση ενός σιντριβανιού που συμβολίζει την γέννηση, ακολουθώντας τη ροή των χαμηλών τοιχίων – καθισμάτων, σχεδιάζεται περιμετρικά, το ποτάμι της ζωής, καταλήγοντας στην “επιστροφή”, σε ένα δεύτερο σιντριβάνι που τοποθετείται στον κήπο, συμβολίζοντας τον θάνατο και την αναγέννηση. Η ύπαρξη του νερού διεγείρει όλες τις αισθήσεις, συντελώντας στη δημιουργία μιας ξεχωριστής εμπειρίας από την επαφή του ασθενή με τις θεραπευτικές ιδιότητες που προσφέρει η συμβολική αξία του νερού μέσα στον κήπο.

6.γ| Σχέδιο ένταξης του θεραπευτικού κήπου

⁸⁴ <https://floorassociates.com/portfolios/banner-good-samaritan-healing-garden/>

Η επαφή με τη φύση, όπως έχει υποστηριχθεί και από τον παρελθόν μπορεί να προσφέρει θεραπευτικά αποτελέσματα στην υγεία και ευημερία ενός ατόμου. Συνεπώς η δημιουργία ενός καταπράσινου τοπίου με ποικιλίες στις υφές και τα χρώματα φυτών και δέντρων, καθώς και της επιλογής συγκεκριμένων βοτάνων, αποτέλεσαν το βασικότερο στοιχείο κατά τον σχεδιασμό του θεραπευτικού κήπου. Χρησιμοποιούνται φυτά και βότανα με φαρμακευτικά χαρακτηριστικά, καθώς τα φυτά και τα δέντρα, χρησιμοποιούνται με βάση το θερμό κλίμα της περιοχής καθώς και της παραγωγής χρωμάτων, ανθών και αρωμάτων καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Η χρήση του πρασίνου στον κήπο αποκτά και συμβολικό ρόλο καθώς λόγω και του κυκλικού ροϊκού σχήματος του κήπου και των διαφορετικών, μικρής διαφοράς, επιπέδων που δημιουργούνται εσωτερικά αυτού, ψηλά δέντρα τοποθετούνται κεντρικά και στην απόληξη του ψηλότερου κυκλικού σημείου, συμβολίζοντας το δέντρο της ζωής (εικόνα 8.γ).

7.γ| Η καμπύλη ως βασικό εργαλείο σχεδιασμού. Στο χαμηλότερο επίπεδο διακρίνεται το ποτάμι της ζωής και στο ψηλότερο επίπεδο το δέντρο της ζωής

8.γ| Η συμβολική τοποθέτηση των δέντρων στον κήπο

Η άσκηση στο φυσικό τοπίο, αποτέλεσε ένα απαραίτητο στάδιο στην ανάρρωση των ασθενών καθώς συνδέεται με ένα φάσμα σημαντικών οφελών για την υγεία τους, σωματικών αλλά κυρίως ψυχολογικών. Οι υψομετρικές διαφορές που δημιουργούνται μέσα στον κήπο, μέσω των ραμπών και των σκαλοπατιών, χρησιμεύουν ως εργαλείο άσκησης ανάρρωσης ασθενών από καρδιακές παθήσεις. Η σχέση μεταξύ του εσωτερικού και εξωτερικού χώρου, ήταν πρωτίστης σημασίας κατά τον σχεδιασμό του κήπου και για ασθενείς που δεν έχουν την δυνατότητα να έρθουν σε άμεση επαφή με τον κήπο, αλλά να μπορούν να έχουν πλήρη θέα και να απολαύσουν τη φύση, εσωτερικά του νοσοκομείου. Η διάταξη των καθιστικών είναι ελεύθερη μέσα στον χώρο σε αντίθεση με τα χαμηλά τοιχεία που έχουν σχεδιαστεί και ως κάθισμα, προσφέροντας άμεση επαφή των ασθενών με τη φύση, προτρέποντας τους να αγγίξουν και να αισθανθούν τα θεραπευτικά οφέλη της.

Η ένταξη της τέχνης μέσα στον κήπο, αποτέλεσε ένα επιπλέον στοιχείο για τη δημιουργία ενός θεραπευτικού συνόλου. Το στούντιο Baron σχεδίασε 9 κολώνες, ενταγμένες στον κήπο, και τις μετέτρεψε σε έργα από πλακίδια με μοτίβα χρωμάτων και υφών, προσδίδοντας νόημα και ζωντάνια στον κήπο (εικόνα 9.γ). Κατά μήκος της κάθε κολώνας σχεδιάζονται “οι κύκλοι της σοφίας” και προσαρμόζονται πάνω σε κάθε μια προς τιμήν αγαπημένων ατόμων των ασθενών. Το συνολικό αποτέλεσμα του κήπου διαμορφώνει ένα ξεχωριστό θεραπευτικό τοπίο, όπου με τον αρμονικό συνδυασμό των στοιχείων της φύσης, συντελεί στην ίαση της ψυχής και σώματος των ασθενών.⁸⁵

9.γ| Η μετατροπή μέρους από τις κολώνες, σε έργα υφής και χρώματος

⁸⁵ Dr. Sima Pouya, Prof. Dr. Öner Demirel, “Hospital Rooftop Garden”, άρθρο στο περιοδικό Sanat ve Tasarım Dergisi, Volume 7, Issue 1, 2017, σελ. 159 - 161

Γ.3. Η ασθένεια ως το επίκεντρο σχεδιασμού θεραπευτικών κήπων σήμερα.
Ολιστική αντιμετώπιση ψυχής και σώματος

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΙ ΚΗΠΟΙ για

Αρκετές έρευνες αναδεικνύουν την θεραπευτική συμβολή της φύσης σε ασθενείς που έχουν διαγνωστεί με καρκίνο. Κατά το σχεδιασμό θεραπευτικών κήπων, επίκεντρο αποτελεί η ασθένεια του ατόμου και οι επιπτώσεις στην ψυχική του υγεία, με αποτέλεσμα να υπάρχουν κάποια στάδια της ασθένειας στα οποία πρέπει να δίνεται περισσότερη προσοχή.

Η **ιδιωτικότητα** είναι ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει έντονα ασθενείς που είναι αντιμέτωποι με τον καρκίνο. Στάδια της θεραπείας, όπως χημειοθεραπείες, η έντονη ακτινοβολία, επιδρούν στη ψυχολογία των ασθενών, δημιουργώντας χαμηλή αυτοπεποίθηση και τάσεις φυγής και απομόνωσης από πολυπληθείς δημόσιους χώρους. Η δημιουργία χώρων συνεπώς για απομόνωση και περισυλλογή είναι ένα απαραίτητο στοιχείο κατά τον σχεδιασμό των θεραπευτικών κήπων για ασθενείς με καρκίνο. Ο **σχεδιασμός χώρων για περίπατο και σωματική άσκηση** έχει αποδειχθεί πως βελτιώνει την ψυχολογική και σωματική κατάσταση των ασθενών, από αισθήματα όπως κατάθλιψη, κόπωση και ναυτία. Η **δημιουργία χώρων στάσεων** ανά μικρές αποστάσεις κρίνεται απαραίτητη, καθώς η κόπωση είναι ένα από τα βασικά συμπτώματα της ασθένειας. Η τοποθεσία του κήπου καθώς και οι **οπτικές φυγές προς το καταπράσινο τοπίο από τα δωμάτια των ασθενών**, αποτελεί το βασικότερο στάδιο πριν τον σχεδιασμό του θεραπευτικού κήπου, κυρίως για ασθενείς με περιορισμένη σωματική δραστηριότητα λόγω της θεραπείας του διανύουν. **Ποικιλία ως προς τις υφές και τα χρώματα** των δέντρων και των φυτών που χρησιμοποιούνται, δημιουργούν ακουστικές και οπτικές οάσεις, προσφέροντας στον ασθενή ψυχική ηρεμία και γαλήνη. Συμπληρωματικά, απαραίτητο στάδιο αποτελεί η **δημιουργία σημείων σκίασης** μέσα στον κήπο, αναγκαία για τους ασθενείς, καθώς το άμεσο ηλιακό φως πρέπει να αποφεύγεται κατά την παραμονή τους στον κήπο. Συνεντεύξεις με ασθενείς φανερώνουν την θεραπευτική συμβολή της φύσης στην ψυχική τους κατάσταση κατά τη διαδικασία της θεραπείας από την ασθένεια, καθώς και της αναγκαιότητας που αισθάνονται για την καθημερινή επαφή τους με τη φύση.⁸⁶

A
Σ
Θ
Ε
N
E
I
Σ

M
E

K
A
P
K
I
N
O

| *Thea and James Stoneman Healing Garden - Dana-Farber Cancer Institute* |

⁸⁶ Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, “Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces”, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013

Ο θεραπευτικός κήπος Thea and James Stoneman, σχεδιάζεται το 2011 στην κλινική Dana Farber Cancer Institute, στη Βοστώνη, από την ομάδα αρχιτεκτόνων τοπίου IBI Placemaking και προορίζεται για την ίαση του πνεύματος ασθενών με καρκίνο (εικόνα 10.γ).

Κύριος στόχος του θεραπευτικού κήπου είναι η δημιουργία ενός φυσικού τοπίου, προσφέροντας έναν θεραπευτικό χώρο στους ασθενείς για ψυχική ηρεμία και γαλήνη. Ο θεραπευτικός κήπος σχεδιάζεται στον εσωτερικό χώρο του νοσοκομείου, και εκτείνεται στο γωνιακό τμήμα του τρίτου και τέταρτου ορόφου με ύψος 5μιση μέτρων (εικόνα 11.γ). Η είσοδος στον κήπο γίνεται μέσω ενός προθάλαμου, εμποδίζοντας μέσω ενός συστήματος αερισμού, την ανάμειξη του αέρα των χώρων της κλινικής, με τον κήπο (εικόνα 12.γ). Η διαφάνεια χαρακτηρίζει τους τοίχους περιμετρικά του κήπου, επιτρέποντας την μέγιστη διέλευση του φωτός κατά τη διάρκεια της μέρας (εικόνα 13.γ). Χαμηλά πέτρινα τοιχεία, σε συνδυασμό με στοιχεία πρασίνου, καθορίζουν την πορεία μέσα στον κήπο, δημιουργώντας χώρους, στους οποίους ο ασθενής μπορεί να απομονωθεί, να ηρεμήσει και να “θεραπευτεί”. Η σύνθεση και η ποικιλία διαφορετικών μοτίβων φυτών και δέντρων, χρωμάτων και υφών, όπως μπαμπού, εποχιακά χρωματιστά φυτά όπως η λεβάντα, συμβολίζουν τη δύναμη, τη μακροζωία και την αιωνιότητα, καταδεικνύοντας ταυτόχρονα τη θεραπευτική συμβολή της φύσης στην πνευματική ζωή του ασθενή.

Η ανάκτηση της πνευματικής κατάστασης των ασθενών ήταν κύρια προτεραιότητα κατά τον σχεδιασμό του θεραπευτικού κήπου. Καθώς η ασθένεια αποτελείται από στάδια που επηρεάζουν και τη σωματική αλλά και την ψυχολογική υγεία των ασθενών, με αισθήματα όπως η κόπωση, η αδυναμία έκθεσης στο άμεσο ηλιακό φως καθώς και αλλαγές στην εξωτερική εμφάνιση, η πρόβλεψη της εξέλιξης της ασθένειας και των επιπτώσεων στην υγεία των ασθενών, οδήγησε στον σχεδιασμό ενός προφυλαγμένου χώρου, με άμεση θέα προς το καταπράσινο τοπίο του κήπου, φιλοξενώντας ασθενείς σε προχωρημένο στάδιο της ασθένειας (εικόνα 14.γ).⁸⁷

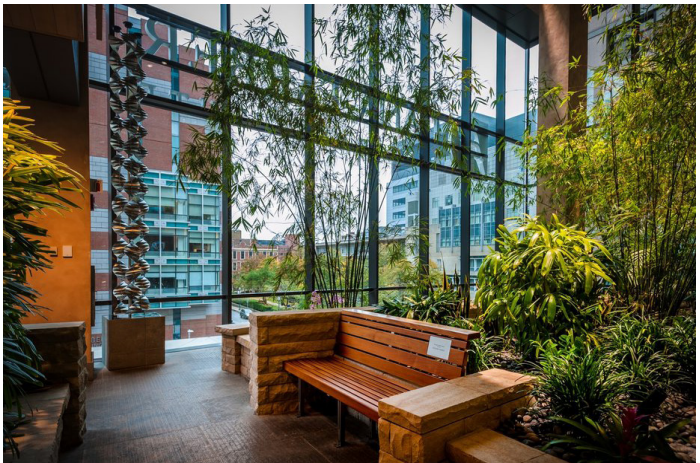
10.γ| Σχέδιο ένταξης του κήπου

11.γ| Άποψη του κήπου
εξωτερικά του νοσοκομείου

12.γ| Άποψη μέρους του κήπου με την
κεντρική είσοδο να διακρίνεται στα
αριστερά

13.γ| Άποψη μέρους του κήπου και η σχέση του με τον εξωτερικό χώρο
του νοσοκομείου

14.γ| Άποψη από το εσωτερικό του ειδικά
σχεδιασμένου χώρου για ασθενείς σε
προχωρημένο στάδιο της ασθένειας

⁸⁷ <https://ibiplacemaking.com/project/the-stoneman-healing-garden/>

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΙ ΚΗΠΟΙ για

Άτομα που πάσχουν από άνοια και συγκεκριμένα από την νόσο του Alzheimer, χαρακτηρίζονται με συμπτώματα που περιλαμβάνουν σταδιακή επιδείνωση των ικανοτήτων τους, προσβάλλοντας κυρίως τη νοητική τους λειτουργία, με αλλαγές στη ψυχολογική τους κατάσταση καθώς και της αίσθησης του χώρου και του χρόνου. Ο εγκέφαλος συνεπώς του ασθενή δεν μπορεί να συνθέσει χρονικά γεγονότα, επηρεάζοντας τη βραχυπρόθεσμη μνήμη σε αντίθεση με την μακροχρόνια μνήμη να διατηρείται κατά τη διάρκεια της ασθένειας. Σημειώνονται αλλαγές στην προσωπικότητα του ασθενή, με αισθήματα όπως συνεχές άγχος, οξυθυμία και κατάθλιψη. Η ψυχική κατάσταση του ασθενή παίζει σημαντικό ρόλο κατά τη διάρκεια της ασθένειας καθώς επηρεάζεται άμεσα από το περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται. Έρευνες έχουν δείξει ότι η επαφή των ασθενών με Alzheimer με τη φύση κατέχει θεραπευτικό ρόλο στην υγεία τους και πλέον η ένταξη της, υπό τη μορφή θεραπευτικών κήπων, κρίνεται απαραίτητη στους χώρους νοσηλείας. Βασικός άξονας σχεδιασμού είναι η δημιουργία ενός θεραπευτικού τόπου, ελευθερίας και ηρεμίας, με στόχο την αισθητηριακή διέγερση των ασθενών. Καθώς οι ασθενείς χάνουν σταδιακά την ικανότητα τους να θυμούνται γεγονότα και να τα κατατάσσουν χρονικά, η επαφή τους με τον κήπο πρέπει να τους βοηθήσει να “ανακαλύψουν” ξανά τον εαυτό τους και να μειώσουν τα όποια αρνητικά συναισθήματα έχουν δημιουργηθεί από την ασθένεια.⁸⁸

Κατά τον σχεδιασμό ενός θεραπευτικού κήπου για ασθενείς με Alzheimer, βασικό κριτήριο αποτελεί η **απλή και ξεκάθαρη δομή** του. Ο κήπος πρέπει να χαρακτηρίζεται από **απλές γεωμετρίες**, καθώς οι ασθενείς αντιμετωπίζουν δυσκολία στην ταυτόχρονη αναγνώριση καμπυλόγραμμων και ευθύγραμμων μορφών. **Η είσοδος και η έξοδος στον κήπο πρέπει ιδανικά να είναι μία και πάντα εμφανής** από οποιοδήποτε σημείο, παρέχοντας στους ασθενείς αυτονομία και προσανατολισμό μέσα στον κήπο. **Χώροι σκίασης**, όπως πέργκολες, δημιουργούν ένα κατώφλι, ένα προστατευμένο μέρος στο οποίο ο ασθενής μπορεί να σταθεί, να απολαύσει το τοπίο και να αποφασίσει αν θα το ανακαλύψει. **Ευδιάκριτες περιπατητικές διαδρομές, με σημεία εστίασης και αναφοράς**, όπως πινακίδες και σήματα, αποτελούν βασικό στάδιο κατά το σχεδιασμό του θεραπευτικού κήπου, καθώς είναι απαραίτητο ο ασθενής να αισθάνεται ασφάλεια και να έχει τον πλήρη έλεγχο του προσανατολισμού του μέσα σε αυτόν. Η δομή του μοναστηριακού κήπου αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα θεραπευτικού κήπου, με τη δημιουργία ενός περικλειστού χώρου, ιερού, με την κεντρική τοποθέτηση ενός σημείου αναφοράς, παρέχοντας προσανατολισμό και ανεμπόδιστη θέα προς το καταπράσινο τοπίο. Τα **όρια** του κήπου πρέπει να είναι ευδιάκριτα, παρέχοντας προστασία και όχι αισθήματα όπως ο εγκλεισμός και η απομόνωση, με την **κλίμακα του χώρου** να διατηρείται μικρή έτσι ώστε ο ασθενής να νιώθει οικειότητα και ασφάλεια μέσα στον κήπο.

Η διέγερση της μνήμης αποτελεί ένα σημαντικό στάδιο κατά τον σχεδιασμό του κήπου. Η άσκηση είναι ένα από τα στοιχεία που βελτιώνουν τη ψυχολογική και σωματική υγεία των ασθενών, ειδικότερα με την **κηπουρική θεραπεία** να κρίνεται ως η κατάλληλη δραστηριότητα για την βελτίωση της σωματικής κατάστασης τους και το βασικότερο της βελτίωσης της μνήμης τους, καθώς και της απαλλαγής τους από αισθήματα όπως το άγχος και ο φόβος. Η δημιουργία τέτοιων χώρων με σκοπό την ενασχόληση των ασθενών με τον κήπο, μέσω της καλλιέργειας λαχανικών, βοτάνων, εποχιακών φυτών, προσφέρουν στους ασθενείς ένα αίσθημα σκοπού και σπουδαιότητας στη ζωή τους.

⁸⁸ Μαρία Γιδαράκου, “Αρχιτεκτονική τοπίου θεραπευτικών- νοσηλευτικών κήπων: ρόλος, λειτουργίες και αρχές σχεδιασμού”, Διδακτορική διατριβή, Γεωπονική Σχολή Α.Π.Θ., Επιβλέπων καθηγητής: Τσαλικίδης Ι., Θεσσαλονίκη, 2008

Η αρωματοθεραπεία, με τη συγκεκριμένη επιλογή φυτών, όπως το τριαντάφυλλο και το γιασεμί και κυρίως **επιλογές μη τοξικών φυτών**, βοηθούν, σε συνδυασμό με την κηπουρική θεραπεία, στην ενεργοποίηση αναμνήσεων και συναισθημάτων που δημιουργούσαν συγκεκριμένα αρώματα φυτών στους ασθενείς.⁸⁹ Οι παραπάνω προτάσεις, οργανώνουν έναν άξονα σχεδιασμού θεραπευτικών κήπων στοχεύοντας στην ολιστική αντιμετώπιση ασθενών που έχουν διαγνωστεί με τη νόσο Alzheimer.

⁸⁹ Μαρία Γιδαράκου, “Αρχιτεκτονική τοπίου θεραπευτικών- νοσηλευτικών κήπων: ρόλος, λειτουργίες και αρχές σχεδιασμού”, Διδακτορική διατριβή, Γεωπονική Σχολή Α.Π.Θ., Επιβλέπων καθηγητής: Τσαλικίδης Ι., Θεσσαλονίκη, 2008

| *Abe's Garden: Alzheimer's and Memory Care Center of Excellence* |

Η κλινική Abe's Garden, σχεδιάζεται στην πόλη Nashville, στις ΗΠΑ, το 2015, από την ομάδα Manuel Zeitlin Architects, με σκοπό να προσφέρει ένα ολιστικό πρόγραμμα θεραπείας για άτομα που έχουν διαγνωστεί με Alzheimer. Θεωρώντας την φύση ως αναπόσπαστο παράγοντα στη διαδικασία της θεραπείας, και της θεραπευτικής σύνδεσης της φύσης με το πνεύμα του ατόμου, σχεδιάζεται κεντρικά του συγκροτήματος ένας κήπος με σκοπό να προσφέρει μια ολοκληρωμένη μορφή θεραπείας. Ο θεραπευτικός κήπος της κλινικής Abe's Garden σχεδιάζεται τον ίδιο χρόνο από την ομάδα αρχιτεκτόνων τοπίου Hawkins Partners Inc., προσφέροντας ένα χώρο συμβολικό, με στόχο τη διατήρηση της μνήμης των ασθενών (εικόνα 15.γ).

15.γ| Πανοραμική άποψη του κήπου

Η πρόσβαση αποτέλεσε ένα από τα βασικά κριτήρια κατά τον σχεδιασμό του κήπου. Με σκοπό την προσέγγιση όλων των ασθενών, καθώς και ασθενών με σωματικές ιδιαιτερότητες, ο κήπος σχεδιάστηκε προσφέροντας σε όλους τους ασθενείς τις θεραπευτικές ιδιότητες που προσφέρει η επαφή με τη φύση. Η δημιουργία σημείων σκίασης αποτέλεσε ένα σημαντικό στάδιο κατά τον σχεδιασμό του κήπου, με σκοπό να προσφέρει ένα προστατευμένο μέρος στους ασθενείς, για να σταθούν, να προστατευτούν από τον ήλιο και να απολαύσουν το τοπίο (εικόνα 16.γ). Με στόχο την ενεργοποίηση των αισθήσεων των ασθενών και κυρίως την διέγερση της μνήμης, στον κήπο σχεδιάστηκαν ευδιάκριτες ζώνες με σημεία εστίασης, προσφέροντας ασφάλεια και πλήρη προσανατολισμό των ασθενών κατά την περιήγηση τους στον κήπο. Το σχέδιο είναι απλό και ροϊκό, με την κεντρική τοποθέτηση ενός εκτεταμένου χώρου πρασίνου και τον σχεδιασμό έξι ζωνών περιμετρικά του κήπου, οι οποίες χωρίζονται με βάση τα τέσσερα στοιχεία της φύσης, συντελώντας στη δημιουργία ενός οικείου χώρου για πνευματική και σωματική ευεξία. Ο κήπος της γης, προσφέρεται ως χώρος “ανακάλυψης” της φύσης, συμβολίζοντας μέσω της σύνθεσης πέτρινων στοιχείων, τη γέφυρα μεταξύ της γης και του παραδείσου, αναδεικνύοντας παράλληλα τη σχέση και τη θεραπευτική συμβολή της φύσης στην πνευματική ζωή του ατόμου, μια αντίληψη που κυριαρχούσε κατά τον σχεδιασμό των ιαπωνικών θεραπευτικών

κήπων (εικόνα 17.γ). Ο κήπος του αέρα, αποσκοπεί στην διέγερση των αισθήσεων των περιηγητών, ενισχύοντας μέσω της σύνθεσης ποικίλων φυτών και δέντρων, με αντιθέσεις χρωμάτων και υφών, το θεραπευτικό άκουσμα της φύσης, συμβάλλοντας στη διατήρηση του πνεύματος των ασθενών. Η τοποθέτηση στοιχείων νερού μέσα στον κήπο, προσφέρει στους ασθενείς ψυχική ηρεμία και γαλήνη. Η δημιουργία του κήπου του νερού, συμβολίζει την κάθαρση και την εσωτερική αναζήτηση, αποτελώντας πόλο έλξης για τους ασθενείς που αναζητούν ένα σημείο απομόνωσης και περισυλλογής μέσα στον κήπο. Με σκοπό την ενίσχυση της αλληλεπίδρασης μεταξύ των ασθενών, σχεδιάστηκαν χώροι διάδρασης, καθώς με τον σχεδιασμό του κήπου της φωτιάς, συμβολίζοντας, την θέληση και την ελπίδα για ζωή, ενθαρρύνει την επικοινωνία των ασθενών, μέσω της ζεστασιάς που προσφέρει η δημιουργία του εξωτερικού τζακιού στον κήπο.⁹⁰

16.γ| Η χρήση του στεγάστρου ως ένας προστατευμένος χώρος κίνησης και στάσης

17.γ| “Ο κήπος της γης” και ο συμβολισμός πίσω από την τοποθέτηση των πέτρινων στοιχείων

⁹⁰ Mihaela Zamfir Grigorescu, Mihai-Viorel Zamfir, Maria Moglan, “Garden as Therapeutic tool in Alzheimer’s Disease”, κείμενο στο συνέδριο: 32nd International Conference of Alzheimer’s Disease International, Kyoto, Japan, April, 2017

Η αλληλεπίδραση των ασθενών με τη φύση, διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στην πνευματική ευεξία των ασθενών. Συνεπώς η δημιουργία ενός καταπράσινου τοπίου, με τη χρήση ποικίλων και μη τοξικών αρωματικών φυτών, τοποθετήθηκαν στον κήπο ως μέσο για τη διέγερση της μνήμης των ασθενών. Η κηπουρική θεραπεία, μέσω της καλλιέργειας λαχανικών και φυτών, αποτέλεσε μια από τις δραστηριότητες βελτίωσης της φυσικής και ψυχολογικής κατάστασης των ασθενών (εκόνες 18.γ, 19.γ). Η αρωματοθεραπεία σε συνδυασμό με την εφαρμογή της κηπουρικής θεραπείας, ήταν δύο βασικές δραστηριότητες μέσα στον κήπο που συντελούσαν ολιστικά στην ψυχική και σωματική υγεία των ασθενών. Ο θεραπευτικός κήπος της κλινικής, χαρακτηρίζεται ως «ένα μέρος που δεν προστατεύει τους ανθρώπους από τη ζωή, αλλά τους εμπλέκει και γίνονται ένα με αυτή».⁹¹

18.γ| Η κηπουρική θεραπεία ως μέσο για τη διέγερση της μνήμης και της βελτίωσης της ψυχολογικής κατάστασης των ασθενών

19.γ| Μέρος από τις καλλιέργειες των φυτών του κήπου, με τον σχεδιασμό τους να απευθύνεται και σε ασθενείς με αναπηρικά αμαξίδια

⁹¹ Robin Donovan, “Abe’s Garden Pushes Memory Care Boundaries”, άρθρο στο περιοδικό Environments for Aging (EFA), March 15, 2016

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΙ ΚΗΠΟΙ για

Τα παιδιά αποτελούν μια ιδιαίτερη κατηγορία ασθενών, τα οποία λόγω διανοητικών και αναπτυξιακών δυσκολιών καθώς και σωματικών προβλημάτων, απαιτούν συνήθως μακροχρόνια νοσηλεία σε ένα νοσοκομείο. Για τα παιδιά ο χώρος του νοσοκομείου φαντάζει ξένος και ανοίκειος, μέσα στον οποίο αναπτύσσουν το αίσθημα του φόβου και της απομόνωσης. Αρκετές μελέτες έχουν αναδείξει τον θεραπευτικό ρόλο του κήπου και ευρύτερα της φύσης στην βελτίωση της ψυχικής και σωματικής υγείας των παιδιών, κυρίως από τον τρόπο με τον οποίο έλκονται με τη φύση και τα συναισθήματα που τους δημιουργεί η επαφή τους με αυτή. Για το σχεδιασμό ενός θεραπευτικού κήπου είναι απαραίτητο να δοθεί προσοχή στις ιδιαιτερότητες και τις δυνατότητες του παιδιού. Η άσκηση μέσα στον κήπο αποτελεί ένα σημαντικό μέσο βελτίωσης της πνευματικής και σωματικής τους υγείας. Η κηπουρική θεραπεία, το παιχνίδι, η αισθητηριακή διέγερση, αποτελούν ένα μέρος από τα εργαλεία των θεραπειών για να διερευνήσουν την ψυχολογία του παιδιού, καθώς αυτά σχετίζονται με το υποσυνείδητο και το ενεργοποιούν, προβάλλοντας συναισθήματα όπως η επιθετικότητα, η θλίψη και ο φόβος. Συνεπώς η ένταξη των παραπάνω είτε μεμονωμένα ή σε συνδυασμό, αποτελούν βασικοί παράγοντες κατά τον σχεδιασμό ενός θεραπευτικού κήπου για παιδιά.⁹²

Το σχέδιο του κήπου πρέπει να **απλό, κατανοητό και ροϊκό**, με ομαλές μεταβάσεις μεταξύ των χώρων, ώστε να τα παιδιά που βιώνουν καθημερινά τον χώρο να αισθάνονται άνετα και οικεία για να τον ανακαλύψουν. Η **πρόσβαση και η κίνηση** αποτελούν πρωταρχικό στάδιο κατά τον σχεδιασμό του θεραπευτικού κήπου καθώς η δομή του πρέπει να ενθαρρύνει τα παιδιά με σωματικές δυσκολίες να περιηγηθούν μέσα στον κήπο, αποκτώντας ξανά το αίσθημα αυτονομίας και ελέγχου κατά την κίνηση τους μέσα σε αυτόν. Ράμπες ήπιας κλίσης, καθίσματα, επιφάνειες, πρέπει να προβλέπονται ώστε ο κήπος να είναι προσβάσιμος σε όλα τα παιδιά και κυρίως αυτών με ειδικές ανάγκες. Είναι βασικό μέσα στον κήπο να δημιουργούνται **διαφορετικές ποιότητες χώρων**. Παιδιά που βιώνουν σοβαρές ασθένειες και με κύριο αντίκτυπο στην ψυχική τους υγεία, χρειάζονται χώρους για απομόνωση, καθώς και χώρους στους οποίους δίνεται η δυνατότητα τα παιδιά να μιλήσουν με τους θεραπευτές για τα αισθήματά τους. Καθώς τα παιδιά περνούν αρκετές ώρες κάτω από το φως του ήλιου, είναι απαραίτητο να σχεδιάζονται **χώροι σκίασης**, προσφέροντας οπτική καθώς και σωματική ανακούφιση. **Το παιχνίδι και η κηπουρική** αποτελούν τις βασικότερες δραστηριότητες μέσα στον κήπο, καθώς συντελούν στην πνευματική και σωματική ευεξία των παιδιών, αποβάλλοντας αισθήματα όπως το άγχος και η απομόνωση. Ο σχεδιασμός τέτοιων χώρων πρέπει να αποδίδει ένα φυσικό αποτέλεσμα και παράλληλα λειτουργικό, ενθαρρύνοντας και παιδιά με αναπηρία ή χαμηλή αυτοπεποίθηση να συμμετέχουν ενεργά στις παραπάνω δραστηριότητες. Βασικό είναι όλος ο εξοπλισμός που θα υπάρχει στον κήπο να είναι κατάλληλος για παιδιά με σωματικές δυσκολίες, οι φόρμες των καθιστικών να ενθαρρύνουν την κοινωνική αλληλεπίδραση, με βασικό κριτήριο να είναι μεταβλητά ώστε να δημιουργούν διαφορετικά σκηνικά με βάση τις διαφορετικές ανάγκες των χρηστών.

Τα παιδιά κατά τη διάρκεια τους μέσα στον κήπο **είναι απαραίτητο να βιώνουν τη φύση**. Στοιχεία όπως βράχια, θάμνοι, δέντρα και φυτά, η δημιουργία χώρων με νερό, συνθέτουν έναν τόπο, ενθαρρύνοντας τα παιδιά να τον επισκεφθούν και να τον ανακαλύψουν. Τα φυτά πρέπει να επιλέγονται προσεκτικά, καθώς πρέπει να αποφεύγονται τα δηλητηριώδη και αυτά που έχουν αγκάθια. **Το χρώμα** είναι ένα από τα στοιχεία που διεγείρει τις αισθήσεις των παιδιών. Χρωματικές αντιθέσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να τονίσουν την μετάβαση μεταξύ των χώρων που δημιουργούνται μέσα στον κήπο. Ζεστά

⁹² Ahmet Tuğrul Polat, Sertaç Güngör, Metin Demir, “The Design Principles of Therapeutic Gardens”, International Journal of Landscape Architecture Research, December 2017, σελ.39

χρώματα όπως το κόκκινο και το πορτοκαλί μπορούν να κυριαρχούν στα σημεία με έντονη δραστηριότητα, ενώ ψυχρά χρώματα όπως το μπλε και το πράσινο, σε χώρους που προορίζονται για την πνευματική ανάρρωση των παιδιών. Ποικιλία στις υφές, στις φόρμες και τα χρώματα των φυτών, των επιφανειών και των αντικειμένων που συνθέτουν τον κήπο, δημιουργούν διαφορετικές ποιότητες χώρων και εμπειριών, κεντρίζοντας πάντα το ενδιαφέρον των παιδιών.⁹³ Για να συντελέσει ο κήπος θεραπευτικά στην πνευματική και σωματική υγεία των παιδιών, είναι απαραίτητο πριν τον σχεδιασμό του κήπου, αρχιτέκτονες τοπίου, γιατροί καθώς και ψυχολόγοι να περνούν χρόνο με τους ίδιους τους ασθενείς, προσφέροντας σε μέγιστο βαθμό τα θεραπευτικά οφέλη της φύσης στην ολιστική τους θεραπεία.

⁹³ Μαρία Γιδάρακου, “Αρχιτεκτονική τοπίου θεραπευτικών- νοσηλευτικών κήπων: ρόλος, λειτουργίες και αρχές σχεδιασμού”, Διδακτορική διατριβή, Γεωπονική Σχολή Α.Π.Θ., Επιβλέπων καθηγητής: Τσαλκίδης Ι., Θεσσαλονίκη, 2008

| *Olson Family Garden - St. Louis Children's Hospital* |

Ο θεραπευτικός κήπος Olson Family Garden σχεδιάζεται το 2000 από τον αρχιτέκτονα τοπίου Herb Schaal σε συνεργασία με το αρχιτεκτονικό γραφείο Mackey Mitchell Architects και τοποθετείται στο δώμα του 8^{ου} ορόφου του νοσοκομείου St. Louis Children's Hospital στην πολιτεία Missouri των ΗΠΑ, παρέχοντας μια φυσική απόδραση για τα παιδιά. Βασικοί άξονες σχεδιασμού ήταν η δημιουργία ενός καταπράσινου τοπίου, ενός καταφύγιου, στοχεύοντας στην ολιστική ίαση του πνεύματος των παιδιών. Η ομάδα σχεδιασμού δημιούργησε έναν τόπο ζωντανό, αποδίδοντας ποικίλες χωρικές ποιότητες, διεγείροντας παράλληλα τις αισθήσεις των μικρών ασθενών με σκοπό να βιώσουν ολιστικά την επαφή τους με τη φύση (εικόνα 20.γ, 21.γ).

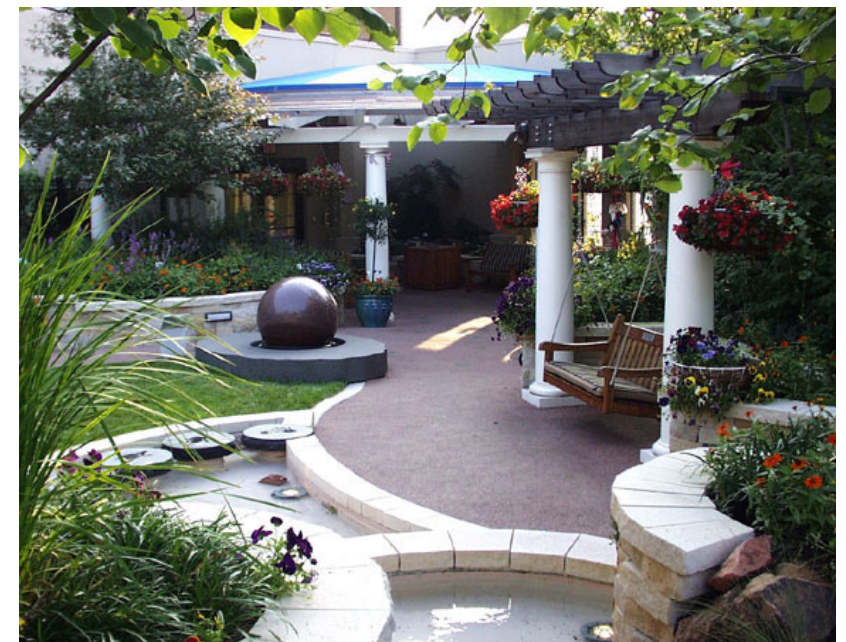

20.γ| Σχέδιο ένταξης του κήπου

21.γ| Πανοραμική άποψη του κήπου

Η πρόσβαση αποτέλεσε βασικό ζήτημα κατά τον σχεδιασμό του κήπου, ως παράγοντας σωματικός αλλά και ψυχικός, κυρίως για παιδιά με σωματικές δυσκολίες. Θέλοντας να δημιουργηθεί ένας χώρος προσβάσιμος απ' όλα τα παιδιά με την ενεργή συμμετοχή τους στον κήπο, επίπεδες και λείες επιφάνειες, διαφορετικών υφών και χρωμάτων, σχεδιάστηκαν έτσι ώστε να μπορούν να υποδεχθούν όλους τους ασθενείς και ταυτόχρονα να οριοθετήσουν τις διαφορετικές ποιότητες χώρων μέσα στον κήπο. Στην είσοδο του κήπου σχεδιάζεται ένας στεγασμένος χώρος προσφέροντας μια ομαλή μετάβαση από το εσωτερικό του νοσοκομείου προς το καταπράσινο τοπίο. Κοντά στην είσοδο τοποθετείται ένα γλυπτό, μια σφαίρα από γρανίτη που επιπλέει σε μια καμπύλη βάση με νερό. Τα παιδιά μπορούν να περιστρέψουν την σφαίρα. Η τοποθέτηση της μέσα στον κήπο εκτός από συμβολική σημασία, καθίσταται παράλληλα και λειτουργική, καθώς μέσω της περιστροφής της σφαίρας, στοχεύει ώστε τα παιδιά να επανακτήσουν το αίσθημα του ελέγχου και της ενδυνάμωσης, δηλώνοντας την αντίθεση με αισθήματα αδυναμίας και μοναξιάς σε άλλους τομείς, όπως της ασθένειάς τους (εικόνα 22.γ). Η καμπύλη χαρακτηρίζει τον κήπο, προσδίδοντας ροϊκότητα στο χώρο, με τη σύνθεση στοιχείων πρασίνου να συντελούν στη δημιουργία ομαλών μεταβάσεων μεταξύ των χώρων του κήπου, τονίζοντας παράλληλα την αντίθεση με τις αυστηρές γεωμετρίες του νοσοκομείου. Καθώς τα παιδιά περνούν αρκετό χρόνο μέσα στον κήπο, μεγάλη προσοχή δόθηκε ως προς τον σχεδιασμό ποικίλων καθιστικών χώρων. Σχεδιάζονται ξύλινα καθίσματα για ένα μέχρι τρία άτομα, κούνιες, καθώς και καμπύλες φόρμες χαμηλών πέτρινων πάγκων, με την ενσωμάτωση στοιχείων πρασίνου. Τοποθετούνται σε μικρές αποστάσεις μέσα στον κήπο, σε χώρους που προσφέρουν σκίαση, δίνοντας την ευκαιρία στα παιδιά να απολαμβάνουν το καταπράσινο τοπίο, από οποιοδήποτε σημείο του κήπου.⁹⁴

22.γ| Άποψη μέρος του κήπου, στο οποίο διακρίνονται το κατώφλι της εισόδου στον κήπο, η περιστρεφόμενη σφαίρα, καθώς και ο στεγασμένος χώρος στάσης με την ξύλινη κούνια

⁹⁴ <http://www.urbanroofgardens.com/the-roof-garden-at-st-louis-childrens-hospital/>

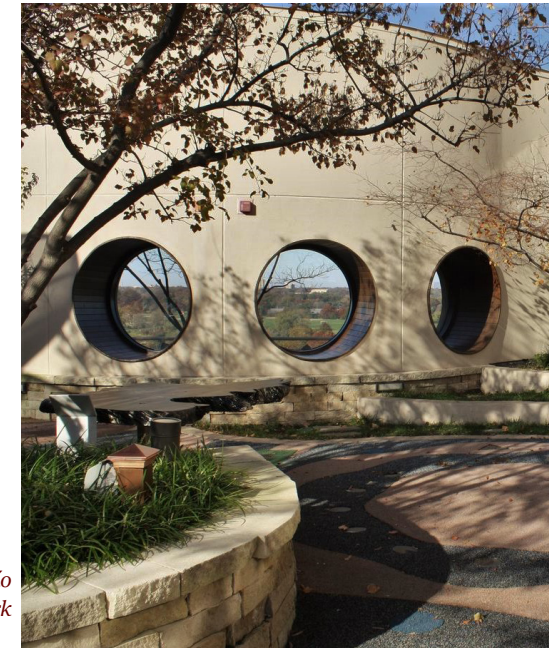
Μέρος του βορειοδυτικού τμήματος του κήπου, καταλαμβάνει ο σχεδιασμός μια μικρής “περίκλειστης” πλατείας, επενδυμένης με εικόνες του ηλιακού συστήματος, όπου στο κέντρο σχεδιάζεται ένα διαδραστικό ηλιακό ρολόι, με τα παιδιά να συμμετέχουν δημιουργώντας με τις σκιές τους μια συγκεκριμένη ώρα μέσα στη μέρα (εικόνα 23.γ). Παιδιά που βιώνουν σοβαρές ασθένειες και με κύριο αντίκτυπο στην ψυχική τους υγεία, χρειάζονται χώρους για απομόνωση, καθώς και χώρους στους οποίους δίνεται η δυνατότητα τα παιδιά να μιλήσουν με τους θεραπευτές για τα αισθήματά τους. Περιμετρικά της πλατείας, ένα μέρος καταλαμβάνει ο σχεδιασμός ενός τοίχου - καταφύγιο, με την ενσωμάτωση στρογγυλών ανοιγμάτων – καθισμάτων, προσφέροντας θέα προς την φύση, παρέχοντας κυρίως στους ασθενείς ένα μέρος στο οποίο μπορούν να απομακρυνθούν από τις υπόλοιπες δραστηριότητες του κήπου, με στόχο την ψυχολογική ανακούφιση τους από αρνητικά συναισθήματα όπως το άγχος (εικόνα 24.γ). Τα όρια του κήπου, ήταν μια σημαντική συνιστώσα κατά τον σχεδιασμό του θεραπευτικού κήπου, κυρίως λόγω της τοποθέτησης του στον 8ο όροφο του νοσοκομείου. Για να παρέχει ο κήπος ασφάλεια και προστασία, καθώς και να εκμεταλλευτεί τη θέα προς όλη την πόλη, σχεδιάζεται ένα διαφανές περίγραμμα ύψους 3 μέτρων, καθώς σειρές από ψηλά δέντρα τοποθετούνται περιμετρικά σε συγκεκριμένα σημεία τονίζοντας την απρόσκοπτη θέα προς την πόλη. Το στοιχείο του νερού διαδραματίζει σημαντικό ρόλο μέσα στον κήπο. Αποτελεί ένα από τα βασικά σχεδιαστικά εργαλεία στη σύνθεση του, διεγείροντας τις αισθήσεις των μικρών ασθενών οπτικά και ακουστικά, προσφέροντας τους ψυχική ηρεμία και γαλήνη. Η τοποθέτηση μικρών βρυσών σε συγκεκριμένα σημεία μέσα στον κήπο, ενισχύει το αίσθημα της ανακάλυψης και της περιήγησης. Κεντρικά του κήπου σχεδιάζεται μια μικρή λίμνη αποτελώντας διαδραστικό πόλο έλξης για τα παιδιά, με τη δυνατότητα να την διασχίσουν, πατώντας πάνω σε στρογγυλές χαραγμένες πέτρες με σχέδια ζώων, δίνοντας την ευκαιρία στα παιδιά να έρθουν σε άμεση επαφή με τα στοιχεία της φύσης (εικόνα 25.γ).⁹⁵

Μέσα στον κήπο δημιουργούνται χώροι για δραστηριότητες, ενθαρρύνοντας και παιδιά με αναπηρία να συμμετέχουν ενεργά. Η κηπουρική θεραπεία καθίσταται μια από τις θεραπευτικές δραστηριότητες που πραγματοποιείται στον κήπο με σκοπό την σωματική και πνευματική ανάκαμψη των μικρών ασθενών. Συνεπώς, η αλληλεπίδραση των παιδιών με τη φύση, αποτέλεσε βασικό στοιχείο στον σχεδιασμό του κήπου. Η δημιουργία ενός καταπράσινου τοπίου μέσω της σύνθεσης διαφορετικών μοτίβων δέντρων και αρωματικών φυτών, δημιούργησε συνολικά έναν ξεχωριστό τόπο, ένα καταφύγιο, με αντιθέσεις έντονων και φωτεινών χρωμάτων, αρωμάτων και υφών, μέσα στο οποίο τα παιδιά μπορούν να “ξεφύγουν” από την ασθένειά τους και να γίνουν ένα με τη φύση.

⁹⁵ Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, “Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces”, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013

23.γ| Ένα διαδραστικό τμήμα του κήπου, απεικονίζοντας το ηλιακό σύστημα

24.γ| Ο τοίχος - καταφύγιο, αποτελεί ένα σημείο απομόνωσης για τα παιδιά, με θέα το Forest Park

25.γ| Ένας εναλλακτικός τρόπος παιχνιδιού, ενθαρρύνοντας τα παιδιά να έρθουν πιο κοντά με τη φύση

Ο αρχιτεκτονικός αντικατοπτρισμός των φιλοσοφικών αντιλήψεων για την θεραπευτική συμβολή της φύσης στην ίαση ψυχής και σώματος στους χώρους των νοσηλευτικών ιδρυμάτων ανά τους αιώνες και ο ρόλος των συμβόλων.

Κατά την Αρχαιότητα η σχέση μεταξύ σώματος και ψυχής, αποτελεί ένα ζήτημα αντιπαράθεσης φυσιολόγων και φιλοσόφων, εδώ και αρκετούς αιώνες. Αρκετοί ήταν όμως οι φιλόσοφοι που θεώρησαν το σώμα και την ψυχή ως δύο στοιχεία αλληλένδετα, με την ασθένεια να προέρχεται από την διαταραχή της ισορροπίας μεταξύ αυτών των δύο. Σύμφωνα με τον Ιπποκράτη, κάθε νόσος ξεκινά πρωτίστως από την ψυχή καταλήγοντας εν συνεχεία στο σώμα. Χαρακτηριστικά στη συνέχεια ο Πλάτων υποστήριξε ότι ένα από τα σφάλματα κατά τη διαδικασία της ίασης των ασθενών, αποτελεί ο διαχωρισμός της ψυχής από το σώμα, με αποτέλεσμα ο θεραπευτής να δίνει κυρίως βάση στο σημείο που νοσεί, χωρίς την ολιστική αντιμετώπιση της ασθένειας. Ο άνθρωπος ‘δεν καθίσταται μόνο ως ένας ανατομικός και φυσιολογικός μηχανισμός, αλλά ως ένα ον που διακατέχεται από συναισθήματα και τα οποία όταν χάνουν τη μεταξύ τους ισορροπία, οδηγούν στον “τραυματισμό” της ψυχής και του σώματος του’.⁹⁶

Στα Ασκληπιεία, θεωρούμενα ως τα πρώτα αναρρωτήρια της αρχαιότητας αναγνωρίζεται από φιλόσοφους όπως ο Ιπποκράτης, η συμβολή της φύσης στη θεραπεία των ασθενών, καθώς για την αντιμετώπιση της ασθένειας ήταν βασικό και το ίδιο το κτίριο να είναι μέρος αυτής, αναδεικνύοντας το θεραπευτικό της πνεύμα. Τοποθετούνται συνεπώς μέσα στη φύση, διακρίνοντας ως προς τη δομή τους μια προσπάθεια ένταξης ως αναπόσπαστο κομμάτι του φυσικού τοπίου. Οι πεποιθήσεις του Ιπποκράτη σχετικά με την ασθένεια επικεντρώνονται στην δύναμη της φύσης και την επιρροή που έχει το περιβάλλον στην υγεία του ανθρώπου, οδηγώντας τον στο συμπέρασμα ότι τα θεραπευτήρια πρέπει να είναι ενταγμένα μέσα στη φύση με χαρακτηριστικά παραδείγματα, ανάμεσα σε άλλα, να αποτελούν το Ασκληπιείο της Επιδάου, της Κω και της Περγάμου. Οι κήποι παράλληλα στην Αρχαιότητα αναδεικνύουν την ανάγκη του ανθρώπου για τη δημιουργία μιας συνομιλίας θεραπευτικού χαρακτήρα με τη φύση στοχεύοντας στην ίαση του πνεύματός του. Τα στοιχεία του κήπου με έντονη συμβολική σημασία, όπως το νερό, τα φαρμακευτικά βότανα όπως η δάφνη, το ιεροβότανο κ.α., είναι εκείνα τα σύμβολα που επιστρατεύονται στην αρχιτεκτονική σύνθεση προκειμένου να ισχυροποιήσουν τη θεραπευτική διάσταση του κήπου. Η χρήση τους ως αναπόσπαστα συνθετικά στοιχεία των θεραπευτικών κήπων παραμένει μέχρι και σήμερα στοχεύοντας στην ενεργοποίηση των αισθήσεων του ασθενή, με σκοπό να δεχθεί τα θεραπευτικά οφέλη αυτής της ενεργοποίησης.

Από την Αρχαιότητα, ως γνωστόν, αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι έκφρασης εννοιών σε μία κοινωνία, ενσαρκώνονται μέσα από την αρχιτεκτονική με σκοπό την δημιουργία ενός ανώτερου πνευματικού κόσμου, με τη φύση να αποτελεί την μεγαλύτερη πηγή συμβολισμού καθώς τα στοιχεία της είναι αυτά που συνθέτουν το σύμπαν. Σύμβολο του σύμπαντος κατά την αρχαιότητα αποτελεί ο κήπος με το περιβάλλον του να διαμορφώνεται με τη χρήση στοιχείων της φύσης εκφράζοντας ανώτερες αξίες όπως η δύναμη, η επιμονή και ως σύμβολα απευθύνονται στην ψυχολογική σφαίρα συνθέτοντας έναν θεραπευτικό τόπο που συνομιλεί με τον ανθρώπινο ψυχισμό. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, τα στοιχεία – σύμβολα σύνθεσης των κήπων χρησιμοποιούνται σήμερα ως αναφορές κατά τον σχεδιασμό των θεραπευτικών κήπων στους χώρους νοσηλείας, προσδίδοντας έτσι μια πνευματική αξία στον χώρο.

Κατά τον Μεσαίωνα η φιλοσοφία που αναπτύσσεται αναφορικά με την ασθένεια καθώς και τις σχέσεις μεταξύ σώματος και πνεύματος, διακρίνεται από ένα έντονο θρησκευτικό πνεύμα. Η θεολόγος και ιατρός Hildegard von Bingen έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των φιλοσοφικών αντιλήψεων σχετικά με την ασθένεια και την προέλευση της θεραπείας. Έχοντας ως αναφορά τις απόψεις του Ιπποκράτη σχετικά με τη σχέση σώματος και ψυχής καθώς και τη δύναμη της φύσης στη διατήρηση της μεταξύ τους σχέσης, αγκαλιάζει τη σημασία της φύσης στην ίαση ταυτίζοντας την προέλευση της ως θεϊκή απόφαση. Πολλοί ήταν οι μοναχοί αργότερα που αναγνώρισαν τον θεό ως τον ιατρό των πάντων, θεωρώντας τα βότανα ως θεϊκό δημιούργημα και τα οποία συντελούσαν στην ίαση ψυχής και σώματος των αρρώστων, με αποτέλεσμα η φύση σταδιακά να θεωρηθεί ως το κυριότερο μέσο για τη θεραπεία.

Από τον μεσαίωνα έως τον 17^ο αιώνα η αρχιτεκτονική των μοναστικών θεραπευτηρίων και νοσοκομείων χρησιμοποιήθηκε ως έκφραση της θρησκευτικής πίστης η οποία αντικατοπτρίζεται και ως προς τον σχεδιασμό των θεραπευτικών κήπων στους χώρους αυτούς. Διακρίνουμε συνεπώς την ανάπτυξη ενός θεραπευτικού διαλόγου, για τη δημιουργία ενός συνολικά θεραπευτικού περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο ο ασθενής θεραπεύεται ψυχικά και σωματικά. Ένα κοινό στοιχείο ως προς τον σχεδιασμό αυτών των δύο είναι το περικλειστο, σταυροειδές σχήμα που χαρακτηρίζει τα μοναστικά θεραπευτήρια και νοσοκομεία καθώς και τους κήπους των θεραπευτηρίων, ο οποίος ενισχύεται με τα συμβολικά στοιχεία της φύσης, ως ένας σαφώς οριοθετημένος χωρικά παράδεισος. Ο διάλογος αυτός καλλιεργείται λόγω των θρησκευτικών αντιλήψεων σχετικά με τη θεραπεία από την ασθένεια, θέλοντας τη φύση ως το κυριότερο μέσο που συμβάλλει στη ίαση των ασθενών. Σταδιακά οι κήποι αποτέλεσαν στη μοναστική ιατρική ως το βασικότερο μέσο για την ολιστική θεραπεία των ασθενών, όπου σε συνδυασμό με το περικλειστο και σταυροειδές σχήμα των θεραπευτηρίων, να συντελέσουν στη δημιουργία ενός ολιστικά θεραπευτικού τύπου.

Η αισθητήρια αφύπνιση των ασθενών κατά την επαφή τους με τον κήπο του θεραπευτηρίου, αποτέλεσε ένα από τα βασικά συστατικά της θεραπείας. Βασικό ρόλο στην ενεργοποίηση των αισθήσεων του ασθενή αποτέλεσε ο συμβολισμός των στοιχείων του συνθέτουν τον κήπο, με τα δέντρα να αντιπροσωπεύουν την αιωνιότητα, τα φυτά την μακροζωία και το νερό να συμβολίζει την κάθαρση, συντελώντας έτσι στην ενεργοποίηση των αισθήσεων του ασθενή, ώστε να δεχθεί όλα τα θεραπευτικά τους οφέλη στην ίαση του πνεύματος του. Συμβολικό στοιχείο καθίσταται και η σταυροειδής μορφή των θεραπευτηρίων, τονίζοντας με αυτόν τον τρόπο το έντονο θρησκευτικό πνεύμα που διέπει ένα μεγάλο μέρος του Μεσαίωνα.

Κατά τον 18^ο αιώνα, τα κείμενα του Γάλλου φιλόσοφου Jean-Jacques Rousseau και του Γερμανού συγγραφέα Johann Wolfgang von Goethe, σχετικά με την άρρηκτη θεραπευτική σχέση φύσης και πνεύματος, θα αποτελέσουν την αφορμή για τη διαμόρφωση ενός έντονου πνεύματος σχετικά με τη συμβολή της στην ίαση. Η παραπάνω θέση σε συνδυασμό με κείμενα του Γερμανού θεωρητικού Christian Cay Lorenz για την αξία των κήπων στην ενεργοποίηση της μνήμης, της ψυχικής διάθεσης και των συναισθημάτων, αποτέλεσαν την αφορμή ώστε η ασθένεια από τον 18^ο αιώνα να επικεντρωθεί κυρίως στον ψυχισμό του ασθενή, θεωρώντας την σωματική ασθένεια ως έκφραση της ψυχικής νόσου, θέτοντας παράλληλα τις βάσεις για την ένταξη των κήπων ως αναπόσπαστο μέρος του θεραπευτικού περιβάλλοντος στους χώρους των ασύλων.

⁹⁶ Άννα Ντίζου, “Όταν η ψυχή πονά το σώμα υποφέρει”, άρθρο στον ιστότοπο Ψυχορροπία, Ιούλιος, 2017

Κατά τον 19^ο αιώνα, με την αναγνώριση της σημασίας των κήπων στη διατήρηση της ψυχής των ασθενών και με αφορμή τη φιλοσοφική θέση του Benjamin Rush για την ολιστική θεραπευτική δράση της εργασίας των ασθενών στους κήπους των θεραπευτηρίων, δημιουργείται ένας νέος άξονας, μια νέα φιλοσοφική προσέγγιση, από τον Γάλλο γιατρό Philippe Pinel και τον Άγγλο φιλόδοξο William Tuke, γνωστή και ως ηθική μεταχείριση, με την ασθένεια από τον 19^ο αιώνα να αντιμετωπίζεται όχι μόνο ψυχικά αλλά και σωματικά, μέσα από την άμεση επαφή και εργασία των ασθενών στη φύση η οποία εκτός από πνευματική καταπράυνση προσέφερε και σωματική ενδυνάμωση. Οι παραπάνω αντιλήψεις έθεσαν τις βάσεις ώστε οι κήποι να αποτελέσουν σταδιακά ένα αναπόσπαστο μέρος για την ολιστική θεραπεία των ασθενών όχι μόνο στα άσυλα αλλά και στους χώρους των νοσοκομείων.

Από τον 18^ο αιώνα μέχρι και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ο σχεδιασμός των νέων ασύλων βασίζεται στην ανάδειξη της θεραπευτικής συμβολής των κήπων στην υγεία των ψυχικά ασθενών, με τον σχεδιασμό τους να αγκαλιάζει τη φύση αλλά ταυτόχρονα να ανοίγεται σε αυτή, σε μια προσπάθεια ένταξης τους ως αναπόσπαστο μέρος του φυσικού τοπίου, διακρίνοντας έτσι μια μετάβαση από το περίκλειστο θρησκευτικό και ανώτερα πνευματικό σχεδιασμό των θεραπευτηρίων του Μεσαίωνα, σε μια νέα μορφή, σε έναν νέο διάλογο με το φυσικό τοπίο.

Στην Ευρώπη του 19ου αιώνα διακρίνουμε ως προς τον τομέα της κηποτεχνίας την ανάπτυξη ενός ρομαντικού και νατουραλιστικού άξονα ως προς τον σχεδιασμό των φυσικών τοπίων. Ο σχεδιασμός αυτός διακρίνεται από την απόδοση ενός φυσικού αλλά σχεδιασμένου αποτελέσματος, μια ελευθερία στη σύνθεση χωρίς τις αυστηρές γεωμετρικές που επικρατούσαν κατά τον Μεσαίωνα και την Αναγέννηση. Αντίστοιχα με τους θεραπευτικούς κήπους νοσοκομείων και ασύλων, αυτή η επιρροή διακρίνεται κυρίως ως προς το φυσικό τοπίο που διαμορφώνεται περιμετρικά των θεραπευτηρίων, με τους κήπους να διατηρούν συνήθως κατά τον σχεδιασμό τους μια απλοποιημένη μορφή των κήπων της Αναγέννησης. Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα μέχρι και τον 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο, αναγνωρίζεται η σημασία του σχεδιασμού, για τη δημιουργία χώρων ικανών να θεραπεύσουν, πάντα υπό τον άξονα της αξίας της φύσης για τη δημιουργία ενός συνολικά θεραπευτικού περιβάλλοντος, καθώς πλέον ως προς τη δομή των νοσοκομείων βλέπουμε ένα πλήρες άνοιγμα προς τη φύση, το οποίο γίνεται κατανοητό και ως προς τα ανοίγματα στην όψη, με σκοπό ο ασθενής να δεχτεί όλα τα θεραπευτικά της οφέλη. Η γενικότερη αυτή αντίληψη επικράτησε κατά τον σχεδιασμό νοσοκομείων και ασύλων μέχρι και λίγο πριν το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου πολέμου, όπου διακρίνεται έντονα ο θεραπευτικός ρόλος των κήπων και η επιρροή των φιλοσοφικών αντιλήψεων στην αρχιτεκτονική δομή των κτιρίων. Αναπτύσσεται έτσι σταδιακά ένας διάλογος μεταξύ του σχεδιασμού των θεραπευτικών κήπων και των νοσηλευτηρίων, για τη δημιουργία ενός συνολικά θεραπευτικού χώρου.

Η αξία των συμβόλων που εκφράζουν τα στοιχεία της φύσης μέσα στον κήπο, για τη διατήρηση της ψυχής και πνεύματος του ασθενή, έχει αναγνωριστεί ήδη από την Αρχαιότητα. Ωστόσο από την περίοδο του 18^{ου} αιώνα μέχρι και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα δεν διακρίνεται κάποια έμφαση ως προς τα σύμβολα που εκφράζουν τα στοιχεία της φύσης, και αυτό διότι τα θεραπευτικά της οφέλη στην ίαση θα επέλθουν μέσα από την ουσιαστική επαφή των ασθενών με αυτή, μέσω δηλαδή της καλλιέργειας των φυτών και των δέντρων που συνθέτουν τον κήπο.

Από τα μέσα 20^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα οι φιλοσοφικές πεποιθήσεις σχετικά με την άρρηκτη σύνδεση φύσης – πνεύματος, μετά το πέρας του 2^{ου} Παγκοσμίου πολέμου σταδιακά εγκαταλείφθηκαν, με τον διαχωρισμό τους, να αποτελέσει και μια από τις αφορμές ώστε η φύση σταδιακά να χάσει κάθε θεραπευτικό της νόημα ως μέρος των θεραπευτικών δομών. Αυτό διακρίνεται μέχρι και σήμερα καθώς οι παραπάνω πεποιθήσεις θεωρήθηκαν μη επιστημονικές, με το σύγχρονο βιοϊατρικό μοντέλο θεραπείας να στηρίζεται στον δεισμό του Καρτέσιου, θεωρώντας την ψυχή ως μια ξεχωριστή οντότητα, και το ανθρώπινο σώμα ως «μηχανή», με την δυσλειτουργία της να οδηγεί στην νόσο. Συνεπώς η ιατρική επιστήμη στρέφει την προσοχή της στη ενδελεχή μελέτη των οργάνων και των λειτουργιών του σώματος με άξονα τον κλάδο της βιολογίας, με αποτέλεσμα οι έρευνες αυτές να οδηγούν στην αλματώδη εξέλιξη της ιατρικής επιστήμης, με κυριότερη συμβολή την ανάπτυξη της μικροβιακής θεωρίας. Το βιοϊατρικό μοντέλο χαρακτηρίζει με τη συμβολή του μέχρι και σήμερα ένα μεγάλο μέρος της ιατρικής πρακτικής. Αυτές ήταν και οι αφορμές με αποτέλεσμα να δίνεται όλο και λιγότερη προσοχή στην ολιστική θεραπεία των ασθενών καθώς η ψυχή αποτέλεσε τομέας μελέτης στην ψυχολογία και όχι στην ιατρική.⁹⁷

Μετά το πέρας του 2^{ου} Παγκοσμίου πολέμου, με την επικράτηση της θεωρίας του Καρτέσιου και σε συνδυασμό με τις καινοτομίες σε αρχιτεκτονικό και ιατρικό επίπεδο, η φύση χάνει κάθε θεραπευτικό της νόημα και διάλογο με τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό των νοσηλευτικών ιδρυμάτων. Αντίθετα σήμερα μέσω ερευνών και επιστημονικών ενδείξεων κυρίως στον τομέα της ψυχολογίας για την θεραπευτική συμβολή της φύσης στην ίαση των ασθενών, οι κήποι αποκτούν ξανά το θεραπευτικό τους νόημα στους χώρους νοσηλείας. Ωστόσο, διακρίνουμε μια μεγάλη αντίθεση ως προς το σχεδιασμό των χώρων νοσηλείας και των θεραπευτικών κήπων, σαν δύο ξεχωριστοί πυρήνες που όμως αντιπροσωπεύουν τον ίδιο σκοπό. Φαίνεται η προσπάθεια ένταξης της φύσης, σε ένα περιβάλλον ψυχρό και ανοίκειο, όπου πλέον στον σχεδιασμό τους δεν διακρίνεται η ανάδειξη της φύσης, αλλά η λειτουργία, η καθαρότητα και ένα σύστημα υποδοχής όλων των ιατρικών καινοτομιών. Η ψυχολογία του χώρου, η ολιστική ίαση της ψυχής και σώματος του ασθενή, είναι εξίσου σημαντικά με την τεχνολογική υποδομή ενός νοσοκομείου. Ο σχεδιασμός των θεραπευτικών κήπων στα νοσοκομεία σήμερα, αποτελεί και αντιπροσωπεύει ένα σημαντικό μέρος των δομών υγείας καθώς συντελεί σε μεγάλο βαθμό στη βελτίωση της ίασης των ασθενών. Αυτό ίσως σταδιακά αποτελέσει μέσω ενδελεχούς μελέτης και την αφορμή για την κατανόηση, ότι για τη δημιουργία ενός ολιστικά θεραπευτικού νοσοκομειακού περιβάλλοντος, είναι απαραίτητος ο διάλογος μεταξύ αυτών των δύο.

Εκτός από τα λειτουργικά ζητήματα στον σχεδιασμό ενός θεραπευτικού κήπου, όπως η πρόσβαση, η οπτική επαφή και η σχέση του κήπου με τον εσωτερικό χώρο του νοσοκομείου, βασικό ρόλο κατέχει η εισαγωγή ενός πνευματικού στοιχείου στον κήπο. Στοιχεία σύνθεσης όπως τα δέντρα, τα φυτά, το νερό, συμβολίζουν κάτι ιερό στο χώρο, αποτελούν ένα φορέα νοημάτων και ανταποκρίνονται κυρίως στον ψυχισμό του ασθενή. Η επιλογή συγκεκριμένων δέντρων όπως τα αιωνόβια, φυτά όπως η λεβάντα, συμβολίζουν σύμβολα και αξίες όπως η επιμονή, η μακροζωία, η αιωνιότητα, αντίστοιχα με το στοιχείο του νερού στο χώρο να συμβολίζει την καθαρότητα, έχουν αποδειχθεί πως συντελούν στη βελτίωση της ψυχικής κατάστασης του ασθενή, καταλήγοντας ότι ο ρόλος τους μέσα στον κήπο καθίσταται απαραίτητος. Ανάλογα με την ασθένεια για την οποία σχεδιάζεται ο θεραπευτικός κήπος και τα αισθήματα που δημιουργεί στον ασθενή κατά τη διάρκεια της νοσηλείας του, ο ρόλος των συμβόλων που εκφράζουν τα στοιχεία της φύσης σε συνδυασμό πάντα με έναν σωστά σχεδιασμένο χώρο, συντελούν στη δημιουργία ενός ολιστικά θεραπευτικού τύπου.

⁹⁷ Δανάη Παπαδάτου, Φώτιος Αναγνωστόπουλος, “Η ψυχολογία στο χώρο της υγείας”, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, Απρίλιος 2012

Η τέχνη της κηποτεχνίας και η επιρροή της στον σχεδιασμό των θεραπευτικών κήπων ανά τους αιώνες

Η σύλληψη της ιδέας του κήπου, εμφανίζει τα σπέρματά της στην μυθολογία. Ο παράδεισος θεωρείται στις περισσότερες θρησκείες ήδη από τους Αρχαίους χρόνους ως μέρος της δημιουργίας του σύμπαντος, με τον κήπο της Εδέμ, θεωρούμενος ως ο παλαιότερος κήπος στον κόσμο, να περιγράφεται ως ένας κήπος φτιαγμένος από τον Θεό. Τα φυτά διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο μέσα στον κήπο, καθώς αποτελούσαν βασικά στοιχεία της καθημερινής διατροφής του ατόμου, με κυριότερο την θεραπευτική τους συμβολή στη διατήρηση του πνεύματος και της θεραπείας του από τις ασθένειες.

Την περίοδο του Μεσαίωνα διακρίνουμε κοινά στοιχεία ως προς το σχεδιασμό των θεραπευτικών κήπων στα μοναστικά θεραπευτήρια σε σχέση με τις γενικότερες τάσεις που επικρατούσαν στον τομέα της κηποτεχνίας κυρίως ως προς τη γεωμετρία που ακολουθείται. Η ανάπτυξη της κηποτεχνίας την περίοδο του Μεσαίωνα στη Δυτική Ευρώπη επιβραδύνεται λόγω συνεχών πολέμων, με αποτέλεσμα την οχύρωση του πληθυσμού σε περιτοιχισμένες πόλεις. Συνεπώς οι κήποι περιορίζονται στο εσωτερικό των τειχών σε κάστρα ή σε αίθρια μοναστικών συγκροτημάτων. Το σχήμα τους είναι περικλειστο, διαμορφωμένο σε γεωμετρικά σχήματα όπως το τετράγωνο ή το ορθογώνιο, χωρίς επαφή με το εξωτερικό τοπίο, δημιουργώντας έτσι ένα κλίμα εσωστρέφειας και απομόνωσης με έντονο πνευματικό στοιχείο. Αντίστοιχα με τους κήπους των μοναστικών θεραπευτηρίων, διακρίνουμε μια συσχέτιση κυρίως ως προς την επιλογή των φυτών και ως προς τη γεωμετρία, καθώς το περικλειστο αυτό σχήμα, λόγω και του έντονου θρησκευτικού πνεύματος, απέδιδε μια θεραπευτική διάσταση στο χώρο. Η αντίληψη αυτή καλλιεργείται λόγω των θρησκευτικών αντιλήψεων σχετικά με τη θεραπεία από την ασθένεια, θέλοντας τη φύση ως μέσο που συμβάλλει στη ίαση των ασθενών.

Ο μεσαιωνικός συντηρητισμός παραχωρεί τη θέση του στο ενδιαφέρον για την κατανόηση της φύσης, με αποτέλεσμα η κηποτεχνία ως τέχνη και επιστήμη να αναπτυχθεί κυρίως την περίοδο της Αναγέννησης. Θέτονται τα θεμέλια για την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής τοπίου λειτουργώντας ως ένα ενδιάμεσο στάδιο μεταξύ του παλαιού και νέου κόσμου. Διακρίνουμε για πρώτη φορά ο κήπος να ξεπερνά τα όρια των κτιρίων και πλέον να γίνονται προέκταση αυτού, αναζητώντας στοιχεία όπως η συμμετρία, η προοπτική και η ισορροπία αναλογιών και ρυθμού. Η εξέλιξη της κηποτεχνίας ξεκινά από την Ιταλία και διαδίδεται κατά τον 16ο και 17ο αιώνα στην υπόλοιπη Ευρώπη. Οι αρχές αυτές φαίνεται να επηρεάζουν και τον σχεδιασμό των θεραπευτικών νοσηλευτικών κήπων κυρίως την περίοδο του Μπαρόκ σε Γαλλία και Αγγλία, καθώς μέσα από τα παραδείγματα που έχουν αναλυθεί στο πρώτο μέρος διακρίνεται έντονα ως προς τη γεωμετρία, η επιρροή που είχαν στη σύνθεση τους. Διακρίνονται ομοιότητες ως προς την επιλογή των φυτών, καθώς στους θεραπευτικούς κήπους των νοσηλευτικών ιδρυμάτων και γενικότερα στους αγγλικούς κήπους δέσποζαν τα φαρμακευτικά φυτά. Διακρίνονται κοινά στοιχεία ως προς τη συμμετρία και τις γεωμετρικές χαράξεις, με την αυστηρή στοίχιση των δέντρων και φυτών, με γεωμετρικά παρτέρια και ορθογώνιους χλοοτάπητες, να εισάγουν έννοιες όπως η προοπτική, με το νοσοκομείο παράλληλα να συμμετέχει ενεργά στη σύνθεση, αποτελώντας το οπτικό κέντρο από και προς το καταπράσινο θεραπευτικό τοπίο. Η μόνη διαφορά εντοπίζεται ως προς τη χρήση των κήπων αυτών, καθώς ο σχεδιασμός τους αποτελούσε έναν διακοσμητικό ρόλο, μια ένδειξη δύναμης και εξουσίας, σε αντίθεση με τους θεραπευτικούς κήπους που είχαν σχεδιαστεί, ως ένα μέρος απομόνωσης, περισυλλογής και ίασης, ώστε ο ασθενής να δεχτεί όλα τα θεραπευτικά στοιχεία που προσφέρει η επαφή με τη φύση.

Καθώς η τέχνη της κηποτεχνίας εξελίσσεται διαρκώς, ο ρόλος της φύσης στους χώρους νοσηλείας, χάνει το θεραπευτικό της νόημα λόγω των καινοτομιών σε ιατρικό και αρχιτεκτονικό επίπεδο με αποτέλεσμα να υπάρξει μια παύση, όπου προς το τέλος του 20ου αιώνα, μέσω επιστημονικών ενδείξεων, να επανεξετάζεται η θεραπευτική συμβολή της φύσης στην υγεία των ασθενών. Ο σχεδιασμός τους σήμερα σε σχέση και με τις γενικότερες τάσεις της κηποτεχνίας, αναδεικνύει το προσωπικό ύφος του κάθε αρχιτέκτονα τοπίου, όπου με έναν κοινό άξονα ως προς τα στοιχεία που συνθέτουν τον κήπο, καθιστά την επαφή του ασθενή με αυτόν ως ένα βίωμα, μια μοναδική εμπειρία ενός συνδεδετικού κρίκου του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος.

Τα φυτά των θεραπευτικών κήπων ως αρωγοί ψυχικής και σωματικής ανάρρωσης

Έχοντας αναλύσει τις βασικές σχεδιαστικές αρχές των θεραπευτικών κήπων σήμερα, διακρίνουμε έναν κοινό στοιχείο ως προς τον σχεδιασμό τους, το οποίο παρατηρείται ήδη από την Αρχαιότητα μέσα από την συγκεκριμένη επιλογή φυτών και βοτάνων που καλλιεργούνται στους κήπους. Όπως έχει ήδη αναφερθεί τα φυτά αποτελούσαν ιερά στοιχεία, σύμβολα πνευματικής και ψυχικής ανάρρωσης και ενδυνάμωσης με σκοπό την αισθητήρια αφύπνιση των ασθενών ώστε να δεχτούν ολιστικά τις θεραπευτικές ιδιότητες που προσφέρουν τα στοιχεία τους. Η καλλιέργεια τους μέσα στον κήπο καθίσταται απαραίτητη καθώς δεν συντελούσαν μόνο στην ίαση του πνεύματος αλλά συνέβαλαν και για τη θεραπεία της ασθένειας, καθώς πολλά από τα βότανα που χρησιμοποιούνται έχουν φαρμακευτικές ιδιότητες. Το δεντρολίβανο κατατάσσεται ήδη από την συχνή χρήση του στα μοναστικά θεραπευτήρια, ως το βότανο που παρείχε θεραπεία για το άσθμα, τον βήχα, την δηλητηρίαση και την αρθρίτιδα. Αντίστοιχα ο βασιλικός συνίσταται για πόνους στην καρδιά και στο στομάχι, συντελώντας επίσης ως ένα βαθμό στην ανάκτηση της εκούσιας κινητικότητας. Φυτά όπως το τριαντάφυλλο, το φασκόμηλο και η μέντα χαρακτηρίζονται ως αντικαταθλιπτικά, με το γιασεμί, τη λεβάντα και το θυμάρι, να συντελούν στην απαλλαγή από το στρες. Η συμβολική χρήση δέντρων, προσδίδουν ένα πνευματικό στοιχείο στο χώρο, με τα αειθαλή κυπαρίσσια να συμβολίζουν την αθανασία και τις αμυγδαλιές την αναγέννηση της γης.

Κατά τον σχεδιασμό των θεραπευτικών κήπων σήμερα, η συγκεκριμένη επιλογή φυτών καθίσταται αναγκαία λόγω των ιδιαιτεροτήτων στα συμπτώματα που εμφανίζουν ορισμένες ασθένειες. Συνεπώς για την ολιστική και θεραπευτική εμπειρία που προσφέρει η επαφή ενός ασθενή με το φυσικό τοπίο, πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή ως προς την επιλογή των φυτών. Η άμεση επαφή με τα βότανα και τα φυτά που καλλιεργούνται μέσα στον κήπο μέσω της αρωματοθεραπείας καθώς και της κηπουρικής θεραπείας, ενεργοποιούν τις αισθήσεις των ασθενών, συντελώντας στην διατήρηση της ψυχικής και σωματικής τους υγείας. Η καλλιέργεια τους αποτελεί ένα από τα βασικότερα στοιχεία στη σύνθεση ενός θεραπευτικού κήπου.

Οι βασικές συνθετικές αρχές κατά τον σχεδιασμό των θεραπευτικών κήπων με στόχο την ολιστική ίαση του ασθενή που παραμένουν σταθερές ανά τους αιώνες και μια προσπάθεια ερμηνείας τους.

Κατά τον σχεδιασμό των θεραπευτικών κήπων, από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα παρατηρείται ένας βασικός άξονας ο οποίος παραμένει σταθερός: η αισθητηριακή αφύπνιση του ασθενή μέσα από την επαφή του με τον κήπο. Μπορεί σταδιακά η μορφή των κήπων να αλλάζει κυρίως ως προς τη γεωμετρία και τη σύνθεση των στοιχείων τους, αλλά συμβολικά στοιχεία όπως το νερό, η συγκεκριμένη επιλογή δέντρων και φυτών όπως το γιασεμί, η λεβάντα, οι αμυγδαλιές, τα μπαμπού κ.α., παραμένουν σταθερά στη σύνθεση των θεραπευτικών κήπων μέχρι και σήμερα.

Η μόνη διαφορά όπου διακρίνουμε σήμερα είναι ότι η αρχιτεκτονική σύνθεση των κήπων στα νοσηλευτικά ιδρύματα, δεν προτείνεται βασισμένη μόνο στην εμπειρία του παρελθόντος (της ιστορίας) και στο φιλοσοφικό υπόβαθρό της όπου αναδεικνύεται η θεραπευτική συμβολή της φύσης στην ίαση του ασθενούς, αλλά συνυπολογίζει τον ίδιο τον ασθενή και το είδος της ασθένειας από την οποία υποφέρει. Αυτό συμβαίνει, καθώς ανάλογα με κάθε ασθένεια διαφοροποιούνται τα ερεθίσματα μέσω των οποίων ο ασθενής βιώνει τη επαφή του με το φυσικό τοπίο στο οποίο βρίσκεται. Ο σχεδιασμός τους αποσκοπεί στην ολιστική αντιμετώπιση των ιδιοσυμπεριφορών που εμφανίζει κάθε ασθένεια, λαμβάνοντας ως παράγοντες ισόποσα τις ψυχικές και τις σωματικές ιδιαιτερότητες του κάθε ασθενή. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο ποιοτικός σχεδιασμός οποιουδήποτε κήπου τον καθιστά αυτόματα και θεραπευτικό. Η διαφορά εντοπίζεται, στο ότι για να μπορέσει να συμβάλει θεραπευτικά στην ολιστική θεραπεία του ασθενή, πρέπει ο σχεδιασμός να αποδίδει πνευματικότητα στον κήπο, η οποία καλλιεργείται με τη συμμετοχή όλων των αισθήσεων του ασθενή κατά την επαφή του με τη φύση.

Η ανάπτυξη των θεραπευτικών κήπων και η περίπτωση της Ελλάδας

Ο σχεδιασμός θεραπευτικών κήπων σε νοσηλευτικά ιδρύματα, αναπτύχθηκε κυρίως στην Ευρώπη μέχρι και τις αρχές του 18ου αιώνα και εν συνεχεία μέχρι και σήμερα, σχεδιάζονται σε μεγάλο βαθμό στην Αμερική χωρίς όμως να διακρίνεται κάποια διαφοροποίηση ως προς τις αρχές σχεδιασμού τους. Αυτό συμβαίνει καθώς πυρήνα για την ανάπτυξη του φιλοσοφικού πνεύματος σχετικά με τη θεραπευτική συμβολή της φύσης στην υγεία των ασθενών, καθώς για την εξέλιξη της κηποτεχνίας, αποτελεί η Ευρώπη. Κείμενα Γάλλων φιλόσοφων και Γερμανών διανοούμενων ανέδειξαν την συμβολή της φύσης και έθεσαν σε συνδυασμό με τις εξελίξεις στον τομέα της κηποτεχνίας, τις βάσεις για τη δημιουργία κήπων στα νοσηλευτικά ιδρύματα, επηρεάζοντας στη συνέχεια σε μεγάλο βαθμό και τον τρόπο με τον οποίο εξελισσόταν και η αρχιτεκτονική των νοσοκομείων. Όλο αυτό το πνεύμα, μεταφέρθηκε και αναπτύχθηκε στην Αμερική με εμφανή την Ευρωπαϊκή επιρροή.

Οι θεραπευτικοί κήποι εμφανίζονται σήμερα στους χώρους των νοσοκομείων αποτελώντας σταδιακά ένα αναπόσπαστο κομμάτι στη θεραπεία των ασθενών. Η εξέλιξη της ιατρικής και της αρχιτεκτονικής, μπορεί να οδήγησε στην αμφισβήτηση της θεραπευτικής συμβολής της φύσης αλλά αποτέλεσε σταδιακά και την αφορμή, για τη διεξαγωγή επιστημονικών

ερευνών με σκοπό να αναδειχθεί ο ρόλος και η σημασία των κήπων στην ίαση των ασθενών.

Αντίθετα στην Ελλάδα, δεν υπάρχει επαρκής ενημέρωση για τη συμβολή των θεραπευτικών κήπων στους χώρους νοσηλείας, και η μελέτη τους περιορίζεται κυρίως μόνο μέσω ελάχιστων διατριβών και μεταπτυχιακών εργασιών και κάποιων άρθρων, προσπαθώντας να αναδείξουν τη σημασία της φύσης και τον ρόλο των θεραπευτικών κήπων στην ολιστική αντιμετώπιση της υγείας των ασθενών. Είναι ελάχιστα τα νοσοκομεία σήμερα που έχουν αγκαλιάσει την σημασία των θεραπευτικών κήπων ως ένα θεραπευτικό εργαλείο, καθώς έντονα διακρίνονται και ως προς το εξωτερικό περιβάλλον των χώρων νοσηλείας εμφανείς αδυναμίες κατά κόρον ως προς την πρόσβαση, με την έλλειψη υποδομών εξυπηρέτησης ασθενών με κινητικές δυσκολίες, καθώς και ως προς την λανθασμένη επιλογή των φυτών και δομικών υλικών, με το συμπέρασμα να καταλήγει στο ότι δεν υπάρχει ένας σωστά σχεδιασμένος χώρος ανάρρωσης των ασθενών με την παρουσία της φύσης ως αρωγό της ίασης.

Η παρούσα ερευνητική εργασία, προσπαθεί να αναδείξει τον ρόλο των θεραπευτικών κήπων και ευρύτερα της φύσης στους χώρους νοσηλείας, καθώς και τη θεραπευτική τους συμβολή στη ολιστική ίαση των ασθενών. Δίνοντας βάση στο ιστορικό και φιλοσοφικό υπόβαθρο αυτής της προσέγγισης αλλά και στους τρόπους που αποδόθηκε αρχιτεκτονικά ανά τους αιώνες, ευελπιστούμε να δοθεί ένα έναυσμα για ενδελεχή μελέτη και ενσωμάτωση των θεραπευτικών κήπων στην αρχιτεκτονική των δομών υγείας με στόχο τη βελτίωση των συνθηκών σε αυτόν τον τόσο κρίσιμο τομέα της κοινωνικής πρόνοιας.

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

- 1| <https://www.discoverkerman.com/blog/171-persian-garden.html>
- 2| <http://www.afsaneharchitecture.com/architectural-photography/>
- 3| <https://www.saadatrent.com/english/article/dowlat-abad-garden>
- 4| <http://www.heritageinstitute.com/zoroastrianism/garden/index.htm>
- 5| <http://www.iranicaonline.org/articles/garden-ii>
- 6| https://archzine.net/gartengestaltung/gartendekoration/japanischer-garten-das-wunder-der-zen-kultur/?image_id=undefined
- 7| http://www.victoriana.com/Garden_Design/japanese-style-tea-garden.html
- 8| <https://www.japanesegardening.org/site/lanterngallery/>
- 9| <https://archzine.net/gartengestaltung/gartendekoration/japanischer-garten-das-wunder-der-zen-kultur/>
- 10| <https://jeremyjones.net/japanese-garden-design-ideas/>
- 11| <http://cookdingskitchen.blogspot.com/2014/08/the-time-it-takes-to-learn-martial-art.html>
- 12| <https://www.flickr.com/photos/billyp47/5144635666/in/photostream/lightbox/>
- 13| <https://www.discovergreece.com/el/experiences/feel-healing-energy-asclepion-kos#gallery-gal-1>
- 14| <https://nafplio.wordpress.com/2014/10/17/%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%80%CE%B9%CE%B5%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%83-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CF%85%CF%81%CE%BF%CF%85-%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%B1%CE%BB%CF%85%CF%84%CE%B5/>
- 15| http://odysseus.culture.gr/h/3/gh3562.jsp?obj_id=14341&mm_id=10001
- 16| http://enneaetifotos.blogspot.com/2018/09/blog-post_15.html
- 17| <https://theancientwebgreece.wordpress.com/2015/05/31/%CE%B7-%CE%B9%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CE%B1-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CE%B4%CE%B1-%CE%BF-%CE%B9%CF%80%CF%80%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1/>
- 18| <https://stinpresa.wordpress.com/2013/01/23/%CF%80%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B9%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CE%B8%CE%B1%CF%85%CE%BC%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%B7%CE%BB%CE%B9%CE%BF/>

ΜΕΡΟΣ Α

- 1.α | <https://www.3daily.com/medicinal-herb-gardens/>
- 2.α | <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/470314>
- 3.α | <https://gr.pinterest.com/pin/6368378222559862/>
- 4.α | <http://www.artandarchitecture.org.uk/images/conway/o625d283.html>
- 5.α | <http://www.artandarchitecture.org.uk/images/conway/oa097bc5.html>
- 6.α | <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plan.abbaye.Clairvaux.2.png>
- 7.α | https://ruc.udc.es/dspace/bitstream/handle/2183/18007/Rio%20Vazquez_Quintana%2014_A%C3%B1os%20Santos.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- 8.α | http://ttnotes.com/ospedale-santa-maria-nuova.html#gal_post_35455_ospedale-santa-maria-nuova-florence-1.jpg
- 9.α | <http://www2.milanoneicantieridellarte.it/cortile-della-farmacia-ca-granda-intonaci-e-finiture-antiche/>
- 10.α | <https://premoderno.tumblr.com/post/129648255790>
- 11.α | [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hospital_de_Santa_Cruz_\(Toledo\)._Patio.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hospital_de_Santa_Cruz_(Toledo)._Patio.jpg)
- 12.α | <https://www.parismuseescollections.paris.fr/fr/musee-carnavalet/oeuvres/plan-general-des-batiments-au-rez-de-chausse-de-l-hotel-royal-des-invalides#infos-principales>
- 13.α | https://www.wikiwand.com/id/Les_Invalides
- 14.α | <https://wellcomecollection.org/works/yhddjf93/items?canvas=1&langCode=eng>
- 15.α | <https://www.british-history.ac.uk/survey-london/vol11/pt4/plate-9>
- 16.α | http://www.ph.ucla.edu/epi/snow/1859map/chelsea_hospital_a9.html
- 17.α | <https://wellcomecollection.org/works/unmbzknf/items?canvas=1&langCode=eng>
- 18.α | <http://lalindearqueologia.com/jardin-del-hospital/>
- 19.α | <http://www.francisco-de-goya.com/madhouse/>
- 20.α | https://en.wikipedia.org/wiki/Yard_with_Lunatics#cite_note-6
- 21.α | https://www.wikiwand.com/en/Philippe_Pinel
- 22.α | <http://www.wakefieldasylum.co.uk/a-resource/the-retreat-york/>
- 23.α | <https://historic-hospitals.com/2016/03/12/the-retreat-york/>
- 24.α | <https://www.inquirer.com/philly/opinion/commentary/friends-hospital-mental-health-psychoanalysis-history-20171109.html>
- 25.α | <https://archive.org/details/friendsasylumforofrie/page/n153/mode/2up>
- 26.α | <https://archive.org/details/friendsasylumforofrie/page/92/mode/2up>

- 27.α** | <https://archive.org/details/friendsasylumforooofrie/page/n55/mode/2up>
- 28.α** | <https://archive.org/details/friendsasylumforooofrie/page/70/mode/2up>
- 29.α** | <http://himetop.wikidot.com/saint-paul-de-mausole-monastery>
- 30.α** | <http://himetop.wikidot.com/saint-paul-de-mausole-monastery>
- 31.α** | https://artsandculture.google.com/asset/irises/DgFVFAJo_3oMeQ?hl=en-GB
- 32.α** | <https://www.vangoghmuseum.nl/en/collection/so196V1962>
- 33.α** | https://el.m.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Van_Gogh_-_B%C3%A4ume_im_Garten_des_Hospitals_Saint-Paul.jpeg
- 34.α** | <https://www.vangoghmuseum.nl/en/collection/do334V1962>
- 35.α** | https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Van_Gogh_-_Brunnen_im_Garten_des_Hospitals_Saint-Paul.jpeg
- 36.α** | <http://healtharchitecture.wikifoundry.com/page/Pavilion+Concept%3A>
- 37.α** | <http://healtharchitecture.wikifoundry.com/page/Florence+Nightingale>
- 38.α** | <http://www.royalherbert.co.uk/history.php>
- 39.α** | <http://www.ancestryimages.com/proddetail.php?prod=go141>
- 40.α** | <https://www.alamy.com/stock-photo/hospital-london-19th-century.html>
- 41.α** | <https://kingscollections.org/exhibitions/specialcollections/nightingale-and-hospital-design/st-thomass-hospital>
- 42.α** | <https://nineelmslondon.com/events/florence-nightingale-st-thomas-hospital-the-river-thames/>
- 43.α** | <https://ghostsofbaltimore.org/2014/02/12/1877-detailed-plan-johns-hopkins-hospital/>
- 44.α** | <https://www.theolinstudio.com/featured-projects#/johns-hopkins-hospital-entry-court-and-philpps-garden/>, <https://worldlandscapearchitect.com/johns-hopkins-hospital-baltimore-usa-olin/#.XsrNmWgzbIU>
- 45.α** | https://www.asylumprojects.org/index.php/File:Trenton_State_Hospital_NHoo3.jpg
- 46.α** | http://www.asylumprojects.org/index.php?title=File:Trenton_State_Hospital_NHoo2.jpg
- 47.α** | <https://fineartamerica.com/featured/new-jersey-asylum-1875-granger.html>
- 48.α** | https://www.asylumprojects.org/index.php/File:Topeka_Kirk.jpg
- 49.α** | https://www.philadelphiabuildings.org/pab/app/pj_display.cfm/20394
- 50.α** | <https://www.stjoes.ca/about/our-locations/west-5th/hamilton-museum-of-mental-health-care>

ΜΕΡΟΣ Β

- 1.β** | <https://www.gettyimages.com/photos/paris-beaujon-hospital?mediatype=photography&phrase=paris%20beaujon%20hospital&sort=mostpopular>
- 2.β** | Stephen Verderber, Ben J. Refuerzo, “Innovations in Hospice Architecture”, Taylor and Francis, 1st edition, March 7, 2006

ΜΕΡΟΣ Γ

- 1.γ** | Gary J. Coates, “Erik Asmussen, architect”, Max Plunger – Photographs, Susanne Siepl-Coates – Drawings, Stockholm: Byggförlagte, First Edition, Μάιος 1997
- 2.γ** | Gary J. Coates, “Erik Asmussen, architect”, Max Plunger – Photographs, Susanne Siepl-Coates – Drawings, Stockholm: Byggförlagte, First Edition, Μάιος 1997
- 3.γ** | <https://www.mynewsdesk.com/se/news/patienters-upplevelse-av-vaarden-paa-vidarkliniken-82396>
- 4.γ** | Gary J. Coates, “Erik Asmussen, architect”, Max Plunger – Photographs, Susanne Siepl-Coates – Drawings, Stockholm: Byggförlagte, First Edition, Μάιος 1997
- 5.γ** | <https://foodstudio.no/blog/column/the-vidar-clinic-a-place-to-nurture-and-heal-your-whole-being/>
- 6.γ** | <https://floorassociates.com/portfolios/banner-good-samaritan-healing-garden/>
- 7.γ** | <https://floorassociates.com/portfolios/banner-good-samaritan-healing-garden/>
- 8.γ** | <https://floorassociates.com/portfolios/banner-good-samaritan-healing-garden/>
- 9.γ** | <https://floorassociates.com/portfolios/banner-good-samaritan-healing-garden/>
- 10.γ** | <https://ibi placemaking.com/project/the-stoneman-healing-garden/>
- 11.γ** | <https://hms.harvard.edu/affiliates/dana-farber-cancer-institute>
- 12.γ** | <https://ibi placemaking.com/project/the-stoneman-healing-garden/>
- 13.γ** | <http://www.hiddensacredspaces.org/dana-farber-cancer-institute>
- 14.γ** | <https://gr.pinterest.com/pin/150800287496232086/>
- 15.γ** | <https://www.bdcnetwork.com/blog/building-home-where-alzheimer%E2%80%99s-patients-can-thrive>
- 16.γ** | <https://www.usa.skanska.com/what-we-deliver/projects/167183/Abes-Garden-Alzheimers-and-Memory-Care-Center-of-Excellence>
- 17.γ** | <https://mzarch.com/work/abes-garden-at-park-manor>
- 18.γ** | <https://www.abesgarden.org/contact/get-in-touch>
- 19.γ** | <https://www.abesgarden.org/about/photo-gallery>

- 20.y** | Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, “Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces”, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013
- 21.y** | <https://mcgrathconstruction.com/project/slch-olson-family-garden/>
- 22.y** | <https://landperspectives.com/tag/roof-garden/>
- 23.y** | <https://mcgrathconstruction.com/project/slch-olson-family-garden/>
- 24.y** | <https://landperspectives.com/2012/11/29/rooftop-retreat-a-hospitals-healing-garden/>
- 25.y** | <https://mcgrathconstruction.com/project/slch-olson-family-garden/>

Ελληνική και Ξένη βιβλιογραφία

- Clare Cooper Marcus, Marni Barnes, Healing Gardens: Therapeutic Benefits and Design Recommendations, John Wiley & Sons, Inc., 605 Third Avenue, New York, 1999
- Clare Cooper Marcus, Naomi A Sachs, Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2013
- Stephen Verderber, Innovations in Hospital Architecture, Routledge, 270 Madison Avenue, New York, 2010
- Τούντας Γ., “Κοινωνία και Υγεία”, Οδυσσέας-Νέα Υγεία, Αθήνα 2000
- Lorna Price, “The Plan of Saint Gall - In Brief: An Overview Based on the Three-Volume Work by Walter Horn and Ernest Born”, Berkeley, CA: University of California Press, 1982
- Sylvia Landsberg, “The Medieval Garden”, University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2nd edition, 2003
- Marten Kuilman, “Quadralectic Architecture – A Panoramic Review”, Falcon Press (2011), 2013
- Clare Cooper Marcus, Marni Barnes, “Gardens in Healthcare Facilities: Uses, Therapeutic Benefits, and Design Recommendations”, Published by The Center for Health Design, Inc., USA, November 1995
- Andrew Ayers, “The Architecture of Paris”, Stuttgart ; London: Edition Axel Menges, December 17, 2003
- Carla Yanni, “The Architecture of Madness: Insane Asylums in the United States”, University of Minnesota Press, 111 Third Avenue South, Sue 290 Minneapolis, 2007
- Friends’ Asylum for the Insane, 1813-1913 : a descriptive account from its foundation, list of managers and officers from the beginning, facts and events in its history with appendix”, Press of The John C. Winston Company, Philadelphia, 1913
- Gary J. Coates, “Erik Asmussen, architect”, Stockholm: Bygghälsan, First Edition, Μάιος 1997
- Stephen Verderber, Ben J. Refuerzo, “Innovations in Hospice Architecture”, Taylor and Francis, 1st edition, March 7, 2006
- Δανάη Παπαδάτου, Φώτιος Αναγνωστόπουλος, “Η ψυχολογία στο χώρο της υγείας”, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, Απρίλιος 2012
- Νικήτας Χιωτίνης, “Η φαντασιακή διάσταση του χώρου και ο ελληνικός Τόπος”, Αθήνα, Φεβρουάριος 2002

Ερευνητικές εργασίες

- Δένδια Αμαλία, “Η επίδραση του περιβάλλοντος χώρου στην αποκατάσταση ατόμων με ψυχικές ασθένειες και σωματικές αναπηρίες – Θεραπευτικοί κήποι”, Πτυχιακή μελέτη, Σχολή Τεχνολογίας Γεωπονίας, Νοέμβριος 2013
- Αλίν Μαρουκιάν, “Η Ένταξη της Αρχιτεκτονικής στο Φυσικό Περιβάλλον: Ιστορικοί Σταθμοί και Σύγχρονες τάσεις”, Ερευνητική εργασία, Δ.Π.Θ, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Μάρτιος 2017
- Έλενα Τσιάντου, “Θεραπεία- Αρχιτεκτονική. Στοιχεία σχεδιασμού του νοσοκομειακού χώρου που ενισχύουν την ευεξία”, Ερευνητική εργασία, Δ.Π.Θ, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Οκτώβριος 2016
- Κωνσταντινίδου Μαρία – Ανθή, Μωυσίδου Ησαΐα, “Οι αισθήσεις και η θεραπευτική του χώρου”, Εισαγωγή στην Αρχιτεκτονική Έρευνα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ξάνθη 2013

Διδακτορικές διατριβές

- Μαρία Γιδαράκου, “Αρχιτεκτονική τοπίου θεραπευτικών- νοσηλευτικών κήπων: ρόλος, λειτουργίες και αρχές σχεδιασμού”, Διδακτορική διατριβή, Γεωπονική Σχολή Α.Π.Θ., Επιβλέπων καθηγητής: Τσαλικίδης Ι., Θεσσαλονίκη 2008
- Σεβαστή Χαβιάρη- Καραχάλιου, “Ασκληπιείο Τιτάνης, το πρώτο κέντρο υγείας στον ελληνικό χώρο”, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ιατρικής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 1984

Αρθρογραφία

- “Notes about Contributors”, άρθρο στο περιοδικό Journal of Therapeutic Horticulture, Vol. 8, Therapeutic Landscapes: Designing Gardens for Health and Healing, Published by: American Horticultural Therapy Association, 1996
- Burkhardt M., “Healing relationships with nature”, Contemporary therapies in nursing and midwifery, Volume 6, 2000
- Jennifer DuBose, Lorissa Mac Allister, Khatereh Hadi, Bonnie Sakallaris, “Exploring the Concept of Healing Spaces”, άρθρο στο περιοδικό Health Environments Research & Design Journal, Vol. 11(1), 2018
- Leila Mahmoudi Farahani, Bahareh Motamed, Elmira Jamei, “Persian Gardens: Meanings, Symbolism, and Design”, άρθρο στο περιοδικό Landscape Online, Ιανουάριος 2016
- Beata Makowska, “Integrating Architecture and the Created Landscape in Japanese gardens, άρθρο στο περιοδικό International Journal of Arts & Sciences, 2014
- Koichi Kawana, τίτλος άρθρου “The Garden - Symbolism & Esthetics”, <http://www.thejapanesegarden.com/esthetics.html>

- Θερμού Μαρία, Τίτλος άρθρου: “Η άγνωστη Επίδραση αποκαλύπτεται”, <https://www.tovima.gr/2011/07/31/culture/i-agnwsti-epidayros-apokalyptetai/>
- Sylvia Landsberg, “The Medieval Garden”, University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2nd edition, 2003
- Petra Bjelica, “Enclosed medieval gardens – allegories of lost Eden”, άρθρο στην ιστοσελίδα Walls with Stories, Ιούλιος, 2007
- Benjamin C. Silverman, “Monastic Medicine: A Unique Dualism Between Natural Science and Spiritual Healing”, άρθρο στον τομέα των προτυπικών ερευνών στο πανεπιστήμιο Johns Hopkins, Spring 2002
- Lee F. Mindel, “Lee F. Mindel Explores Sir Christopher Wren’s Royal Hospital Chelsea”, The Architect’s Eye, άρθρο στο περιοδικό Architectural Digest, Μάρτιος 2014
- Juan J. Lopez-Ibor, “The founding of the first psychiatric hospital in the World in Valencia”, άρθρο στο Actas espanolas de psiquiatria, 36(1), Ιανουάριος 2008
- Daria Bręczewska-Kulesza, “The role of gardens in the 19th century asylums for the mentally and neurotically ill. The theory and practice by the example of the Prussian asylums in the former Province of Posen”, άρθρο στο EDP Sciences, E3S Web Conf., vol. 49, Αύγουστος, 2018
- Aran S. MacKinnon, Jonathan D. Ablard, “(Un) Healthy Interiors: Contestations at the Intersection of Public Health and Private Space”, Studies in the Social Sciences, University of West Georgia, Vol. XXXVIII, Ιούλιος 2005
- Daniel Bristow, “Kirkbride’s Architectural Stigma Of Mental Illness”, άρθρο στο διαδικτυακό ιατρικό περιοδικό History of Medicine <http://www.priory.com/>, Νοέμβριος, 2009
- Ethan McElroy, “Kirkbride Buildings”, άρθρο στην ιστοσελίδα <http://www.kirkbridebuildings.com/>
- Παντελής Βατικιώτης, “Το Διεθνές Στιλ”, άρθρο στο ηλεκτρονικό περιοδικό Art Magazine, Οκτώβριος, 2009
- Παρασκευή Πράπα, Μαρία Φακή, “Θεωρητική προσέγγιση της έννοιας «υγεία»”, Κοινωνιολογία της υγείας, Περιοδικό Info Respiratory and Internal Medicine, τεύχος 51, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2008
- Gunver S. Kienle, Hans-Ulrich Albonico, Erik Baars, Harald J. Hamre, Peter Zimmermann, Helmut Kiene, “Anthroposophic Medicine: An Integrative Medical System Originating in Europe”, άρθρο στο περιοδικό Global Advantages in Health and Medicine, Volume 2, Number 6, November, 2013
- Gary G. Coates, Susanne Siepl – Coates, “New Design Technologies: Healing Architecture, A Case Study of the Vidarkliniken”, Published in the Journal of Healthcare Design, vol. 8, 1998
- M. Gharipour, C. Zimring, “Design of gardens in healthcare facilities”, άρθρο στο WIT Transactions on Ecology and the Environment, Vol 85, 2005
- Mara Eckerling, “Guidelines for Designing Healing Gardens”, Journal of Therapeutic Horticulture, Vol. 8, Therapeutic Landscapes: Designing Gardens for Health and Heal-

ing, Published by: American Horticultural Therapy Association, 1996

- Clare Cooper Marcus, “Healing Gardens in Hospitals”, κείμενο στο ηλεκτρονικό περιοδικό Interdisciplinary Design and Research, Volume I, Issue I: Design and Health, January, 200
- “Η ψυχολογία του χρώματος: Πώς τα χρώματα επηρεάζουν τα συναισθήματά μας”, άρθρο στην ιστοσελίδα <https://www.psychologynow.gr/>, Ιούνιος, 2019
- Dr. Sima Pouya, Prof. Dr. Öner Demirel, “Hospital Rooftop Garden”, άρθρο στο περιοδικό Sanat ve Tasarım Dergisi, Volume 7, Issue 1, 2017
- Robin Donovan, “Abe’s Garden Pushes Memory Care Boundaries”, άρθρο στο περιοδικό Environments for Aging (EFA), March 15, 2016
- Ahmet Tuğrul Polat, Sertaç Güngör, Metin Demir, “The Design Principles of Therapeutic Gardens”, International Journal of Landscape Architecture Research, December 2017
- Άννα Ντίζου, “Όταν η ψυχή πονά το σώμα υποφέρει”, άρθρο στον ιστότοπο Ψυχορροπία, Ιούλιος, 2017

Διαδικτυακές Πηγές

- Sneha Coutinho, Japanese gardens – Landscape, Design and Case studies, LinkedIn SlideShare: <https://www.slideshare.net/snehacoutinho/japanese-gardens-landscape-design>
- Shreya Singh, “Japanese gardens – landscape design”, LinkedIn Slide Share: <https://www.slideshare.net/ShreyaSingh19/japanese-gardens-for-ppt>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Anthroposophy#Applications>
- <https://floorassociates.com/portfolios/banner-good-samaritan-healing-garden/>
- <https://ibi placemaking.com/project/the-stoneman-healing-garden/>
- <http://www.urbanroofgardens.com/the-roof-garden-at-st-louis-childrens-hospital/>
- William C. Shiel Jr., “Medical Definition of Miasma”, ορισμός στην ιατρική σελίδα <https://www.medicinenet.com/>, 2018

Ομιλίες – Συνέδρια

- Turning Points, ομιλία στην γκαλερί του πανεπιστημίου Yale, Thursday, April 18, 2019, https://www.youtube.com/watch?v=ud_69__4uA&list=LL_k_TuizHnO79U_GA9O-SelQ&index=3&t=os
- Χρονάκη Μ., “Ο Χώρος του Σώματος, ο Τόπος της Γέννας και η Γυναικεία Ταυτότητα”, Γυναίκες και Άνδρες στους Χώρους της Καθημερινότητας, Πρακτικά Συνεδρίου 11 & 12 Νοεμβρίου 2005, Αθήνα, Εκδόσεις Ε.Μ.Π.

- Dr. Dia Hassan, “Planetree Designation: From Hospital and Physician, to Patient-Centered Care”, Lebanese Society for Quality and Safety in Health Care, 5th annual congress: Bridging the gap for a safer care, Esa Business School, Beirut, Lebanon, September 8th and 9th, 2017
- Ορισμός από την 1^η θεματική ενότητα των διαλέξεων του μαθήματος Ψυχοφυσιολογίας. Φίλιππος Βλάχος, “Ψυχοφυσιολογία: Ορισμός, βασικές έννοιες, ιστορική αναδρομή, η πλευρική ασυμμετρία στο σύμπαν”, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
- Mihaela Zamfir Grigorescu, Mihai-Viorel Zamfir, Maria Moglan, “Garden as Therapeutic tool in Alzheimer’s Disease”, συνέδριο: 32nd International Conference of Alzheimer’s Disease International, Kyoto, Japan, April, 2017
- Roger S. Ulrich, “Health Benefits of Gardens in Hospitals”, άρθρο για το συνέδριο Plants for People στην διεθνή έκθεση Fiorade 2002, δημοσίευση άρθρου στο δίκτυο <https://www.researchgate.net/>, Ιανουάριος, 2002

